

SKAS

1-2 2015

TURUN RAHAT POHJOISMAISESSA AINEISTOSSA | SUKUPUOLINÄKÖKULMA
LUOSTARIELÄMÄÄN | TURKULAISET KERAMIIKAN KULUTTAJINA |
METALLINILMAISINLÖYDÖT RAHANKÄYTÖN VALAISIJAINA

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Värikuvat toimitetaan päätoimittajalle JPG- tai TIFF-tiedostomuodossa ja kuvien koko tulisi olla vähintään n. 15 x 10 cm resoluutiolla 300 ppi (1800 x 1200 pikseliä).

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggren
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@gmail.com
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@helsinki.fi
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Kannen ja seuran logon suunnittelu:
Mikael Nyholm

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
termikkola@gmail.com
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

Kannen kuva: Iso-Beltin keskellä sijaitsevan Sprogøn linnan raunio ja päälle 1800-luvulla rakennettu majakka Kuva: T. Knuutinen.

Pääkirjoitus

- 2 Arkeologia Suomessa 2016 –
Hyvää arkeologiaa vai avoin tie väärin-
käyttöihin?
Georg Haggrén

Tutkimuksia

- 4 Turun rahat Pohjoismaisissa löydöissä
Eeva Jonsson
- 19 Kurkistus Naantalin birgittalaisluostarin
nunnien maailmaan
Tuija Väisänen
- 32 Posliini, fajanssi ja piiposliini – Turkulaista
kulutuskulttuuria uudella ajalla
Emma Hartikka

Ajankohtaista

- 45 Hukkuuko Museovirasto kolikkoihin? –
Yleiskatsaus metallinilmaisineläyttöihin
2013–2015
Frida Ehrnsten
- 55 Castella Maris Baltici XIII – katsaus
Tanskan konferenssiin
Tarja Knuutinen

PÄÄKIRJOITUS

ARKEOLOGIA SUOMESSA 2016 – HYVÄÄ ARKEOLOGIAA VAI AVOIN TIE VÄÄRINKÄYTÖKSIIN?

Arkeologisten tilaustutkimusten käytännöt ovat nopeasti mullistuneet Suomessa. Ei ole kauan siitä, kun Museovirasto oli alan kiistatun suurin toimija. Näin ei ole enää. Kilpailutuskäytännöt ovat muuttuneet, ja EU-lainsäädännön nojalla tutkimuslupien myöntäjän on otettava etäisyyttä tilaustutkimuksen toteutukseen. Jännityksellä on odotettu, millaiseksi maan tapa muodostuu.

Nykytilanteessa tilaaja lähettää tarjouspyynnöt ja valitsee itse tarjouksista sopivimman, yleensä halvimman. Museovirasto myöntää tämän jälkeen tutkimusluvut. Inventointeihin lupia ei edes vaadita, kajoavaan tutkimukseen toki. Täydellisessä maailmassa, jossa kaikki tavoittelevat hyvää arkeologiaa, tämä malli voi toimia, mutta entä todellisuudessa?

Ovet ovat auki väärinkäytöksille. Rakennuttaja A voi tilata toimijalta B aluksi inventoinnin, sitten koekaivauksen sekä tarpeen vaatiessa myös isot tutkimuskaivaukset. Tilauskannan varmistamiseksi toimijalla B on suuri kiusaus tuottaa tilaajalle mieluisia inventointeja. Vaikeasti löydettävät muinaisjäännökset on helppo sivuuttaa. Tunnettua on, että esimerkiksi keskiaikaisen kylätontin kulttuurikerrosta ja rakenteita on hankala havaita. Kun seuranta jää vajaaksi, toimija voi asiantuntemustaan vakuuttaen tuottaa millaisia inventointituloksia tahansa. Sama pätee koekaivauksiin. Läpinäkyvyyden nimissä

rakennuttaja A voi järjestää tarjouskilpailun, jossa on mahdotonta todeta tilaajan suosineen yritystä B. Mitä tästä seuraa? Yksinkertaisimmillaan toimija B voi tuottaa juuri sellaista tutkimusta kuin tilaaja haluaa.

Mikään ei estä viemästä väärinkäytöksiä kaupallisen maailman viidakossa vielä pidemmälle. Valtakunnallinen rakennuttaja C voi tilata inventoinnit ja koetutkimukset konsultilta D, joka junailee tilaukset yhteistyöyritykselleen E. Nyt D ja E voivat tilanteen mukaan joko sulkea silmänsä muinaisjäännöksiltä – tai vaihtoehtoisesti luoda näennäistä tutkittavaa ja vedättää tilaajalta C turhia kenttätöitä. Liikesalaisuuksiin vedoten yksityisen yrityksen on helppo sulkea viranomaiset pois neuvotteluista ja pitää yksityiskohdat salassa. Väärinkäytösten mahdollisuudet kasvavat, kun toimijoiden ketju alihankintojen myötä pitenee.

Muinaisjäännösten määrä on 2000-luvulla kasvanut, kun historiallisen ajan kohteet on liitetty lain suojaan. Luku tulee kasvamaan edelleen. Tämä merkitsee väistämättä myös tilaustutkimusten määrällistä kasvua. Bisneksen kentällä arkeologian alasta on tullut yhä houkuttelevampi. Valtiontalouden leikkausten myötä riisutulta Museovirastolta puuttuvat resurssit seurata tilaustutkimusten työprosessia, vaikka halua olisi. Ja käytäntö on osoittanut, että rakennuttaja voi aina voi vedota kiireiseen aikatauluun. Jälkikäteen tehty

valvonta ei estä väärinkäytöksiä tai edes vahinkoja tapahtumasta. Jo hävinneen kohteen kohdalla raportoituja – tai raportoimatta jätettyjä – tietoja on mahdoton tarkistaa.

Tilaustutkimusten tarjouksiin liittyvän päätösvallan siirtäminen yksityisille tilaajille oli helppo, mutta eettisesti kyseenalainen ratkaisu. Laatu ja asiantuntemus joutuvat valintakriteereinä paitsioon. Suurella työllä koottujen laatuvaatimusten kauniit periaatteet jäävät helposti sanahelinäksi. Lisäksi viranomaisen on vaikea kyseenalaistaa aggressiivisesti puolustautuvan tilaajan tai tutkimusten toteuttajan työtä. Hankalaa se onkin, kun arkeologi on suojaamaton ammattinimike, jota kuka tahansa voi surutta käyttää, kun vain keksii, ettei pätevyyttä ja pätevyysvaatimuksia ole missään määritelty. Ei tarvita edes peruskurssia tai kirjeopistoa.

Yhdysvaltojen villi länsi oli aikoinaan mahdollisuuksien maa, niin hyvässä kuin pahassa. Suomesta on 2010-luvulla tulossa arkeologian ”villi itä”. Valvomaton kilpailutus avaa tien väärinkäytöksiin ja tutkimuskulujen minimoinnin myötä laadun minimointiin ja alasajoon. Kenellä riittää halua ja varaa kehittää arkeologiaa? Jos arkeologiaa tuntemattomalla tilaajalla on valta päättää tutkimustehtävästä ja vapaa oikeus valita toteuttaja, siitä tuskin seuraa hyvää arkeologiaa. Kun naapurimaiden kollegoille yrittää Suomen nykyjärjestelmää selittää, he eivät voi kuin ihmetyksestä pudistella päätään. Hyvä, ettei niska nyrjähdä.

Suomi on kansainvälisten tilastojen mukaan maailman vähiten korruptoituneita maita, mutta listan ykköstitä on jo menetetty. Eikä arkeologian uusi tilaustutkimuskäytäntö ainakaan paranna Suomi-kuvaa. Museoviraston hallinnollinen päätös tilaustutkimus-

ten käytännöstä on avannut mahdollisuudet korruptiolle. Museovirastosta säädetyn lain (282/2004) §2:n mukaan Museovirasto toimii kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaavana asiantuntijaviranomaisena. On vaikea uskoa, että nykyinen malli on tuon lain hengen mukaista.

Kulttuuriperintöömme kuuluvat muinaisjäännökset kaipaavat puolueetonta asiantuntijatahoa valitsemaan tilaustutkimusten, erityisesti suurten kaivausten toteuttajaa tarjousten pohjalta. Kaupallisen tilaajan käsiin päättävältä ei saa jättää. Jos resursseiltaan ja henkilökunnaltaan leikattu Museovirasto ei katso voivansa ottaa asiaa tehtäväkseen, se voi delegoida päätöksenteon kolmannelle osapuolelle. Käytännössä se on tehnyt niin jo nyt – eli siirtänyt lakisääteisen tehtävänsä tilaustutkimushankkeiden yksityisille tilaajille. Nykytilanteessa tilaustutkimus tapahtuu rakennuttajan ehdoilla. Kulttuuriperintöemme edun nimissä on korjausliikkeen aika!

Vuoden 2016 vaihtuessa valtakunnassa rakennetaan sote-uudistuksen myötä kokonaan uutta aluehallintoa. Uudet itsehallintoalueet ottavat haltuunsa terveydenhuollon ohella mm. ELY-keskusten ja maakuntahallinnon tehtäväkentän. Mukaan olisi syytä saada ruotsalaisen mallin tapaan arkeologista tilaustutkimusta valvova ja tarjousten hyväksynnästä vastaava viranomainen, puolueeton asiantuntija Museoviraston ja tutkimushankkeiden tilaajan väliin. Samalla Museovirasto voisi jättäytyä valtakunnallisesta ohjauksesta vastaavan asiantuntijaviranomaisen rooliin. Alkuvuosi 2016 tarjoaa mahdollisuuden ratkaista kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelun tulevaisuus. Tehdäänkö Suomessa jatkossa hyvää arkeologiaa vai säilytetäänkö avoin tie väärinkäytöksiin? ♦

TURUN RAHAT POHJOISMAISISSA LÖYDÖISSÄ

ABSTRACT

Coins minted in Turku in North European find materials

This paper is based on my MA Thesis (2015) and deals with the coins minted in Turku (Åbo) and found in the Nordic countries. The mint of Turku was in action during the reigns of Erik of Pomerania (1396–1439), Christopher of Bavaria (1440–1448), Karl Knutsson Bonde (1448–1457, 1464–1465, 1467–1470) and Gustavus I (1523–1560). A total of some 515 coins has been recorded and the distribution of the different denominations has been analyzed. An attempt to examine the volume of the coinage during the different periods has been made and also to see to what extent the coins circulated in different areas.

Artikkeli perustuu keväällä 2015 hyväksyttyyn pro gradu -tutkielmaani, joka käsittelee Pohjoismaista löydettyjä Turun rahoja. Tutkimuksen tavoitteena on esittää yhteenveto Turun rahoista pohjoismaisissa löydöissä¹, analysoida niiden merkitystä rahankierrossa eri alueilla sekä ymmärtää lähemmin rahanlyönnin kehitystä Turussa. Turun ra-

hapaja oli käynnissä **Eerik Pommerilaisen** (1396–1439), **Kristoffer Baijerilaisen** (1440–1448), **Kaarle Knuutinpoika Bonden** (1448–1457, 1464–1465, 1467–1470) sekä **Kustaa I Vaasan** (1523–1560) hallitusaikoina. Tutkimusmateriaali käsittää kaikkiaan 515 rahaa.² Analyysi Kaarle Knuutinpoika Bonden Turussa ja Tukholmassa lyöttämien aurojen leimasinketjuista on julkaistu aiemmin Suomen Numismaattisen Yhdistyksen juhla kirjassa vuonna 2014, ja leimasinketjuja ei siksi käsitellä uudelleen tässä yhteydessä.³

TURUN RAHOJEN TUTKIMUSHISTORIAN PÄÄPIIRTEET

Turku on Suomen ainoa varma keskiaikainen rahapaja. Myös Viipuria on pidetty mahdollisena rahanlyöntipaikkana, ja rahanlyönnistä Viipurissa on keskusteltu aina 1900-luvun alusta lähtien.⁴ Viimeksi aihetta ovat käsitelleet **Yrjö Hyötyniemi** ja **Tuukka Talvio**.⁵ Tämän hetkisen käsityksen mukaan on mahdollista, että Viipurissa olisi lyöty rahaa **Maunu Eerikinpojan** aikana (1319–1363). Talvion mukaan vuosiin 1340–1354 ajoittuva kaksipuolinen penninki, jossa on W-kirjain kolmen kruunun keskellä, sekä penninki (brakteaatti) ajalta 1354–1363, jossa on ai-noana motiivina W-kirjain, saattaisivat sopia kuvaan.⁶

Kuva 1. Eerik Pommerilainen (1396–1439). Turku, penninki. Vehmaan kirkko. Kuva: Kenneth Jonsson.

Mauritz Hallbergin mukaan Turun rahapajaa on saatettu alkaa suunnitella jo vuonna 1407 kuninkaan toisen Suomen matkan yhteydessä.⁷ **Bengt Thordeman** ja **Pekka Sarvas** arvelevat että rahanlyönti Turussa on saattanut käynnistyä jo noin vuonna 1409, kun taas **Jørgen Steen** Jensen ajoittaa rahanlyönnin alkamisen noin vuoteen 1412.⁸ Ensimmäinen aivan varma kirjallinen maininta Turun rahoista on vuodelta 1412.⁹ Merkinnän ansiosta tiedetään, että Turun rahojen kurssi oli alussa huomattavasti huonompi kuin ruotsalaisten aurojen (rahamarkan suhde hopeamarkkaan oli 1:10, kun se Ruotsissa oli 1:8).¹⁰

Eerik Pommerilaisen (1396–1439) aikana Turussa lyötiin niin kutsuttua aboa, joka vastasi aluksi kuutta ja myöhemmin neljää penninkiä (kuvat 1–3). Lisäksi lyötiin auroja, jotka vastasivat kahdeksaa penninkiä, sekä penninkejä (brakteatteja). Kristoffer Baijerilaisen (1440–1448) ja Kaarle Knuutinpöika Bonden (1448–1457, 1464–1465 sekä 1467–1470) hallitusajoilta Turusta tunnetaan vain auroja (kuva 4).¹¹ Rahaa lyötiin lyhyempinä jaksoina vielä Kustaa I Vaasan (1523–1560) aikana. Viimeisen kerran kaupungin rahapaja oli käynnissä 1556–1558.

Rahanlyönti Turussa Eerik Pommerilaisen (1396–1439) hallitusaikana on herättä-

nyt paljon kiinnostusta aikaisemman numismaattisen tutkimuksen keskuudessa. Bengt Thordeman oli ensimmäinen, joka pohti yksityiskohtaisemmin olosuhteita Suomessa rahanlyönnin kannalta. Hän totesi rahojen hopeapitoisuuksia tutkittuaan, että Turussa lyötiin Eerik Pommerilaisen aikana sekä neljän että kuuden penningin rahoja. Aiemmin kuuden penningin raha oli mielletty aurreksi tai puoleksi aurreksi. **Hans Hildebrand** puolestaan mielsi neljän penningin rahan tanskalaistyyppiseksi sterlingiksi, jonka arvo oli kolme penninkiä.¹² Erityisesti Pekka Sarvas on käsitellyt rahanlyöntiä Eerik Pommerilaisen aikana useassa artikkelissa, ja hänen kirjoituksensa ovat uudistaneet huomattavasti aikaisempia käsityksiä.¹³ Tällä hetkellä Tukholman yliopiston Numismaattisessa tutkimusryhmässä on käynnissä tutkimusprojekti, jossa **Johan Holm** käsittelee Eerik Pommerilaisen rahanlyöntiä Tukholmassa, Västeråsissa ja Turussa.

Kuva 2. Eerik Pommerilainen, Turku, abo (LL 9b). Oravaisensaaren kätkö, Alatornio. Kuva: Kenneth Jonsson.

Kuva 3. Eerik Pommerilainen, Turku, auro (LL 8b). Oravaisensaaren kätkö, Alatornio. Kuva: Kenneth Jonsson.

Kuva 4. Kristoffer Baijerilainen (1440–1448). Turku, aurto (LL 6). Biskopskullan kirkko, Upplanti, Ruotsi. Kuva: Kenneth Jonsson.

On ollut tunnettua jo kauan, että Kaarle Knuutinpojan (1448–1457, 1464–1465, 1467–1470) aurot ovat tavallisimpia Turun rahoja, mutta asia on saanut numismaattisen tutkimuksen keskuudessa osakseen enemmän huomiota vasta viime vuosina.¹⁴ **Jonas Rundbergin** aurtoja koskeva leimatutkimus kattaa ajanjakson noin vuodesta 1440 aina 1470-luvun loppuun. Hän esittää auroille relatiivisen kronologian.¹⁵ **Kjell Holmberg** on puolestaan esittänyt teorian, jonka mukaan Kaarle Knuutinpoika Bonde olisi siirtänyt rahapajan Turusta Raaseporiin keväällä 1465 maanpakonsa ajaksi.¹⁶ Nähdäkseni on kuitenkin vaikea löytää mitään tukea teorialle, että Kaarle Knuutinpoika olisi lyöttänyt rahaa Raaseporissa.¹⁷

RAHANLYÖNNIN ALKU TURUSSA – RAHANLYÖNTI EERIK POMMERILAISEN JA KRISTOFFER BAIJERILAISEN AIKANA

Jotta Turun myöhäiskeskiaikaisen rahapajan toimintaa voisi ymmärtää lähemmin suhteessa valtakunnan muihin rahapajoihin, täytyy Turussa lyötyjä rahoja tarkastella laajemmassa poliittisessa ja kulttuurihistoriallisessa yhteydessä. Pohjolan kolmen valtion välinen Kalmarin unioni, joka perustettiin Eerik Pommerilaisen kruunaamisen yhteydessä vuonna 1397, muodosti ulommat kehykset Turun rahanlyönnille.

Eerik Pommerilaisen (1396–1439) aikana rahaa lyötiin Turun lisäksi Tukholmassa ja Västeråsissa. Ehdottomasti suurin rahapaja Eerikin aikana oli Tukholma, mutta myös kahden muun rahanpajan tuotanto oli laajamittaista. Pohjoismaisista löydöistä tunnetaan hänen ajaltaan kaikkiaan 81 Turun penninkiä, 91 aboa ja 25 Turun aurtoa.

Sarvaan mukaan Turun rahapajan avaamiselle on kaksi perussyitä. Toisaalta hän uskoi sen osoittavan kuninkaan pyrkimystä vahvistaa Suomen autonomista asemaa unionivaltiossa.¹⁸ Kaikki Suomea koskevat päätökset annettiin kuningas Eerikin nimissä, vaikka hän oli kuningatar Margaretan kanssahallitsija vuodesta 1396 aina Margaretan kuolemaan vuoteen 1412 saakka. Kuninkaan toisen Suomen vierailun (1407) tavoitteena oli unionin hallinnon mukauttaminen paikallisiin olosuhteisiin, minkä seurauksena muun muassa Turun maanoikeus perustettiin ja verotusta uudistettiin.

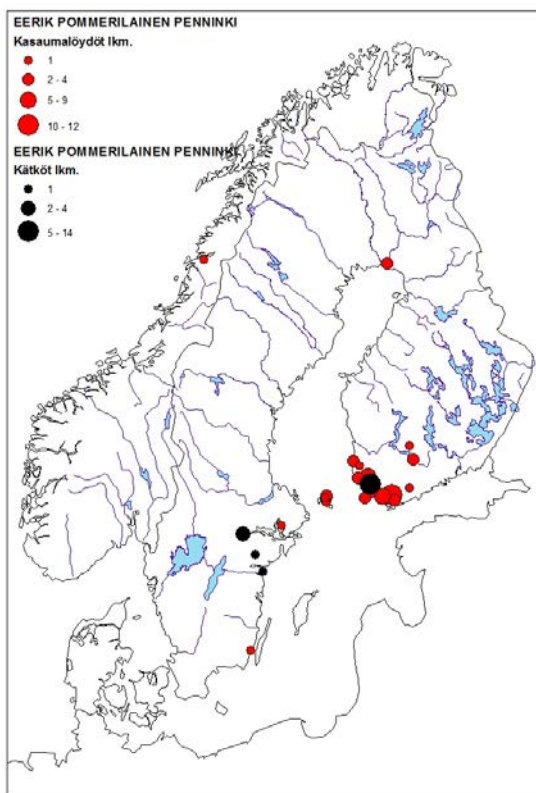
Sarvaan mukaan kenties tärkein syy oman rahanlyönnin aloittamiseksi oli liivinmaalaisen artigin hopeapitoisuuden laskeminen 1400-luvun alussa.¹⁹ Liivinmaalaiset rahat olivat saaneet keskeisen sijan Suomen rahan- kierrossa sen jälkeen kun rahanlyönti Ruotsin valtakunnassa oli alas ajettuna noin vuosina 1390–1405. Talvio (2012) antaa artikkelissaan *The finds of medieval Livonian coins from Finland and the former Finnish Karelia – a preliminary survey* hyvän yleiskuvan

liivinmaalaisista rahalöydöistä Suomessa. Hän toteaa että liivinmaalaiset rahat, jotka ilmestyvät Suomessa irtolöytöihin 1200-luvun puolivälissä ja kätköihin noin vuonna 1395, olivat arkisessa käytössä Suomen etelä- ja itä-osissa. Ne olivat tavallisia myös Lounais-Suomessa 1300-luvun lopussa. Nykyisen Suomen alueelta tunnetaan vähintään 500 liivinmaalaista rahaa kätköistä (ja mahdollisesti lisäksi noin 300 rahaa erästä kätköstä joka on hajaantunut). Kertymälöydöt, jotka ovat pääasiassa peräisin linnoista ja kirkoista, käsittävät noin 330 rahaa. Lisäksi on joitakin yksittäisiä irtolöytöjä. Noin 2/3 suomalaisten löytöjen liivinmaalaisista rahoista on lyöty Tallinnassa ja neljäsosa Tartossa.²⁰ Jo Hans Hildebrand (1879) huomauttaa, että Tallinnassa lyödyt rahat olivat tavallisia Suomessa ja siksi oli tärkeää varustaa eristyksissä oleva itäinen maanosa omalla rahapajalla.²¹

Liivinmaalaiden rahojen huononnutta Turussa alettiin lyödä uutta rahaa, joka vastasi aluksi artigin tavoin kuutta ruotsalaista penninkiä, mutta rahan kurssi putosi pian neljään ruotsalaiseen penninkiin. Turun rahat poikkeavat ruotsalaisista ja alkuvaiheessa ne tehtiin käytettäviksi Suomessa. Sarvaan mukaan rahanlyönti alkoi abosta ja penningistä, ja vasta myöhemmin alettiin lyödä aуроja.²² Erityisesti Turun penninkien (brakteaattien) levintä viittaisi toisin sanoen siihen, että oman rahanlyönnin käynnistämiseksi haluttiin parantaa ruotsalaisten rahojen saatavuutta, ja Turun penningeillä onkin suurin merkitys rahankierrossa juuri Turun alueella (kuva 5). Varsinais-Suomen alueelta on löytynyt peräti 62 Turun penninkiä (noin 77% kaikista Turun penningeistä pohjoismaisissa löydöissä). Näistä 14 on peräisin Kaskenkadun kätköstä ja 48 on irto- tai kasaumalöytöjä.

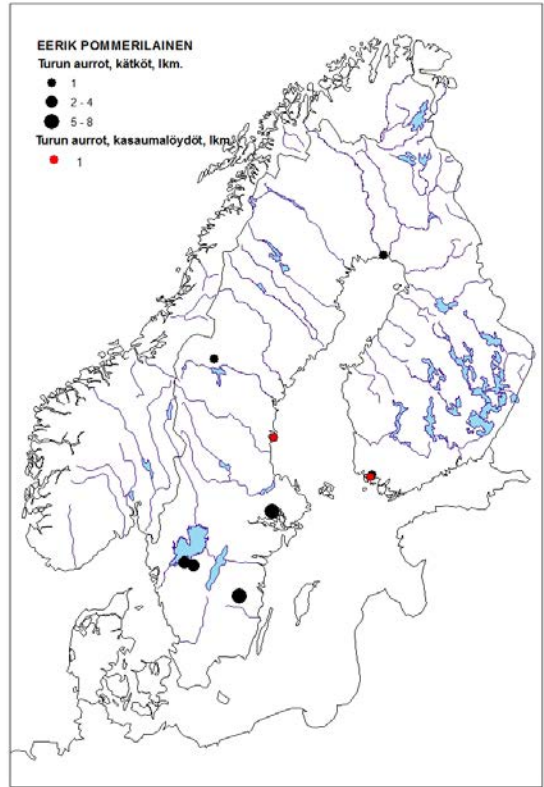
Toisaalta Sarvas on todennut, että aboilla, joilla on hyvin laaja maantieteellinen levintä, oli todennäköisesti erilainen merkitys rahankierrossa Itämeren alueella kuin muilla

ruotsalaisilla rahoilla (kuva 6, katso myös kuva 7).²³ Jørgen Steen Jensen on myöhemmin kommentoinut Sarvaan artikkelia, ja huomauttanut, että Kalmarin unionilla oli tosiasiaa hyvin rajallinen vaikutus rahankiertoon ja rahakätköihin Tanskassa.²⁴ Hänen mukaansa Tanskassa ei 1400-luvulla käytännöllisesti katsoen kiertänyt lainkaan mannerruotsalaisia rahoja, vaikka ruotsalaiset penningit, varsinkin Kalmarissa lyödyt E-brakteaattit, ovat tavallisia tanskalaisissa löydöissä ennen Kalmarin unionin aikaa. Siksi hänestä on huomioimisen arvoista, että Tanskasta tunnetaan kaksi kätköä Kalmarin unionin ajalta, joissa on mukana Turun rahojen. Ainutlaatuinen Svendborg (II) kätkö (t.p.q. 1419) löytyi Fynin saarelta, talonperustuksista vuonna 1885 ja se sisälsi 51 kultarahaa,

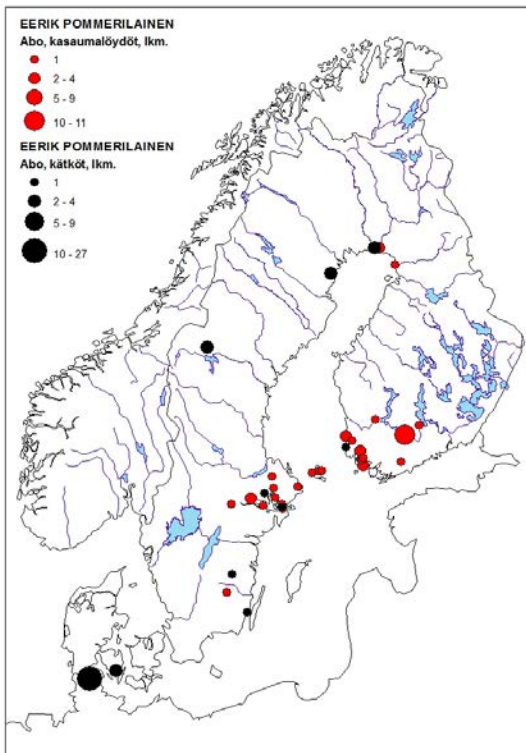

Kuva 5. Turun penninkien levintä Pohjoismaissa. Täydennetty Sarvaan 1989 julkaiseman tutkimuksen jälkeen.

3779 hopearahaa sekä 10 hopeatankoa.²⁵ Pääosa hopearahoista on tanskalaisia Lundissa ja Næstvedissä löytyjä sterlingejä Eerik Pommerilaisen (1396–1439) ajalta (kaikkiaan 3750 rahaa). Suureen kolmijalkaiseen pronssipataan piilotetussa kätöksessä oli mukana myös neljä aboa. Flensborgin kätkö (t.p.q. 1413) puolestaan löytyi vuonna 1897 rakennustöiden yhteydessä. Löytöpaikka sijaitsee nykyisin Pohjois-Saksassa, Schleswig-Holsteinin osavaltiossa. Kätkö oli piilotettu saviruukkuun ja sisälsi 8061 hopearahaa sekä joitakin hopeakoruja.²⁶ Valtaosa Flensborgin kätköön kuuluvista rahoista on samoin tanskalaisia (7818 rahaa). Rahojen joukossa oli lisäksi 27 aboa. Jensen huomauttaa myös, että nominaali abo mainitaan kuningatar Philippin ja Hansakaupunkien välisessä sopimuksessa vuodelta 1424.²⁷ Maininta viittaa Venäjän kanssa käytävään kauppaan ja osoit-

Kuva 7. Eerik Pommerilaisen (1396–1439) Turun aurojen levintä Pohjoismaissa.

Kuva 6. Abon levintä Pohjoismaissa.

taa että rahatyyppejä tunnettiin Tanskassa.²⁸

Kristoffer Baijerilaisen (1440–1448) aikana rahaa lyötiin Turussa ja Tukholmassa. Kuten aikaisemmin on mainittu, Jonas Rundberg (2005) on julkaissut leimasintutkimuksen auroista, jotka on lyöty Ruotsissa vuoden 1440 ja 1470-luvun lopun välisenä aikana. Leimasimia analysoimalla voidaan tehdä johtopäätöksiä siitä, miten laajamittaista rahanlyöntiä on ollut ja miten hyvin se on organisoitu. Rundberg on rekisteröinyt 61 aurojen lyömiseen käytettyä leimasinta Tukholmasta Kristoffer Baijerilaisen hallitusajalta, kun taas kaikki tunnetut Turun aurot on lyöty yhdellä ainoalla leimasinparilla. Hänen hallitusaikanaan lyödyt Turun aurot ovat hyvin harvinaisia. Pohjoismaisista löydöistä näitä tunnetaan vain kaksi. Molemmat ra-

hat ovat peräisin kätköistä. Olemassa olevan materiaalin perusteella voi vetää vain sellaisen johtopäätöksen, että rahanlyönti Turussa Kristoffer Baijerilaisen aikana on ollut lyhtyaikaista ja vaatimatonta. Rundbergin leima-sintutkimus ei vastaa kysymykseen lyötiinkö rahat Kristofferin hallituskauden alussa vai lopussa. Kjell Holmbergin tutlinnan mukaan Turun aurret olisi lyöty Kristoffer Baijerilaisen kruunamisen yhteydessä ja niitä voisi siten tavallaan verrata muistorahoihin.²⁹

ABON UUSI AJOITUS

Aboa on kolmea päätyyppiä, joista kaksi ensimmäistä päätyyppiä vastasi kuutta ruotsalaista penninkiä, ja kolmas päätyyppi vastasi neljää ruotsalaista penninkiä. Päätyypeistä vanhinta tunnetaan vain yksi kappale, joka löytyi Hämeen linnan kaivauksilla vuonna 1957.³⁰

Keskiaikaisia rahoja, jotka on lyöty nykyistä Eestiä ja Latviaa vastaavalla alueella kutsutaan baltialaisiksi tai liivinmaalaisiksi. Baltialainen rahanlyönti uudistettiin vuosina 1422–1426, ja tuolloin alueella siirryttiin kokonaan saksalaiseen rahanlaskuun. Uudet nominaalit olivat schilling (josta käytettiin reformiasiakirjassa termiä "neue Artige"³¹), pfennig sekä scherf (brakteaatti). Sarvaan mukaan abolla ei enää baltialaisen rahauudistuksen jälkeen ollut yhteyttä liivinmaalaiseen valuuttaan, vaan nimitys abo tuli tuolloin tarkoittamaan puolta aурtoa (eli neljää ruotsalaista penninkiä).³² Neljän penningin rahojen (LL 10) valmistus Turussa olisi siten alkanut vuoden 1422 jälkeen. Viimeiset kuuden penningin rahat (LL 9), jotka olivat vielä kierroksa, vastasivat Sarvaan mukaan reformin jälkeen neljää penninkiä.

Aiemmin mainittujen saksalaisen Flensborgin kätkön ja tanskalaisen Svendborgin kätkön sisältö ja ajoitus puhuvat nähdäkse-

ni Sarvaan tulkintaa vastaan, jonka mukaan 6-penningin raha olisi vaihdettu 4-penninkiin vasta vuoden 1422 tienoilla. Flensborgin kätkön terminus post quem on 1413.³³ Kätkö sisältää kolme kuuden penningin (LL 9b) ja kokonaiset 24 neljän penningin (LL 10) Turun rahaa. Muutoin kätköön kuuluu vain kaksi ruotsalaista rahaa, joista molemmat ovat Eerik Pommerilaisen lyöttämiä Tukholman aурtoja. On toki otettava huomioon, että Flensborgin kätkö sisältää suuren määrän rahatyyppejä joita ei voi ajoittaa tarkasti, ja kätkön terminus post quem on siten vaikea määrittää tarkasti. On todennäköistä, että kätkön todellinen t.p.q. on jonkin verran myöhäisempi kuin 1413. Tanskalainen Svendborgin kätkö (t.p.q. 1419) sisältää neljä 4-penningin (LL 10) Turun rahaa, mutta joukossa ei ole enää yhtään 6-penningin Turun rahaa. Ehdotan tässä, että vaihdos 6-penningin rahasta (LL 9) 4-penningin rahaan (LL 10) olisi tapahtunut noin vuonna 1415, samaan aikaan kuin Västeråsin ja Tukholman aуроissa teksti REX vaihdettiin tekstiin REX DSN. Ehdotan edelleen, että nominaalin vaihdoksella ei siten ole yhteyttä baltialaiseen rahanuudistukseen, kuten Sarvas on esittänyt, vaan saattaa yksinkertaisesti johtua siitä, että 6-penningin raha ei ollut Ruotsissa tuttu, ja uusi nominaali herätti tarpeetonta hämmennystä väestön keskuudessa. Tulkin kannalta on keskeistä, että abolla oli merkittävä rooli Mälaren alueen rahankierrossa (katso kuva 6).

Kenneth Jonsson on todennut aikaisemmin, että kun Kustaa I Vaasan (1523–1560) aikana alettiin lyödä useita isompia nominaaleja, niin uusien nominaalien tunnistaminen aiheutti väestön keskuudessa hankaluuksia. Ruotsissa nominaali kirjoitettiin rahoihin numeroin ensimmäistä kertaa vasta vuonna 1543. Sitä ennen (ja myös sen jälkeen) rahan nominaali on merkitty motiivin avulla. Ruotsissa tämä tapahtui ensimmäisen kerran juuri Eerik Pommerilaisen (1396–1439) aikana,

	EaP aurto	EaP abo	EaP penninki	KaB aurto	KKB aurto	Kustaa I Vaasa	Yhteensä
Suomi	2	3	14	1	8	1	29
Ruotsi	21	9	5	1	343	18	397
Norja	–	–	–	–	–	1	1
Tanska	–	31	–	–	–	–	31

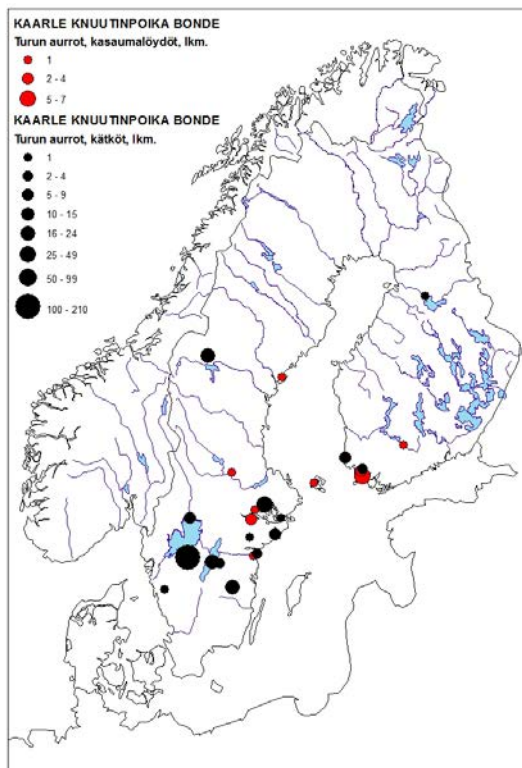
Taulukko 1. Eerik Pommerilaisen, Kristoffer Bajjerilaisen, Kaarle Knuutinpoika Bonden sekä Kustaa I Vaasan aikana löydyt Turun rahat, jotka on tavattu kätköissä.

kun kolmen kruunun kilpi kehittyi aurron nominaalimotiiviksi Eerikin toisen Tukholman tyyppin yhteydessä.³⁴ Kolmen kruunun kilpeä käytettiin nominaalimotiivina kaikissa Västeråsin auroissa sekä Turun auroissa. Esitän tässä, että abon myötä kruunu kehittyi ½ aurron nominaalimotiiviksi, ja sitä käytettiin tästä eteenpäin kyseisessä tarkoituksessa systemaattisesti.³⁵ Ainoastaan kuningas **Hansin** (1497–1501) ajalta tunnetaan yksi poikkeus (LL 4). **Sten Sture vanhemmasta** lähtien ½ aurron rahaa kutsuttiin nimellä fyrk.

KAARLE KNUUTINPOIKA BONDEN RAHANLYÖNTI TURUSSA

Kaarle Knuutinpoika Bonden aikana (1448–1457, 1464–1465 sekä 1467–1470) rahanlyönnin volyyymissa tapahtuu huomattava muutos. Pohjoismaisista löydöistä tunnetaan kaikkiaan 370 Kaarle Knuutinpojan Turun aurtoa, joista kokonaiset 343 on peräisin ruotsalaisista kätköistä. Ruotsalaisissa kätköissä on useampia Kaarle Knuutinpojan Turun kuin Tukholman aurtoja, mikä on odottamaton tutkimustulos, erityisesti jos otetaan huomioon että rahanlyönti Tukholmassa alkoi useita vuosia aikaisemmin kuin Turussa.³⁶ Leima-analyysi³⁷ osoittaa, ettei Tukholmassa ole lyöty lainkaan aurtoja Kaarle Knuutinpojan viimeisen hallituskauden aikana (1467–1470). Turusta tulee siten valta-

kunnan tärkein rahapaja Kaarle Knuutinpojan kolmannella hallituskaudella, ja valtakunnan ainoa rahapaja jossa lyödään aurtoja. Tukholmassa saatettiin kuitenkin edelleen lyödä penninkejä. Suomalaiset löydöt käsittävät kaikkiaan vain 20 Kaarle Knuutinpojan Turun aurtoa. (ks. kuva 8. sekä taulukot 1. ja 2.)

Kuva 8. Kaarle Knuutinpoika Bonden Turun aurtojen leventä Pohjoismaissa.

TURUN RAHAT POHJOISMAISISSA IRTO-/KASAUMALÖYDÖISSÄ

Kasaumalöydöllä tarkoitetaan useampia irtolöytöjä, jotka ovat peräisin yhdestä ja samasta löytökontekstista, kuten kirkosta, linnasta tai korttelista kaupungissa. Pohjoismaisissa rahalöydöissä on kaikkiaan 140 Turun rahaa, jotka on tavattu irto- tai kasaumalöytöinä (kuva 9).³⁸ Näistä peräti 109 on peräisin Suomesta, ja rahat tulevat kaikkiaan 33 löytöpaikalta. Irto-/kasaumalöydöillä ja kätköillä on normaalisti erilainen levintä, kuten myös tässä tapauksessa. Kasaumalöydöt ovat kertyneet pidemmän ajan kuluessa, ja ne kertovat siten paikallisesta rahankierrosta, koska tietyn rahatyypin esiintyminen kasaumalöydöissä voidaan normaalisti tulkita siten että rahatyyppeä on ollut käytössä kyseisellä alueella. Irto-/kasaumalöytöinä tavattujen Turun rahojen levintä osoittaa, että Turun rahoilla on ollut merkittävä osuus rahankierrossa Varsinais-Suomen, Ahvenanmaan, Upplannin sekä Södermanlannin alueilla. Uudet kaivauslöydöt Lapista ja Pohjois-Pohjanmaalta (aiemmin tunnettujen kätköjen rinnalla) ovat tärkeä todiste sen puolesta, että Turun rahoilla on ollut merkittävä rooli rahankierrossa myös Peräpohjan alueella.³⁹

Suomessa suurin määrä Turun rahoja on tavattu Hämeen linnasta (15 kappaletta) sekä Kuusiston piispanlinnasta (13 kappaletta). Hämeen linnasta on löytynyt kokonaiset 11 aboa,⁴⁰ ja tämä on poikkeuksellisen suuri

määrä aboja pohjoismaisten löytöjen joukossa. Hämeen linna oli Suomen tärkein sotilaallinen linnoitus sisämaassa 1200-luvulta lähtien, ja kommunikaation risteyskohta Hämeen laajoissa erämaissa.

Kuusiston piispanlinna puolestaan herättää huomiota siksi, että löytöjen joukossa on kokonaiset seitsemän Kaarle Knuutinpoika Bonden (1448–1457, 1464–1465 sekä 1467–1470) Turun auroa. Kuusiston piispanlinnan rahalöydöt ovat poikkeuksellisia myös siksi, että kyseessä on Suomen ainoa löytöpaikka, missä tanskalaiset rahat muodostavat pääosan rahalöydöistä: löytöjen joukossa on 66 tanskalaista ja 23 ruotsalaista rahaa. Tämän lisäksi löydöissä on 14 **Søren Norbyn** lyöttämää killinkkiä.⁴¹ **Jussi-Pekka Taavitsainen** (1989) on käsitellyt Kuusiston piispanlinnan ja Tanskan välisiä tiiviitä suhteita rahalöytöjen valossa. Hän toteaa, että linnan vanhimmat rahalöydöt ovat Eerik Pommerilaisen (1396–1439) lyöttämiä auroja, ja että paikalta on tämän jälkeen katkeamaton sarja rahalöytöjä, aina siihen saakka kunnes linna purettiin Kustaa I Vaasan käskystä 1528.⁴² Suuri määrä Kristian I:n (1448–1481) ja Hansin (1481–1513) tanskalaisia hvidejä voidaan selittää sillä, että ne pysyivät kierrossa pitkän aikaa, kuten Taavitsainen on aikaisemmin huomauttanut.⁴³ Tanskalainen päärahayksikkö hvid vastasi neljää tanskalaista penninkiä.

Tove Brattgärdin (2011) vertaileva tutkimus Läckön ja Piksborgin linnojen, ja

	EaP aуро	EaP abo	EaP penninki	KaB aуро	KKB aуро	Kustaa I Vaasa	Yhteensä
Suomi	1	34	59	–	12	3	109
Ruotsi	1	14	2	–	7	6	30
Norja	–	–	1	–	–	–	1
Tanska	–	–	–	–	–	–	–

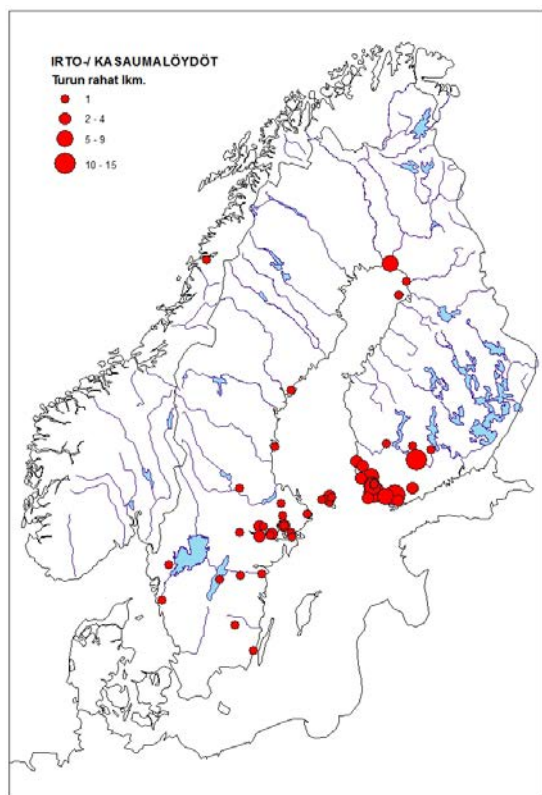
Taulukko 2. Eerik Pommerilaisen, Kristoffer Baijerilaisen, Kaarle Knuutinpoika Bonden sekä Kustaa I Vaasan aikana löydyt Turun rahat, jotka on tavattu irto- tai kasaumalöytöinä.

näiden lähistöllä sijaitsevien kirkkojen rahalöydöistä on hyvin mielenkiintoinen tässä yhteydessä. Erityisesti Läckön piispanlinnan rahamateriaalia voi hyvin verrata Kuusiston piispanlinnan löytöihin. Läckö sijaitsee Vänern järven rannalla Kållandsön niemellä, ja se perustettiin vuonna 1298 Skaran piispan **Brynolf Algotssonin** toimesta. Läckön ja Kuusiston piispanlinnojen rahalöydöt muistuttavat suuresti toisiaan: Läcköstä on löytynyt 86 keskiaikaista rahaa, jotka ajoittuvat ajanjaksolle noin 1350–1522. Rahoista 51 on tanskalaisia, jotka on lyöty Kristian I:n (1448–1481), Hansin (1481–1513) sekä Kristian II:n (1513–1523) hallituskausilla. Viime vuosina Läckön ympärillä on kaivettu iso alue, ja tämän lisäksi linnanpiha ja kaikki huoneet. Rahat tulevat eri osista piispanlinnaa.⁴⁴ Kuusiston tanskalaiset rahat sen sijaan

ovat löytyneet 1800-luvun kaivauksilla, eikä ole tiedossa mistä osasta linnaa ne ovat peräisin.⁴⁵ Olosuhteet Läckössä osoittavat, että Kuusistosta löytyneiden tanskalaisten rahojen ei suinkaan tarvitse olla peräisin yhdestä kätkestä kuten **Frida Ehrnsten** on ehdottanut⁴⁶, vaan todennäköisemmin ne heijastavat todellista rahankiertoa Kuusiston piispanlinnassa. Nähdäkseni on myös huomioitava, että suomalaisissa löydöissä on kaiken kaikkiaan hämmästyttävän suuri määrä tanskalaisia hvidejä, ottaen huomioon että ne eivät olleet virallisesti käypiä.⁴⁷ Tanskalaisten hvidien suuri määrä suomalaisissa löydöissä, ei ainoastaan Kuusiston piispanlinnassa, puhuu Suomen ja Tanskan välisten tiiviiden kontaktien puolesta.

Tukholma oli Ruotsin tärkein kauppakaupunki ja poliittinen keskus myöhäiskeskiajalla, ja itäisen maanosan ja Tukholman seudun väliset yhteydet olivat tiiviit. Tukholmassa vallan keskus oli Vanha Kaupunki, ja sieltä on löytynyt iso määrä rahoja, joista pieni osa on keskiaikaisia. On kuitenkin hämmästyttävää, että Tukholmasta tunnetaan vain yksi Turun raha (abo). Löytö on peräisin Riddarholmenin kirkosta. Sigtunasta tunnetaan sen sijaan kolme ja Uppsalasta kaksi Turun rahaa. Kaikki Upplannista irto-/kasaumalöytöinä tavatut Turun rahat (9 kappaletta) ovat Eerik Pommerilaisen (1396–1439) ajalta.

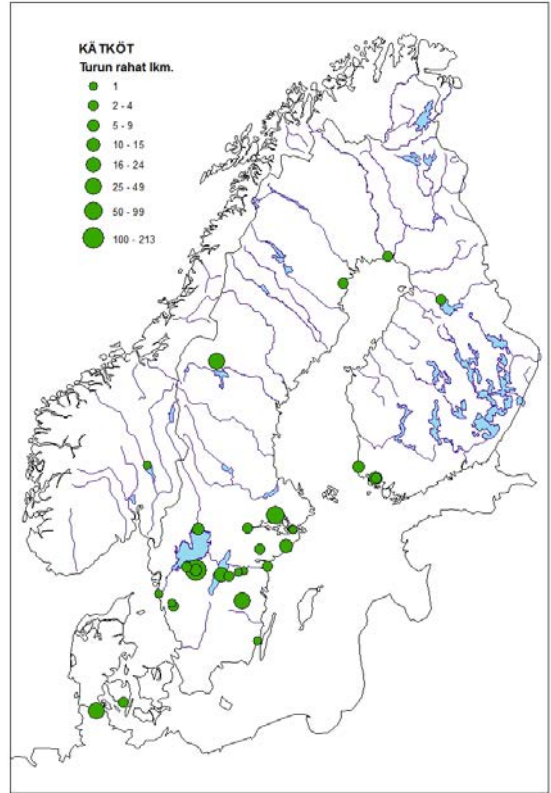
Koska rahanlyönti Ruotsissa oli keskittynyt Mälarenin alueelle ja Turkuun, voidaan Ruotsin etelä-osasta (Itäinen ja Läntinen Götanmaa sekä Smålandi) löytyneet ruotsalaiset rahat lukea ryhmään, jotka osoittavat yli alueellisia kontakteja. Eteläinen Ruotsi kärsi edelleen, rahanlyönnissä 1390–1405 tapahtuneen katkoksen vuoksi rahanpuutteesta, ja vieraat, huonolaatuiset rahat Gotlannista, Tanskasta ja Mecklenburgista saivat alueella täysin hallitsevan aseman rahankierrossa.⁴⁸ Kaikki ruotsalaiset rahat olivat toki käypiä koko maassa. Skåne, Hallanti ja Blekinge sen

Kuva 9. Irto-/kasaumalöytöinä tavattujen Turun rahojen levintä Pohjoismaissa.

sijaan kuuluivat Tanskalle, ja näistä itätanskalaisista maakunnista sekä Smålandin lounaisosasta ei tunneta lainkaan Turun rahoja irto-/kasaumalöydöistä. Yleisesti voi todeta, että irto/kasaumalöytöinä tavattujen Turun rahojen levintä pohjoismaisissa näyttää siltä kuin saattaisi odottaa. Oma rahanlyönti Gotlannissa selittää Turun rahojen täydellisen puuttumisen saaren löydöistä.

Nähdäkseni Suomen tilannetta 1300-luvun lopussa, kun vieraat liivinmaalaiset rahat ilmestyvät suomalaisiin kätköihin ja levittäytyvät arkiseen käyttöön myös Lounais-Suomessa⁴⁹, tulisi verrata juuri Etelä-Ruotsin tilanteeseen samaan aikaan. Liivinmaalaisilla rahoilla oli dominoiva asema Itä-Suomen rahankierrossa aina 1550-luvulle saakka.⁵⁰ Aiheen kannalta on keskeistä, että Kalmariin suunniteltiin rahapajaa 1400-luvun puolivälissä. Kuningas Kaarle Knuutinpoika nimittäin valittaa 17. syyskuuta 1453 päivätyssä kirjeessä, että maassa ei ole riittävästi [ruotsalaista] rahaa. Kirjeen perusteella tiedetään, että kuningas suunnitteli rahapajan perustamista Turun lisäksi Kaakkois-Ruotsissa sijaitsevaan Kalmariin sekä Söderköpingiin.⁵¹ Söderköpingin rahapaja olikin käynnissä lyhyen aikaa. Tosiasiassa Kalmarin rahapaja, jonka tuotanto olisi helpottanut ruotsalaisen rahan puutetta juuri Etelä-Ruotsissa, ei koskaan toteutunut, ja syy siihen on oletettavasti poliittinen. Maan poliittinen tilanne oli hyvin epävakaa, ja koska kuninkaalla ei ollut riittävästi otetta Etelä-Ruotsista, ei rahapajan perustaminen luultavasti ollut mahdollista. Ruotsalaisen rahan puutteessa alueella oli turvauduttava ulkomaiseen valuuttaan. Suomessa jouduttiin turvautumaan liivinmaalaiseen valuuttaan ruotsalaisten rahojen puutteessa. Liivinmaalaiset rahat suomalaisissa löydöissä on siten ymmärrettävä vieraana valuuttana, toisin kuin Frida Ehrnsten on esittänyt, vaikka niillä laskettiin ja maksettiin veroja Etelä- ja Kaakkois-Suomessa.⁵²

Kuva 10. Kätköistä tavattujen Turun rahojen levintä Pohjoismaissa.

TURUN RAHAT POHJOISMAISISSA KÄTKÖISSÄ

Pohjoismaiset kätköt käsittävät kaikkiaan 458 Turun rahaa, joista peräti 397 on löytynyt Ruotsista, 29 Suomesta, neljä Tanskasta, 27 tanskalaisalueelta, joka sijaitsee nykyisin Pohjois-Saksassa, sekä yksi Norjasta (kuva 10).⁵³ Kätköt sisältävät usein rahoja laajalta geografiselta alueelta irto- ja kasaumalöytöihin verrattuna. Kätköjen sisältö on sattumanvaraisempi kuin kasaumalöytöjen, ja ne edustavat yksittäisiä ja usein ainutkertaisia tapahtumia. Kätkö voidaan kuitenkin vain harvoin yhdistää sen omistajaan.⁵⁴ Numismaattisen tutkimuksen kannalta kätköt ovat erityisen mielenkiintoisia siksi, että niiden avulla voidaan analysoida mitkä rahatyypit kiersivät samanaikaisesti (kuva 10).

Ruotsista tunnetaan kaikkiaan 22 kätköä, jotka sisältävät Turun rahoja. Löytörikkain maakunta Ruotsissa on Läntinen Götanmaa. Myös Itäiseltä Götanmaalta ja Upplannista on löytynyt melko runsaasti Turun rahoja. Pohjoismaiden suurin kätkö (t.p.q. 1529) on peräisin Skaran tuomiokirkosta. Kätkö käsittää noin 40 % koko tutkimusmateriaalista. Se löydettiin jo vuonna 1831, mistä seuraa, että kätkö on valitettavan huonosti dokumentoitu. Kätkö sisälsi kaikkiaan 210 Kaarle Knuutinpoika Bonden Turun aурtoa ja vähintään 2 Eerik Pommerilaisen Turun aурtoa sekä vähintään yhden abon.⁵⁵ Vuonna 1841 Skaran tuomiokirkosta löytyi toinenkin mielenkiintoinen kätkö (t.p.q. 1541). Kätkö, joka sisälsi 1241 rahaa, piti sisällään epätavallisen monta Kustaa I Vaasan (1523–1560) Heinricus aурtoa (9 kpl).⁵⁶

Kontaktien kannalta erityisesti kaksi kaikkiaan 31 Turun rahaa sisältänyttä tanskalaista kätköä, Svendborg (II) ja Flensborg ovat huomionarvoisia. Tanskalaiset kätköt on esitelty aiemmissa kappaleissa.

Suomesta tunnetaan kaikkiaan vain viisi kätköä, jotka sisältävät Turun rahoja. Kaksi näistä ajoittuu 1400-luvulle⁵⁷ — Oravaisensaaren kätkö (t.p.q. 1441), joka on löytynyt Pohjois-Pohjanmaalta sekä Kaskenkadun kätkö, joka löytyi Turun dominikaanikonventista (t.p.q. 1450). Lisäksi kolmessa 1500-luvulle ajoittuvassa kätkössä on mukana Turun rahoja: varsinaissuomalaisessa Pyhämaan kätkössä (t.p.q. 1535), Viinamäen kätkössä, joka löytyi Turun kaupungista (t.p.q. 1546) sekä pohjalaisessa Vaalan kätkössä (t.p.q. 1544).

Turun dominikaanikonventin kätkö on suurimman määrän Turun rahoja sisältävä kätkö Suomesta, ja se käsittää Talvion mukaan 14 Turun penninkiä.⁵⁸ Kätkö löytyi vuonna 1901 lattiatilien alle piilotetusta kivisaviruukusta. Kansallismuseon alkuperäisen luettelon mukaan kätkö on alun perin sisältänyt 100 rahaa. Aikojen kuluessa rahojen

joukkoon on sekoittunut lisäksi 29 rahaa joiden alkuperää ei tunneta. Talvio julkaisi Kaskenkadun kätköstä uuden tulkinnan vuonna 2011. Sarvas (1985) on puolestaan tehnyt yhteenvedon Alatornion Oravaisensaaren kätköstä (t.p.q. 1441).⁵⁹ Kätkö löytyi vuonna 1919 ja käsitti noin 555 ruotsalaista aурtoa ja penninkii.⁶⁰ Lisäksi muutamia yksittäisiä, todennäköisesti samaan kätköön kuuluvia rahoja otettiin talteen arkeologisten kaivausten yhteydessä vuonna 1973. Löytöpaikka sijaitsee noin 6 km Torniota ylävirtaan, ja se on tulkittu lapinvoudin tilaksi. Kätkön löytöpaikalla ei kuitenkaan ole suoraa yhteyttä keskiaikaisten rakennusten kanssa.⁶¹ Rahojen joukossa on yksi Turun aурto Eerik Pommerilaisen ajalta, kaksi aboa sekä yksi Turun aурto Kaarle Knuutinpojan ajalta.

Pyhämaan kätkö (t.p.q. 1535) on mukana **Wilhelm Laguksen** kirjassa.⁶² Pellon pientareelta vuonna 1884 löytynyt kätkö käsitti alun perin yli 200 ruotsalaista rahaa, joista 177 on luetteloitu rahakammion kokoelmisssa.⁶³ Rahojen joukossa on yksi abo sekä viisi Turun aурtoa Kaarle Knuutinpojan ajalta. Vaalan kätkö Pohjanmaalta (t.p.q. 1544) on julkaistu jo vuonna 1896 **A. F. Westerlundin** toimesta. Kätkö löytyi vuonna 1889 kävelypolulle levinneenä. Suomalaisissa löytöolosuhteissa poikkeuksellisen laaja kätkö käsitti kaikkiaan 923 rahaa, joista 366 on luetteloitu rahakammion kokoelmissa. Muistiinpanojen mukaan kaikki rahat olivat ruotsalaisia, yhtä tanskalaista ja yhtä saksalaista rahaa lukuun ottamatta.⁶⁴ Kätkö käsittää yhden Turun auron Kaarle Knuutinpoika Bonden hallitusajalta sekä yhden Heinricus auron Kustaa I Vaasan hallitusajalta. Viinamäen kätkö (t.p.q. 1546) löytyi vuonna 1921 Turun kaupungin laita-alueelta kaivaustöiden yhteydessä. Kätkö käsittää 95 rahaa, joista 93 on ruotsalaisia. Rahojen joukossa on yksi Turun aурto Eerik Pommerilaisen ajalta sekä kaksi Turun aурtoa Kaarle Knuutinpojan ajalta.⁶⁵

LOPUKSI

Pohjoismaisista kätköistä on tavattu kaikkiaan 458 Turun rahaa, joista vain 29 on peräisin Suomesta. Irto-/kasaumalöytöjä on puolestaan 140, joista 109 on peräisin Suomesta. Tässä valossa on selvää, että Turun rahoja on perusteltua tutkia kiinteänä osana Ruotsi-Suomen yhteistä rahahistoriaa. Pienempiä osia Turun rahoista on julkaistu aiemmin samasta näkökulmasta: Pekka Sarvas julkaisi tutkimuksen Turun penningeistä pohjoismaisissa löydöissä vuonna 1989, ja Tuukka Talvio julkaisi Heinricus aurtoja koskevan tutkimuksen vuonna 2007. Samasta artikkelista ilmestyi uudistettu versio vuonna 2014. Pro gradu tutkielmani myötä loputkin Turun rahojen tyypit pohjoismaisissa löydöissä on saatu kartoitettua. Turun rahat baltialaisissa löydöissä on oma kiinnostava tutkimusongelmansa, johon allekirjoittaneen on tarkoitus paneutua tulevaisuudessa. ♦

Eeva Jonsson
eeva.jonsson@ark.su.se
Numismatiska Forskningsgruppen
Stockholms Universitet
106 91 Stockholm
Sverige

LOPPUVIITTEET

- ¹ Eerik Pommerilaisen (1396–1439) aikana lyödyt Turun penningit (Sarvas 1989: 359) sekä Kustaa I Vaasan (1523–1560) aikana lyödyt Heinricus aurrot (Talvio 2007a sekä Talvio 2014) pohjoismaisissa löydöissä on julkaistu aikaisemmin.
- ² Tarkempi luettelo Pohjoismaissa tavatuista Turun rahoista ja niiden konteksteista, katso Jonsson 2015: 31–39.
- ³ Jonsson 2014: 46–59.
- ⁴ Neovius 1908; Hallberg 1919: 17.
- ⁵ Hyötyniemi 1993: 138–144; Talvio 2008: 7–10.
- ⁶ Talvio 2008: 8–9.

- ⁷ Hallberg 1919: 18.
- ⁸ Thordeman 1936: 38; Sarvas 1981: 171–178; Jensen 1992a: 99.
- ⁹ Hausen 1910, nro. 1372. Katso myös Thordeman 1936: 38; Sarvas 1981: 171–178.
- ¹⁰ Thordeman 1936: 39.
- ¹¹ Sarvas 1989: 362.
- ¹² Hildebrand 1879: 847.
- ¹³ Sarvas 1981, 1989, 1995a, 1995b, 1996 sekä 1997.
- ¹⁴ Rundberg 2005; Holmberg 2009a ja 2009b; Talvio 2011.
- ¹⁵ Rundberg 2005: 35.
- ¹⁶ Holmberg 2009b: 126.
- ¹⁷ Aiheesta tarkemmin, katso Jonsson 2014: 56–57.
- ¹⁸ Sarvas 1981: 171; Sarvas 1996: 333.
- ¹⁹ Sarvas 1981: 171–177.
- ²⁰ Talvio 2012: 11–18.
- ²¹ Hildebrand 1879: 844.
- ²² Sarvas 1989: 359; Sarvas 1996: 333.
- ²³ Sarvas 1981: 178.
- ²⁴ Jensen 1992a: 99.
- ²⁵ Jensen 1992b, nro. 253.
- ²⁶ Hauberg 1899: 206–228.
- ²⁷ Jensen 1992a: 99.
- ²⁸ Aboa koskeva maininta kuningatar Philippan ja Hansakaupunkien välisessä sopimuksessa vuodelta 1424 kuuluu: "Ligedeles de penninge, som allerede er slagne i Danmarks rige, som er forkyndt til fire penninge, deraf skal stykket gælde to af de hule penninge, som nu skal blive slået, og deslige de Åboske" (Galster 1972: 90).
- ²⁹ Rundberg 2005: 19–20; Holmberg 2009a: 86–87.
- ³⁰ Sarvas 1981: 171–178.
- ³¹ Katso Nemirowitsch-Dantschenko & Pärn 1980: 68.
- ³² Sarvas 1981: 177.
- ³³ Hauberg 1899: 214.
- ³⁴ Jonsson 2006: 18–19.
- ³⁵ Kenneth Jonsson on esittänyt aiheesta hieman erilaisen tulkinnan. Katso Jonsson 2006: 19.
- ³⁶ Pro gradu -tutkielmani leimasinanalyysi kohdentuu erityisesti Kaarle Knuutinpoika Bonden Turun ja Tukholman aurtoihin. Analyysin tulokset on myös julkaistu, ks. Jonsson 2014. Sen havainnon ansiosta, että tähdenmuotoinen sivumerkintä on ilmes-
tynyt aurtoihin kaikissa rahapajoissa (Tukholma, Turku, Söderköping) samoihin aikoihin, olen pys-
tynyt esittämään Kaarle Knuutinpojan aуроille ab-
soluuttisen kronologian. Absoluuttisen kronologian

ansiesta olen puolestaan voinut selvittää tarkemmin rahanlyönnin kehitystä Turussa Kaarle Knuutinpojan aikana.

- 37 Jonsson 2014: 53–56.
- 38 Tarkempi lista Turun rahoista pohjoismaisissa irtotajakaumalöydöissä sekä löytöjen konteksteista, Jonsson 2015: 31–45.
- 39 Jylkkä 2006: 391–395; Jylkkä-Karppinen 2011: 77–79. Katso myös Klackenberg 1992: 152–156.
- 40 Ehrnsten 2013a: 11.
- 41 Søren Norbyn rahanlyöntiä Visbyssä ovat viimeksi käsitelleet Tuukka Talvio (2007b) sekä Ivar Leimus (2008).
- 42 Taavitsainen 1989: 67.
- 43 Taavitsainen 1989: 69.
- 44 Brattgård 2011: 4, 8.
- 45 Taavitsainen 1989: 67.
- 46 Ehrnsten 2013b: 119.
- 47 Vertaa Ehrnsten 2012: 65.
- 48 Jonsson 2011: 97–98.
- 49 Talvio 2012: 11–18.
- 50 Katso Talvio 2007c, taulukko sivulla 186.
- 51 Hildebrand 1879: 850; Liedgren 1967: 13–17.
- 52 Vertaa Ehrnsten 2012: 64.
- 53 Tarkempi lista Turun rahoista pohjoismaisissa kätöksissä sekä kätköjen konteksteista, Jonsson 2015: 31–39, 45–51.
- 54 Klackenberg 1992: 39.
- 55 Skaran paikallislehti julkaisi kätkön 27. elokuuta 1831, mutta valitettavasti ainoastaan rahatyypin erilaiset variantit on dokumentoitu, mistä seuraa että kätöksessä on saattanut olla useampia Eerik Pomerilaisen aikana lyötyjä Turun rahoja.
- 56 Heinricus auroista pohjoismaisissa löydöissä, ks. Talvio 2007a ja Talvio 2014 sekä artikkeleissa mainitut viitteet.
- 57 Tuukka Talvio on julkaissut yhteenvedon kaikista Suomen keskiaikaisista rahakätköistä ja kommentoinut yleisesti keskiaikaista rahankiertoa artikkeleissaan *Coins and Coin circulation in Medieval Finland* (2007c). Katso taulukot sivuilla 181 ja 186.
- 58 Talvio 2011: 158
- 59 Sarvas 1985: 278.
- 60 Talvio 2007c: 183.
- 61 Koivunen 1977: 430–431.
- 62 Lagus 1900, nro. 396
- 63 Pyhämaan kätkön uudesta ajoituksesta, katso Ehrnsten 2014: 73.
- 64 Westerlund 1896: 3.

- 65 Ehrnsten 2014: 80. Kätkö on esitelty myös taulukossa Talvion vuonna 2007 julkaisemassa artikkelissa. Ks. Talvio 2007c: 181.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Brattgård, Tove 2011: Picksborg, Läckö, kyrkorna. En jämförelse av mynt i medeltida miljöer. Uppsats (II) i arkeologi, Stockholms universitet.

Ehrnsten, Frida 2012: Mynten under golvet — en numismatisk-arkeologisk studie om kyrkfynd i Finland. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Jonsson, Eeva 2015: Åbomynt i nordiska fynd samt en analys av myntningen i Åbo under Karl Knutsson Bonde — en numismatisk studie. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Painettu kirjallisuus ja lyhenteet

Ehrnsten, Frida 2013a: Hämeen linnan rahalöydöt. Suomen Numismaattinen Yhdistys: *Numismaattinen aikakauslehti* 2013: 1, 8–13.

Ehrnsten, Frida 2013b: Rahalöytöjä Suomen pienimmistä linnoista. Suomen Numismaattinen Yhdistys: *Numismaattinen aikakauslehti* 2013: 4, 116–121.

Ehrnsten, Frida 2014: Var drar man gränsen? Finlands skattfynd i brytningen mellan medeltid och ny tid. Teoksessa *Tutkimusta ja keräilyä. Suomen Numismaattinen Yhdistys 1914–2014*. Suomen Numismaattisen Yhdistyksen julkaisuja n:o 7. Helsinki: Suomen Numismaattinen Yhdistys, 68–83.

Galster, Georg 1972: *Unionstidens udmøntninger. Danmark og Norge 1397–1540. Sverige 1363–1521*. København: Dansk Numismatisk Forening.

Hallberg, Mauritz 1919: *Några anteckningar om Åbomynten*. Helsingfors: Schildt.

Hauberg, Peter 1899: To Myntfund fra Erik af Pommerns Tid. Teoksessa *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1899. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 206–228.

Hausen, Reinhold 1910: *Finlands medeltidsurkunder* 1, –1400. Helsingfors: Senatens tryckeri.

Hildebrand, Hans 1879: *Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring*. I. Stockholm: Norstedt.

Holmberg, Kjell 2009a: Karl Knutssons penningar från Åbo. Teoksessa *Opus mixtum. Uppsatser kring Uppsala universitets myntkabinet*. Studia Numismatica Upsa-

liensia 4. Toim. Harald Nilsson. Uppsala: Uppsala universitet, 85–94.

Holmberg, Kjell 2009b: KAROLVS REX S'G'- MONETA ABOENS' Karl Knutssons åboörtugar – typer, dateringar och några hypoteser. Teoksessa *Samlad glädje 2009*. Toim. Curt Ekström, Kjell Holmberg ja Magnus Wijk. Uppsala: Numismatiska klubben i Uppsala, 121–127.

Hyötyniemi, Yrjö 1993: Myntprägling i Viborg? *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1993: 8. Köpenhamn: Nordisk Numismatisk Union, 138–144.

Jensen, Jørgen Steen 1992a XI: Møntcirkulationen i Danmark ca. 1241–1550 belyst ved skattefund og andre fundtyper. Teoksessa *Danmarks middelalderlige skattefund fra c. 1050 til c. 1241. Del I*. Toim. Jørgen Steen Jensen, Kirsten Bendixen, Niels-Knud Liebgott ja Fritze Lindahl. København: Nordiske Fortidsminder, 93–101.

Jensen, Jørgen Steen 1992b: *Danmarks middelalderlige skattefund c. 1050–c. 1550. Del 2. Fundkatalog fra c. 1241–c. 1550*. Toim. Jørgen Steen Jensen, Kirsten Bendixen, Niels-Knud Liebgott og Fritze Lindahl under medvirken af Keld Grønder-Hansen og Gert Posselt. København: Nordiske Fortidsminder.

Jonsson, Eeva 2014: Kun Turusta tuli valtakunnan suurin rahapaja. Uusia tutkimustuloksia Turun keskiaikaisesta rahanlyönnistä. Teoksessa *Tutkimusta ja keräilyä. Suomen Numismaattinen Yhdistys 1914–2014*. Suomen Numismaattisen Yhdistyksen julkaisuja n:o 7. Helsinki: Suomen Numismaattinen Yhdistys, 46–59.

Jonsson, Kenneth 2006: Valörmotiv på mynt. *Myntstudier* 2006: 2, 18–20.

Jonsson, Kenneth 2011: Myntfynden från de öländska kapellen. Teoksessa *Ölands medeltida kapell. En översikt jämte beskrivningar av S:ta Britas och S:ta Margaretas kapell, Runstens härad, Öland band II:6*. Toim. Ragnhild Boström. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 96–105.

Jylkkä, Kirsi 2006: A medieval coin find from Valmarinniemi, Keminmaa, northern Finland. Teoksessa *People, material culture and environment in the north proceedings of the 22nd Nordic Archaeological Conference, University of Oulu, 18–23 August 2004*. Toim. Vesa-Pekka Herva. Oulu: Oulun yliopisto, 391–397.

Jylkkä-Karppinen, Kirsi 2011: Rahalöydöt. Varhaisia jälkiä monetarisoituvasta pohjoisesta. Teoksessa *Iin vanhan Haminan kirkko ja hautausmaa. Arkeologisia tutkimuksia*. Toim. Titta Kallio-Seppä, Janne Ikäheimo ja Kirsti Paavola. Uleåborg: Uleåborgs universitet, 77–87.

Klackenberg, Henrik 1992: *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund: Almqvist Internä & Wiksell.

Koivunen, Pentti 1977: Oravaisensaari och Kainuunkylä – medeltida boplatser i Tornedalen. *Historisk Tidskrift för Finland* 1977: 4. Helsingfors: Historiska föreningen (Finland), 427–434.

Leimus, Ivar 2008: Über die Beziehungen zwischen Münzstätten in Tallinn (reval) und Finnland in den 1520er Jahren. Teoksessa *Scripta varia numismatica Tuukka Talvio sexagenario dedicato*. Toim. Outi Järvinen. Helsinki: Suomen numismaattisen yhdistyksen julkaisuja n:o 6, 123–131.

Liedgren, Jan 1967: Kontrakten med myntmästarna i Stockholm och Uppsala 1449–1527. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1967. Köpenhamn: Nordisk Numismatisk Union, 11–22.

Nemirowitsch-Dantschenko, Michail ja Pärn, Franciscus 1980: Seestlinge und Scherfe – Ein Beitrag zur Münzgeschichte Livlands. Teoksessa *Norddeutsches Jahrbuch für Münzkunde und Verwandte Gebiete. Band II*. Toim. Heinz Thormann. Hamburg: Verlag des Auktionshauses Tietjen + Co., 61–96.

Neovius, Adrian 1908: Om myntet som slogs i Finland under medeltiden. *Suomen Museo – Finskt Museum* 1908. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys – Finska Fornminnesföreningen, 31–38.

Rundberg, Jonas 2005: *Den svenska örtugsmyntningen under Kristoffer av Bayern till Sten Sture den äldre ca 1440 till 1470-talets slut. En stampstudie*. Stockholm: Svenska Numismatiska Föreningen.

Sarvas, Pekka 1981: Ein neuer zweiseitiger Münztyp des Königs Erich von Pommern in Turku (Åbo). *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1981. Köpenhamn: Nordisk Numismatisk Union, 171–178.

Sarvas, Pekka 1985: En ny typ av Karl Knutssons Stockholmsörtugar. Teoksessa *Hikuin 11*. Højbjerg: Forlaget Hikuin, 273–280.

Sarvas, Pekka 1989: Die Mittelalterlichen Brakteaten von Turku (Åbo). Teoksessa *Numismatiska Meddelanden XXXVII*. Festschrift till Lars O. Lagerqvist. Stockholm: Svenska Numismatiska Föreningen, 357–364.

Sarvas, Pekka 1995a: Två unika Åbo-mynt. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1995: 4. Köpenhamn: Nordisk Numismatisk Union, 50–55.

Sarvas, Pekka 1995b: Mikä kumman kuusinainen? *Suomen Numismaattisen Yhdistyksen Tiedotuslehti* 1995: 1, 3–9.

Sarvas, Pekka 1996: Åbomynt under Erik av Pommern. Teoksessa *Margrete 1. Nordens frue og husbond. Kalmarunionen 600 år*. Köpenhamn: Danmarks nationalmuseum, 333.

Sarvas, Pekka 1997: Om mynten i Finland under Kalmarunionens tid. I. *Turku ja Kalmarin Unioni, Pohjo-*

lan suurvalta ja heräävä leijona. Turun maakuntamuseon näyttelyesite 24, 56–66.

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1989: Medieval coins and the dating of Finnish castles and churches. Teoksessa *Coins and archaeology. Medieval archaeology research group. Proceedings of the first meeting at Isegran, Norway 1988*. Toim. Helen Clarke och Erik Schia. Oxford: BAR international Series 556, 63–76.

Talvio, Tuukka 2007a: Pyhä Henrik rahoissa. *Pyhä Henrik ja Suomen kristillistyminen. Sankt Henrik och Finlands kristnande. Suomen Museo – Finskt Museum* 2006. Toim. Helena Edgren, Tuukka Talvio ja Eva Ahl. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys – Finska Fornminnesföreningen; Glossa 2007, 127–137.

Talvio, Tuukka 2007b: The coins of Søren Norby in Finnish finds. Teoksessa *Magister Monetæ. Studies in honour of Jørgen Steen Jensen*. Toim. M. Andersen, H.W. Horsnæs ja J.C. Moesgaard. Copenhagen: Publications of the National Museum, Studies in Archaeology and History 13, 203–206.

Talvio, Tuukka 2007c: Coins and coin circulation in medieval Finland. Teoksessa *Money Circulation in Antiquity, the Middle Ages and Modern Times. Time, Range, Intensity*. Red. S. Suchodolski och M. Bogucki. Warsaw-Cracow: Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, 179–190.

Talvio, Tuukka 2008: Olof Myntare och frågan om myntningen i Viborg under medeltiden. *Myntstudier* 2008: 1, 7–10.

Talvio, Tuukka 2011: A coin hoard from the Turku Dominican Convent (1901). Teoksessa *Times, things & places. 36 essays for Jussi-Pekka Taavitsainen*. Toim. Janne Harjula, Maija Helamaa ja Janne Haarala. Masku: J.-P. Taavitsainen Festschrift Committee, 152–165.

Talvio, Tuukka 2012: The finds of medieval Livonian coins from Finland and the former Finnish Karelia – a preliminary survey. Teoksessa *Monetary history of the Baltics in the Middle-Ages (12-16th c.) International symposium in Tallinn, 9–10 Dec. 2010. Varia Historica VI*. Toim. Ivar Leimus. Tallinn: Eesti Ajaloomuseum, 10–18.

Talvio, Tuukka 2014: Sankt Henrik på mynt. *Nordisk Numismatisk Årsskrift. Ny serie, 1*. Köpenhamn: Nordisk Numismatisk Union, 201–211.

Thordeman, Bengt 1936: Sveriges medeltidsmynt. Teoksessa *Nordisk kultur XXIX. Mønt*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

MILLAINEN ON ARKEOLOGIAN ASEMA JA TULEVAISUUS SUOMESSA?

Museovirastossa on tehty rajuja leikkauksia. Yliopistoissa käydään yt-neuvotteluja ja pienet oppiaineet ovat vaakalaudalla. Entä museot? Tilaustutkimuksen kenttä on murroksessa.

Vuoden 2016 alkaessa lehti kaipaa **25.1.** mennessä mielipiteitä, kannanottoja ja keskustelua meille kaikille tärkeistä ajankohtaisista asioista seuraavan numeron Ajankohtaista- ja Keskustelua-palstoille.

KURKISTUS NAANTALIN BIRGITTALAIS-LUOSTARIN NUNNIEN MAAILMAAN

ABSTRACT

Kurkistus Naantalin birgittalaisluostarin nunnien maailmaan

This article is based on my thesis, where I study the Bridgettine cloister of Naantali and the meanings of gender in medieval cloisters. In cloisters the ideals of gendered christian life can be compared with archaeological remains. In medieval Finland the Bridgettine cloister of Naantali was a unique community for both men and women. Especially for a single woman the cloister seems have been a place to live a meaningful life. Unlike some European nunneries, cloisters of Bridgettine order were relatively wealthy and of high social status was visible. By remembering the possibilities of combining written sources, archaeology and gender perspective it is possible to get a better picture of medieval monastic life.

JOHDANTO

Artikkelini perustuu pro gradu-tutkielmaani *Keskiajan naisia etsimässä. Genderarkeologinen näkökulma Naantalin birgittalaisluostarin tutkimukseen*. Tutkin työssäni sukupuolen havainnoimista arkeologisessa ympäristössä. Kirjoitukseni teoreettinen tausta

on genderarkeologiassa (tai sukupuoliarkeologiassa¹). Terminä *gender* tarkoittaa sukupuolta sen sosiaalisen ja yhteiskunnallisten määritteiden kautta, kuten **Sørensen** (2000:43–53,71–72) termiä kuvaa. Historiantutkimuksessa sukupuolten huomiointi on jo pitkään ollut arkipäivää ja myös arkeologiasa näkökulma on hiljalleen tulossa osaksi arkea.

Sukupuolia ja ihmisten toimintaa voidaan tutkia monin eri tavoin, ja myös arkeologiassa kontekstissa on tärkeää huomioida sukupuolten merkitystä yksilöiden toiminnalle osana yhteisöään sekä yhteisöjen luomia merkityksiä sukupuolelle. Tällaisena havaintokenttänä omassa tutkimuksessani toimii luostariympäristö, jossa sukupuolet ovat selkeästi edustettuina ja pääsääntöisesti eristettynä toisistaan. Hyödyntämällä historian lähteitä ja arkeologian aineistoja on mahdollista saada tietoa naisten ja miesten elämästä omissa yhteisöissään paljon paremmin, kuin pelkkien keskiajan kirjallisten lähdeaineistojen varassa. Keskityn naisten havainnoimisen mahdollisuuksiin käyttäen esimerkkikohteenani luostariympäristöä ja Naantalin birgittalaisluostaria.

Luostarit ovat olleet arkeologisen kiinnostuksen kohteina Euroopassa jo 1700-luvulta alkaen ja niitä on tutkittu melko paljon jo 1800-luvulla (Greene 1995). Suomessakin kiinnostus luostareita kohtaan heräsi 1800-luvulla. Naantalissa varhaisimmat arkeologiset

tutkimukset on tehty 1870-luvulla ja uudelleen 1920–1921. Luostarikirkkoa on tutkittu 1960-luvulla. Pienialaisia tutkimuksia luostarialueella on tehty myös 1996–1998, 2005–2007 ja 2011–2013. (Ks. esim. Ahl-Waris 2010; Uotila 2003; Uotila 2013.) Uudemmat arkeologiset tutkimukset mahdollistavat huomattavasti monipuolisemman tiedon analysoinnin kuin ennen 1990-lukua tehdyt, vaikka ovatkin varhaisia tutkimuksia pienialaisempia.

Arkeologisesti tutkittujen alueiden pienuuden vuoksi Naantalin luostarin elämän osalta monet tulkinnot perustuvat kirjallisiin lähteisiin kuten birgittalaissääntöön, kirjeisiin, testamentteihin sekä Vadstenan luostaria koskeviin lähteisiin. Kuitenkin jo melko pienialaiset kaivaukset ovat täydentäneet tietoa luostarielämästä. Arkeologisia havaintoja ja historian lähdeaineistoja yhdistämällä voidaan päästä lähemmäs totuutta luostarielämästä myös Naantalissa. Keskeisimpänä arkeologisen aineistona toimivat Naantalin Uurnahautausmaan (2005–2007) kaivauksilla, nunnien asuinalueiden reunamilla, tehdyt havainnot.

LUOSTARILAITOS JA BIRGITTALAISET

Luostarityyppiset yhteisöt ovat kuuluneet kristillisen kirkon maailmaan aina 300-luvulta alkaen. Varsinaisen läntisen luostarilaitoksen perusmalli syntyi **Benedictus Nursialaisen** (k. 550) perustamien yhteisöjen pohjalta. Jo varhain luostarit oli tarkoitettu molemmille sukupuolille. Osa luostareista oli tarkoitettu miehille tai naisille, mutta jo varhain oli myös kaksoisluostareita (Greene 1995:1; Lehmijoki–Gardner 2000a:14). Keskiajan kuluessa luostarilaitos levittäytyi myös Pohjoismaihin, minne perustetiinkin noin 200 luostaria tai kerjäläisjärjestöjen paikallisyksikköä (Hiekkanen 2003:89; Ma-

liniemi 1943:79–81). Suomeen saapuivat ensimmäiseksi dominikaanit, jotka perustivat konventin Turkuun 1249 ja Viipuriin 1392. Fransiskaanit saapuivat seuraavana ja perustivat konventtinsa Viipuriin 1403, Raumalle 1400-luvun alussa ja Kökariin 1400-luvun puolivälissä. Viimeiseksi Suomeen perustettiin birgittalaisluostari, jonka toiminta käynnistyi kunnolla Naantalissa 1443.

Birgittalaissääntökunta luotiin ruotsalaisen (pyhän) **Birgitta Birgersdotterin** näkyjen pohjalta ja sääntö tunnustettiin vuonna 1378². Vaikka birgittalaisluostareita oli tuolloisen Ruotsin valtakunnan alueella vain kaksi, Vadstena ja Naantali, oli birgittalaisluostareiden ja etenkin Vadstenan vaikutusvalta sekä yhteiskuntaan että kirkkoon varsin huomattava. Birgittalaisluostari oli kaksoisluostari, joka oli kuitenkin alusta alkaen suunniteltu myös kolmatta ryhmää, pyhiinvaeltajia varten. Suomessa naisten kristillinen elämä keskittyi Naantalin birgittalaisluostariin, sillä se on ainoa varmuudella tunnettu³ keskiaikainen naisluostarimme. Luostarin ideaalinen väkimäärä oli Birgitan suunnitelman mukaan 85 henkilöä. Nunnien maksimimäärä oli 59 ja pappismunkkien 13. Loppuväki muodostui maallikkoveljistä, diakoneista ja maallikkosarista.

Naantalin luostarin väkimäärä ei ilmeisesti koskaan päässyt aivan Birgitan ihanteelliseen maksimimäärään, mutta se oli silti varsin merkittävä toimija Suomen katolisessa maailmassa (Klockars 1979; Nyberg 1991:77–78). Naantali erosi merkittävästi muista Suomen luostareista (konventeista) sillä se oli ainoa luostari joka ei kuulunut kerjäläisjärjestölle. Toisin kuin näissä, birgittalaisluostarin elämään kuului sulkeutuminen (joskaan ei täydellinen) luostarin muurien sisään ja toisaalta taloudellinen omavaraisuus ja riippumattomuus (Klockars 1979:112; Lamberg 2007:238; 2011; Nyberg 1991:191; Rajamaa 1992).

KESKIAJAN KRISTILLINEN NAISIHANNE

Varhaiskristillinen ihmisyyden ihanne oli mies, mutta silti varhaisessa kristillisyydessä naisten rooli oli vielä melko merkittävä. Kristinuskon levitessä naisten rooli jäi kuitenkin enemmän syrjään. Naisten varhaisimpana pyrkimyksenä luostarimaiseen hengelliseen elämään oli eristäytyminen yhteiskunnasta, ja ainoana ihanteellisena vaikuttamisen muotona nähtiin esirukous (ks. esim. Lamberg 2007). Pelkkä eristynyt elämä ei kuitenkaan riittänyt naisille uskonnollisen elämän ilmaissumuodoksi, joten naisyhteisöjen toiminta monipuolistui Neitsyt Marian kultin ja muiden naispyhimysten korostamisen myötä 1100-luvulta eteenpäin. Naiset saivat mystikoinnin ja profetoiden kautta sananvaltaa ja ylhäisillä naisilla saattoi olla sosiaaliseen asemaansa perustuva johtajan rooli myös varhaisissa kaksoisluostareissa (Ahola et al. 2002:10–11; Göransson 1999:256–259; Lamberg 2002; 2007). Patriarkaalisen ajattelutavan vahvistuminen keskiajalla päätti kuitenkin monissa kaksoisluostareissa abbedissojen johtoaseman ja aiheutti joissakin luostareissa sukupuolten välisiä kiistoja munkkien ja nunnien asemasta luostariyhteisössä (Lamberg 2007:287).

Naisen rooli keskiajan Euroopassa oli varsin moninainen. Vaimon rooli oli useimmille naisille tavanomaisin ja merkityksellisin, mutta äitiyden korostaminen naisen tärkeimpänä tehtävänä alkoi vasta uskonpuhdistuksen jälkeen (Lamberg 2007:336–338). Naiseuden parhaana muotona nähtiin neitsyys, ja myös leskeys nähtiin hyvänä elämänmuotona. Neitsyys oli naisen roolina kahtiajakoinen. Toisaalta nainen oli neitsyenä korostetusti nainen, toisaalta neitsyys nähtiin täydellisyytenä, joka rinnastui miessukupuoleen, kun taas naiseus muutoin rinnastettiin sukupuolisuuteen ja syntiin (Harlow 1997:169–175; Heinonen 2000:127–131).

Aluksi neitsyys oli luostariin astumisen edellytys, mutta 1300-luvulta alkaen myös naineilla naisilla oli mahdollisuus astua luostariin ja Pyhä Birgitta, itsekin leski, rinnasti jo lesket ja vaimotkin neitsyysiin (Salmesvuori 2003:15). Vaikka neitsyys ei myöhäiskeskiajalla ollutkaan enää luostarielämän edellytys, kuului naisen nunnaksi ryhtyessään luopua sukupuolensa ulkoisista tunnusmerkeistä kuten koruista ja kauniista vaatteista. Hänen tuli lakata olemasta seksuaalinen ja viettelevä. Toisaalta naiseus oli myös nunnan, kuten neitsyen, elämässä korostetusti läsnä, sillä he olivat Kristuksen morsiamia (Gilchrist 1997a:18–19; Heinonen 2002:89).

Birgittalaisluostarissa naisten rooli oli poikkeuksellinen keskiajan loppupuolen luostariksi. Birgittalaisuudessa naispyhimysten palvonta korostui ja toisaalta Birgitta määritteli luostarin johtajaksi naisen, abbedissan, sillä tämä oli Neitsyt Marian edustaja maan päällä (Klockars 1979, Nyberg 1991; Rajamaa 1992). Abbedissan tuli toki kuunnella myös veljien konventin johtajaa kenraalikonfessoria ja moniin hallinnollisiin päätöksiin tarvittiin molempien konventtien sinetit. Tämä sukupuolten poikkeavaksi koettu valtasuhde alkoi aiheuttaa ongelmia useissa birgittalaisluostareissa ja konventit kävivät mitä ilmeisimmin valtataistelua luostarin johtoasemasta (Ks. esim. Lamberg 2002; 2007). Eri luostareissa valtataistelut päättyivät eri tavoin, mutta yhtä kaikki useimmissa luostareissa abbedissan valta ei säilynyt yhtä suurena kuin Birgitta oli sen alun perin tarkoittanut.

LUOSTARIT ERISTETTYINÄ YHTEISÖINÄ

Eurooppalaisen ylhäisön kulttuuriin keskiajalla kuului naisten tilojen pitäminen erillisenä ja suojattuina (Gilchrist 1997a: 167–169). Sama ideaali näkyy myös nunnaluostareissa

ja kaksoisluostareissa, joissa luostarin toiminnan kannalta sinänsä tarpeelliset papitkin pyrittiin pitämään erillään nunnien käyttämistä tiloista. Tämä erottaminen jatkui myös kirkossa, joissa nunnille useimmiten oli oma kuori, niin että he pystyivät sieltä käsin osallistumaan jumalanpalvelukseen mutta myös pysymään näkymättömissä. Tämän ideaalin mukaan oli rakennettu myös Naantalin luostarikirkko (Hiekkanen 2007:110; Lilius 1969: 37–42). Samaan eristäytymisen ja suojautumisen perinteeseen liittyy myös se, että useimmiten nunnaluostarit Skandinaviassa ja Englannissa perustettiin asutuksen reunamille ja pois kaupungeista (Gilchrist 1997a:64, 68–69; Klockars 1979). Vaikka Naantalin luostarin tueksi perustetiinkin kaupunki, sijaitsi luostari kuitenkin varsinaisen kaupungin ulkopuolella.

Luostari oli pääsääntöisesti oman väen voimalla toiminut yhteisö.⁴ Birgittalaisten pappismunkkien tärkeimmät tehtävät olivat jumalanpalvelus, rukoileminen ja tekstien tutkiminen. Birgitan määrittelemiin nunnien tehtäviin kuului jumalanpalveluselämän ohella myös ruumiillinen työ ja luostarin ylläpito. Abbedissan tehtävä oli elinikäinen, mutta muita toimia saatettiin ilmeisesti vaihtaa. Kaikkiin muihin kuin abbedissan ja priorissan tehtäviin tuli nimetä kaksi tai neljä sisarta. Apuna sisarilla oli keittiötoissa maallikkosisaria ja puutarhatöissä puutarhuri, Vadstenassa myös taloudenhoitajaksi oli osan aikaa palkattu luostarin ulkopuolinen ja sisaret toimivat varsinaisen taloudenhoitajan apuna. Virallisten tehtävien lisäksi päivittäisiin toimiin kuuluivat käsityöt, opiskelu ja toisinaan myös kirjojen kopiointi. Kaikkein tärkein tehtävä kuitenkin oli jumalanpalvelustoiminta. Birgitan ohjeen mukaan työtehtävät tuli jakaa sen mukaan, mikä toimi oli kenellekin soveliaa tämän omien taipumusten ja luonteen mukaan.

BIRGITTALAIISLUOSTAREIDEN KÄSITYÖ

Käsitöiden valmistus kuului olennaisena osana birgittalaisluostareiden sisarten toimiin. Tähän ohjasi jo Birgitan luoma luostarisääntö. Birgittalaissisarten valmistamia tekstiilejä on myös säilynyt tähän päivään asti, samoin lähdemainintoja sisarten työn korkeasta tasosta ja erityisistä taidoista. Vaikkakin viime vuosisadan alun ajatukset birgittalaisluostareista ainutlaatuisina koruompelutyöntekijöinä (Branting & Linblom 1928: 89–90) lienee muiden luostarien toimintaa aliarvioiva, ei se poista tekstiilitöiden merkitystä birgittalaisluostareissa. Birgittalaissisaret valmistivat kuitenkin paljon myös arkisia tekstiilejä, sillä heille kuului sekä omien että pappisveljien vaatteiden valmistus (Rajamaa 1992)⁵. Sisaret valmistivat vaatteet itse kutomisesta ja huovuttamisesta alkaen. Hienompiin töihin kuului luostarikirkon alttarivaatteiden valmistus. Käsitöissä korostuivat sekä yksinkertaisuus ja vaatimattomuus arkivaatteissa, toisaalta kirkkoon Jumalalle tarkoitettujen tekstiilien tuli olla erityisen laadukkaita, kirjavia ja kauniita, eikä niissä säästetty materiaaleissa tai työn määrässä (Branting & Lindblom 1928:86; Estham 1991; Klockars 1979; Rajamaa 1992:153).

Käsitykset Naantalin luostarin käsityötoiminnasta saivat myös lisävahvistusta Uurnahautausmaan kaivausten löytöaineiston myötä. Aineistossa on edustettuna varsin runsaasti käsitöihin liittyviä esineitä. Mukana on esineitä tekstiilityön eri vaiheista, värttinänkehristä sormustimiin ja neuloihin. Historian lähteisiin yhdistyviin löytöihin kuuluivat muun muassa kinnasneulat, joita luostarin kupeesta löytyi useita. Vaikka neulakintaiden valmistus ei ollutkaan keskiajan Suomessa mikään uutuus, vaikuttavat Naantalin sisaret tulleen kintailaan tunnetuiksi koko Ruotsin valtakunnassa. (Ks. esim. Pylkkänen 1956:311; Suvanto 1976.)

TekstiilINVALMISTUS on saattanut olla luostarille myös kaupallista toimintaa. **Gilchrist** (1997a:86) pitää nunnaluostarien tuottavaa toimintaa harvinaisena, mutta näkee muun muassa saksalaisen Wienhausenin luostarin tekstiilINVALMISTUKSEEN viittaavien löytöjen kertovan tästä. Myös **Rajamaa** (1992:149–151) pitää kirkkoketekstiilien valmistamista luostareissa toisinaan tilaustyönä ja birgittalaisisarille mahdollisuutena saada rahaa. Birgittalaissääntö tosin kielsi rahan ja jalometallien hallinnan sisarilta, poikkeuksena teksteihin tarvittut koristeet. Pääasiallisesti kirkkoketeksteileitä lienee lahjoitettu kirkkoihin tai niitä vastaan vaihdettiin luostarin kaipaamia hyödykkeitä (von Bondsdorff & Kempff 1990:280–285; Branting & Lindblom 1928; Estham 1991; Nordman 1943). Uskonpuhdistuksen jälkeen, luostarin toiminnan loppuajankoina, tekstiilit ovat kuitenkin saattaneet olla kauppatavaraa. Tuolloin luostarin saamat lahjoitukset vähenivät merkittävästi ja maaomistuksia alettiin palauttaa aiemmille omistajilleen. **Klockars** (1979:185) näkee, että tuossa vaiheessa tekstiilien myynnistä tuli merkittävä osa luostarin talouden ylläpitoa.

KIRJAT, KIRJOITTAMINEN JA SUKUPUOLTEN SUHTEET

Birgitta katsoi myös kirjojen kuuluvan kiinteästi luostarin toimintaan, eikä niitä pidetty turhan omaisuuden haalimisena, vaikka kirjat olivatkin erittäin arvokkaita. Birgitan ohje rajoittaa ainoastaan liturgisien kirjojen määrää, muita kirjoja sai olla kuinka paljon vain (Ks. esim. Rajamaa 1992:51). Vadstenan nunnien tiedetään tilanneen sukulaisten avustuksella kirjoja itselleen (Lamberg 2007:299–301). Vadstenan kirjastoon kertyikin yksi Ruotsin suurimmista kirjastoista. Naantalın luostarin kirjaston koosta on esitetty monenlaisia tulkintoja, mutta selvää on, että luostarin kirja-

kokoelma oli merkittävä. Kirjojen tutkimista ja kopiointia on perinteisesti pidetty miehenä toimintana, vaikka etenkin luostareissa kirjat ovat selvästi kuuluneet myös naisten maailmaan (Ks. esim. Warren 2001:17). Birgittalaisluostareissa harjoitettiin paitsi kirjojen kopiointia, myös kristillisten kirjojen ruotsintamista. Tässä kirjojen kääntäjällä oli mahdollisuus vaikuttaa lukijoihin, sillä lukutaitoisten joukko oli mitä ilmeisimmin huomattavasti laajempi kuin latinantaitoisten joukko (Enqvist 2010; Lamberg 2007:313–314; Warren 2001:33–54).

Birgittalaisessa kirjallisuudessa esitetyt ohjeet sukupuolirooleista poikkesivat toisinaan muissa luostareissa esitetyistä. Esimerkiksi Britanniassa benediktiiniläissäännön kansankielisissä teksteissä kirjallinen oppineisuus oli miesten ja hyveellinen käytös naisten ihanne. Birgittalaisten kansankielisissä ohjeissa taas korostettiin myös nunnien kirjallisen oppineisuuden merkitystä (Warren 2001:33–54). Birgittalaisten suhtautuminen naisten oppineisuuteen ei kuitenkaan ollut aivan suoraviivaista vaan Vadstenassakin pappisveljet väliin osoittivat kritiikkiä nunnien kasvavaa kirjakokoelmaa kohtaan ja katsoivat sen altistavan nunnia ylimielisyydelle (Lamberg 2007:346). Pappisveljien auktoriteettiasema oli oppineiden naisten edessä uhattuna. Samaan liittyynee myös kiista latinan kieliopin opettelusta Vadstenassa, sillä nunnat saivat tähän luvan piispalta kenraalikonfessorin vastustuksesta huolimatta (Rajamaa 1992:227–228).

Naantalın osalta tiedot ovat vähäisemmät, joten tulkinnot ovat hatarammalla pohjalla. **Lamberg** (2007:302) pitää Naantalın nunnien kirjallisia ja kielellisiä taitoja selvästi Vadstenaa vähäisempinä. Naantalissa tiedetäänkin vierailleen vadstenalaisnunnia, joiden varsinainen tehtävä oli kopioimalla kartuttaa Naantalın luostarin kirjakokoelmaa. Samalla kopiointityön mahdollisuus lienee

tullut tutuksi myös luostarin omille nunnille, eikä liene erikoinen ajatus, että ainakin osa kotoperäisistä nunnista olisi pyrkinyt oppimaan samoja taitoja, mikäli kirjoitus oli heille siihen asti vierasta (Ks. myös Heikkilä 2010b:249; Rajamaa 1992). Rajamaan (1992:151–153) mukaan nunnat tekivät myös lyhyitä käännöstöitä itse, vaikka pääosin niissä pyydettiin apua pappisveljiltä. Hän toteaa, että lopulta abbedissa oli päävastuussa myös luostarikirjallisuudesta.

Kirjoihin ja kirjoittamiseen liittyviä esi-
neitä on tutkittu ja niihin on myös hieman
kiinnitetty huomiota Ruotsin luostareiden
osalta. Kirjallisuuteen ja kirjoittamiseen
viittaavien esineiden määrässä on havaittu
eroja sekä munkki- ja nunnaluostareiden vä-
lillä että nunnaluostareiden sisällä (Regner
2005:56–65). Naantalin luostarialueelta kir-
joihin tai kirjoittamiseen liittyvät löydöt ovat
vähäisiä. Niitä ovat muutamit Uurnahautaus-
maan kaivauksilta löytyneet kirjansolkien
osat ja yksi todennäköinen kirjoituspuikko eli
stylus sekä aiemmissa kaivauksissa esiin tul-
leet tiiliset komerot veljien konventin puolel-
ta (Harjula 2011:239–245).

Myös kirjeiden on havaittu olevan osittain
sukupuolisidonnaisia. Siinä missä munkki-
luostareiden kirjeenvaihto on kertonut usein
luostareiden välisistä yhteyksistä ja kirjeet
ovat olleet myös yhteydenpitoa maalliseen
maailmaa, on nunnaluostareiden kirjeen-
vaihdoissa tyypillisempää niiden liittyminen
luostarin toimintaan ja virallisiin asiakirjoi-
hin (Regner 2005:56–65). Naantalin luostarin
kirjoitukset henkilöityvät toki ennen kaikkea
Jöns Buddeen (ks. esim. Lamberg 2007).
Suomen vähäisessä kirjallisessa aineistos-
sa ennen kaikkea Naantalin luostari ja sen
kirjeenvaihto ovat kuitenkin tehneet myös
naisia näkyväksi, sillä luostarin proventtikir-
jeet paitsi koskivat naisia, ne myös kertoivat
usein naisten lahjoituksista (Lahtinen 2000;
Lamberg 2011). Myös luostariin ja luostaris-

ta kirjoitetut kirjeet ovat tuoneet naisia omilla
nimillään näkyviin, puhumattakaan Naantalin
luostarin abbedissasta jolla oli poikkeukselli-
nen hallinnollinen rooli ja oma sinetti.

HYVINVOINTIA ASKEETTISUUDEN SIJAAN

Birgittalaisluostarissa myös sairaanhoidolla
ja sen tuntemuksella oli merkitystä, vaikka
luostarin rooli sen ulkopuolisen väen hoita-
jana on useimpien luostarien osalta epäselvää
(lääkehoidosta ks. Bergqvist 2010:345–365;
Lempiäinen 2011; Rajamaa 1992:153–155).
Luostariympäristön liepeillä on saattanut toi-
mia ns. porvarispöytä, jossa luostari otti huo-
lehtiakseen vanhuksia ja mahdollisesti myös
sairaita maksua vastaan (ks. esim. Suvanto
1976:134–135; Lamberg 2007:284). Täyttä
varmuutta luostarin kupeessa olleesta sairaa-
lasta ei ole sen paremmin Vadstenasta kuin
Naantalistakaan, vaikka esimerkiksi Maribon
birgittalaisluostarin ulkopuolella tällainen
tietävästi oli⁶. Sekä Vadstenasta että Naanta-
lista tunnetaan kuitenkin sairaanhoitoon liit-
tyviä ohjeita; Vadstenasta lääkekirja ja Naan-
talista yrttikirja.

Sairaanhoito luostarissa oli muutenkin
varsin tarkasti ohjeistettu ja sairaiden hyvin-
vointi oli tärkeää. Pääasiassa sairaanhoito
kuului nunnien tehtäviin molempien kon-
venttien puolella, mutta myös lääkärit olivat
luostariväen käytettävissä. Ruotsin valtakun-
nan birgittalaisluostareissa lieneekin eletty
yleisesti ottaen varsin terveinä, ja hygieniä ja
sairaanhoito on ollut aikakauden huomioon
ottaen varsin toimivaa. Luostarissa muutamia
asukkaita vuosikymmenessä näytti sairastu-
van ja kuolevan vakaviin sairauksiin (Raja-
maa 1992:156–157). Yksi syy hyvinvointiin
lienee ollut terveissä elämäntavoissa ja hy-
vässä ruoassa, sillä birgittalaisluostariin ei
ylenpalttinen askeettisuus kuulunut. Birgitta-

laisten luostariasukkaiden tuli peseytyä säännöllisesti ja varakkaalla luostarilla oli myös varaa kunnolliseen ruokaan

Monille eurooppalaisille naisluostareille oli tyyppillistä ilmaista pyhyyttä ja jumalalle omistautumista huonolla hygienialla ja nälkiinnyttämisellä (Bynum 1988:251–256; Gilchrist 1997a:126; Regner 2009:122, 212). Osa nunnaluostareiden heikosta elintasosta lienee liittynyt myös nunnaluostarien keskimääräisesti heikompaan varallisuuteen. Birgittalaisluostarissa ylenmääräinen askeesi ei ollut tavoitteena tai edes hyväksyttyä. Luostareihin pääsy vaati nunnalta proventtia⁷, joten luostariin astuvalla tai tämän suvulla tuli olla varallisuutta. Birgittalaisluostarien nunnat olivatkin pääosin lähtöisin ylemmistä kansankerroksista. Proventtien lisäksi luostarit saivat merkittäviä tuloja lahjoituksina muun muassa pyhiinvaeltajilta (ks. esim. Klockars 1979; Lahtinen 2000; Rajamaa 1992). Luostarissa käsitellystä rahasta kertovat Uurnahautausmaalta löytyneet kolikot. Ne kertovat myös Naantalin luostarin yhteyksistä ulkomaailmaan, ennen kaikkea emoluostariin, sillä rahat olivat suurimmaksi osaksi peräisin lähellä Vadstenaa sijainneista rahanlyöntipaikoista (Kivistö 2011). Rahojen melko runsas määrä tunkioon hukkuneena kertonee myös rahan yleisestä käytöstä luostarissa.

Niinkin arkinen asia, kuin ruoka oli luostariympäristössä merkityksellinen, ja ruuan ja ruokailun kokeminen vaikuttivat kokemukseen elämästä luostarissa. Birgitta näki, että parasta jumalanpalvelusta sai aikaan terve ruumis ja hyvinvoiva yhteisö (Enqvist 2010:23; Rajamaa 1992:96–97). Vaikka myös birgittalaisluostareissa noudatettiin paastoa, oli ruoka ravitsevaa myös paastoaikoina. Birgitan antamat ohjeet ruoan laadusta sopivat hämmästyttävän hyvin yhteen tämän päivän näkemyksiin terveellisestä ruokavaliosta. Muun muassa paastopäiviin kuuluvan vihannes- tai ryyniliemen höysteenä tuli olla

kuivattuja hedelmiä ja pähkinöitä. Muulloin kuin paastopäivinä birgittalaisluostareissa myös käytettiin monia muita luostareita tyyppillisemmin lihaa sekä kalliitakin mausteita. Ruokailukokemukseen kuuluivat ruokailuun kiinteästi liittynyt pöytäluento, astiat ja itse ruoka sekä ruuan tuoksu (Regner 2009; Enqvist 2010).

Naantalin luostarin ruokataloudesta saatiin lisätietoja Uurnahautausmaan kaivausaineistosta. Kaivausalueen luostarinpuoleisin rakennus oli mitä ilmeisimmin toiminut keittiöjätteen tunkiona (kaivaushavainnoista ks. Uotila et al. 2007). Aineiston perusteella ruoan perusta näyttää olleen kala, mikä sopii hyvin kristillisiin ihanteisiin, mutta myös nautaa ja lammasta on syöty melko paljon. Osa ruoasta lienee tuotu luostariin säilöttynä ja kuivattuna, mutta tuoretta kalaa ja lihaakin on ollut tarjolla. Pääasiassa luostarin keittöön asti päätyneet raaka-aineet näyttävät olleen vain syötäväksi tarkoitetuista ruhon osista, joten muun muassa teurastuksen on täytynyt tapahtua muualla. Luostarilla tiedetään olleen omia ns. latokartanoita ruoan tuotantoon, mutta luostariin myös ostettiin paljon ruokaan ja ruoanlaittoon liittyviä tuotteita, muun muassa suolaa ja kuivattua kalaa ja astioita (Tourunen 2011; Vilks 2011).

KOKEMUS LUOSTARIYMPÄRISTÖSTÄ

Lähtökohtaisesti luostariympäristö oli suljettu tila ja siellä elävien pyrkimys oli eristäytyä maallisesta maailmasta. Luostari-ihanne kuitenkin vaihteli eri sääntökunnissa ja myös alueellisesti. Kerjäläisjärjestöjen konventit poikkesivat varsinaisista luostareista siinä, että kerjäläisveljien kuului olla kanssakäymisessä ympäristönsä kanssa aivan toisella tavalla kuin varsinaisissa luostareissa (Eriksson 2005; Greene 1995). Muissakin luostareissa tarjottiin usein majoitusta, kouluja ja

sairaanhoitoa. Nunnaluostarit olivat kuitenkin munkkiluostareita useammin tarkemmin suljettuja yhteisöjä (Gilchrist 1997a, 1997b, 1999:121–125). Tässä heijastui myös muuhun yhteiskuntaan kuulunut ylhäisten naisten suojaaminen ja heidän tilojensa pitäminen ulkopuolisilta suljettuina.

Erottautuminen maailmasta tapahtui ilmeisesti myös jossain määrin esineiden kautta. Luostarin käyttöön valmistetut esineet olivat suureksi osaksi varsin samanlaisia kuin muualla yhteiskunnassa, mutta kaikkia esinetyyppejä ei näytä olevan edustettuina luostarissa (Hedvall et al. 2000:15; Regner 2005:229–230). Toisaalta luostareissa saattoi olla käytössä enemmän myös poikkeuksellisia astioita. Naantalín luostarissakin runsaan arkiastiaston lisäksi näyttää olleen käytössä erityisen hienoja lasiesineitä ja vanhaa kivisavikeramiikkaa, mikä kertoo toki myös luostarin varallisuudesta (ks. Gaimster & Lehtonen 2005; Haggrén 2011). Selkeimpänä erottautumisen tapana luostarimuurien lisäksi toimi toki luostariväen vaatetus.

Birgittalaisluostareiden osalta eristäytymisen muurien sisään lieenee ollut melko keskimääräistä.⁸ Luostareiden nunnilla ei ollut lupa poistua muualle kuin toisiin birgittalaisluostareihin, eikä pappisveljilläkään ollut kerjäläisjärjestöihin kuuluvaa liikkumavapautta. Etenkin vadstenalaisia veljiä ja nunnia asuikin usein muissa luostareissa, myös Naantalissa. Luostarit olivat usein myös vilkkaita pyhiinvaelluskohteita, joten ne eivät olleet täysin eristyneitä. Sairaanhoito ja vanhustenhoidon toteuttaminen ovat mitä ilmeisimmin myös kuuluneet luostarin yhteyteen, mutta on jäänyt epäselväksi, missä määrin luostarin nunnat ovat osallistuneet tähän.

Vaikka **Maliniemi** (1943) kuvailee Naantalín luostaria tarkkaan ympäristöstään erotetuksi ja ulkoisesti rajatuksi tilaksi, luostarin kontakteja ulkopuolisiin ei ollut tarkoitukseen estää kokonaan. Myös luostarin sisäinen

veljien ja nunnien välinen erottaminen oli säädeltyä, muttei täydellistä. Kanssakäyminen oli tarkoin kontrolloitua ja tapahtui pääasiassa luukkujen välityksellä eri tiloista valvotuissa olosuhteissa⁹. Luostarirakennuksilla ja tilojen järjestämisellä oli kuitenkin muitakin tarkoituksia, kuin sulkea asukkaansa sisäpuolelle. Rakennusten järjestelyllä ja tilojen suunnittelulla oli pyrkimys vaikuttaa luostaritilassa liikkuvan kokemukseen (Ks. esim. Gilchrist 1997a, Regner 2005:50–60, 65–66; 2009:209–212). Myös rakennusmateriaalin valinnalla on ollut merkitystä. Muun muassa Englannissa ja Ranskassa nunnaluostareiden rakennuksia oli usein rakennettu halvoista aineksista, kuten puusta ja savesta (Gilchrist 1997a:117). Köyhyyden lisäksi tämä saattoi olla toisinaan luostareiden pyrkimystä askeettiseen kokemukseen ja ruumiin koettelemiseen, sillä ulkoisesti köyhiltä vaikuttavilla luostareilla saattoi kuitenkin olla korkea yhteiskunnallinen status (Gilchrist 2000:90, 100). Birgittalaisluostareissa korkea status on kuitenkin saanut näkyä myös ulospäin ja rakennusten pääasiallisen materiaalin on ollut tarkoitus olla kivi, ainakin valmiissa rakennuksissa. Toki myös puuta ja tiiltä on käytetty runsaasti (ks. esim. Andersson 1972).

Paitsi rakennusten ja niiden sijoittelun kautta, myös tuoksujen, maalausten ja veistosten avulla luostaritilaa luotiin tarkoitukseenmukaiseksi kokemukseksi (Bruzeliuss 2005:273–274; Immonen 2005; 2009:187; Regner 2009:216–218). Muun muassa luostarikirkko oli yhteinen elämyksellinen kokemus sekä pappisveljille, nunnille että seurakunnalle. Siellä kuuluivat messu ja nunnien laulu, tuoksuivat suitsukkeet ja seiniä koristivat maalaukset. Mukana oli sekalaista pyhiinvaeltajien joukkoa ja värikkäisiin kirjailtuihin messukasukoihin puettuja pappeja. Aistikemusten kirjo ja kontrastit olivat suuria.

Maalaukset ja veistokset eivät rajoittuneet pelkästään kirkkotilaan, vaan niitä käytettiin

myös muussa luostaritilassa kokemusten luomiseen ja muun muassa kristuksen tuomiseen lähemmäs nunnien arkea. Merkittäviä kokemuksen luojia olivat myös reliikit, joita oli myös Naantalin luostarissa. Maalauksia ja veistoksia luostarista ei kirkkoa lukuun ottamatta juuri tunneta, mutta kirkkotekstiilien merkitys on ollut ilmeinen myös luostarin sisällä. Ne ovat toimineet jumalanpalveluksena niitä valmistaneille, ja valmiina tekstiilein merkitys kirkon pyhyiden tunnelman luomisessa on ollut merkittävä.

LUOSTARI JA YMPÄRÖIVÄ YHTEISKUNTA

Naantalin birgittalaisluostarin funktiosta on esitetty erilaisia käsityksiä aikojen kuluessa (Ks. Andersson 2006; Klockars 1979:44–45; Lahtinen 2001:17–18; 2007:93,127; Malinemi 1943). Pääasiallinen ajatus on useimmiten ollut, että kyse on hengelliseen elämään pyrkivien naisten yhteisöllisestä asuinpaikasta mutta on esitetty myös ajatus luostarin toimimisesta varakkaiden naisten huoltolaitoksena. Lisäksi on esitetty tulkintoja sen osuudesta perinnönjaon selkeyttämisessä, mutta toisaalta myös mahdollisuutena elää naimattomana naisena mielekästä elämää säätynsä mukaisesti.

Ruotsin birgittalaisluostareiden yhteiskunnallista asemaa voi pitää poikkeuksellisen niiden pitkään jatkuneen toiminnan vuoksi (ks. esim. Berntson 2003:157–160, 225–227; Härdelin 1998:159–164; Klockars 1979; Lahtinen 2007). Kun muut Suomen luostarit lopettivat toimintansa varsin pian uskonpuhdistuksen jälkeen – esimerkiksi Turun dominikaanikonventti 1530-luvulla – jatkui Naantalin luostarin toiminta aina 1590-luvulle. Syitä tähän on pohdittu vastaavalla tavalla kuin luostarin merkitystä keskiajalakin. Naantalin luostarin toiminta-ajasta yli

kolmannes sijoittui uskonpuhdistuksen jälkeiseen aikaan. Tässä heijastuu luterilaisen ja katolisen maailman välivaihe, katolisen uskon omaksunut kansa ei yhdessä hetkessä unohtanut pyhimyksiä ja muita katoliseen maailmaan kuuluvia uskonelämän muotoja.

Luostarielämän voi katsoa olleen uravalinta sekä miehille että naisille, vaikka ura birgittalaisluostarissa sanan varsinaisessa merkityksessä koskikin vain pappisveljiä (Klockars 1979; Rajamaa 1992). Asema oli proventin tuovilla naisilla lähtökohtaisesti erilainen. Mutta oliko sosiaalinen tausta keskiajan ihmisen elämässä merkittävämpi kuin sukupuoli? (Ks. Gilchrist 1999:116–118; Lahtinen 2007; Lamberg 2002:36–38; Leyser 1996: 93; Pylkkänen 1990:95–98.) Toki asema merkitsi valtaa ja varakkaalla aatelistaisella oli enemmän valtaa kuin köyhällä talonpojalla. Toisaalta taas talonpoikaisilla naisilla oli usein ylhäisiä suurempi liikkumavapaus muun muassa työnhaun myötä. Keskiajan yhteiskuntaluokat eivät olleet kuitenkaan vielä täysin vakiintuneita ja liikkuminen luokkien välillä oli mahdollista. Toisaalta sukupuoli loi myös varsin merkittäviä eroja ennen kaikkea omien yhteiskuntaluokkien sisällä. Tietyllä tapaa miehen rooli oli sidotumpi, sillä siitä poikkeaminen ei ollut niinkään sallittua kuin naisen toimiminen miehen tehtävissä. Ulkopuoliset suhteet kuuluivat kuitenkin miehille ja kirjallisessa aineistossa nainen kuvataan lähes aina jonkun tyttärenä, vaimona tai leskenä ja nainen oli holhouksen tai aviomiehen edusmieheyden alainen leskeyteensä asti.

GENDERARKEOLOGIAN JA LUOSTARITUTKIMUKSEN MAHDOLLISUUKSIA

Vaikka Naantalin luostarin alueen viimeisimmät arkeologiset tutkimukset ovat kohdistuneet varsin pienelle alueelle, jo näiden kaivausten pohjalta on löydettyssä esineistössä

havaittavissa selvä ero kaupunkiympäristöön (Vrt. Hedvall et al. 2000; Uotila & Lehtonen 2002; Uotila et al. 2007). Mikäli aluetta päästäisiin tutkimaan laajemmin, olisi mahdollista saada muun muassa parempi kuva keskiajan uskonnollisen yhteisön organisoinnista taloudesta. Arkeologialla on luostarin tutkimukselle paljon annettavaa, kun pyritään ymmärtämään paremmin niin pappisveljien kuin nunnien ja koko birgittalaisluostarin toimintaa yhteisönä ja osana keskiaikaista yhteiskuntaa. Sukupuolen huomioivalle arkeologiselle tutkimukselle kohde olisi mitä otollisin, sillä luostari on ainutlatuinen sukupuolittuneiden maailmojen heijastin Suomessa. Genderarkeologia onkin yksi keino tulkita luostarin arkeologista aineistoa ja tehdä huomioita siitä.

Tässä vaiheessa tutkimukset ovat herättäneet enemmän kysymyksiä kuin antaneet vastauksia. Toisaalta jo tehdyt havainnot kertovat, että tutkimuspotentiaalia on, ja mahdollisuudet tiedon saamiseen ovat olemassa. Laajemmilla tutkimuksilla päästäisiin lähemmäs eri luostarialueiden ja sitä kautta sukupuolten toimia, mahdollisesti saataisiin viitteitä siitä ketkä ovat todella liikkuneet luostarialueella. Toisaalta kohde tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden vertailla ohjesäännön luomaa kuvaa ideaalielämästä arkeologisen aineiston luomaan kuvaan todellisesta elämästä. ♦

Tuija Väisänen
thvaisane@gmail.com

LOPPUVIITTEET

- ¹ Nyttemmin genderarkeologia-termiä on alettu korvata sukupuoliarkeologia-termillä, mutta kuten pro graduni ilmestymisen aikaan, pidän toistaiseksi termiä genderarkeologia täsmällisempänä.
- ² Tarkempia tietoja Pyhästä Birgitasta ja birgittalaisluostarien perustamisesta ks. esim. Klockars 1979; Lamberg 2007, Rajamaa 1992; Salmesvuori 2003.
- ³ Spekulaatio Turussa mahdollisesti sijainneesta dominikaanisesta Pyhän Annan luostarista ks. esim. Hiekkänen 2003:92–94.
- ⁴ Työtehtävistä ks. esim. Lamberg 2007: 294, 297; Rajamaa 1992:144, 159–165.
- ⁵ Vuodesta 1452 eteenpäin Vadstenan veljien vaatteet valmisti räätäli, eikä niiden valmistus enää kuulunut sisarille. Muiden luostarien osalta tarkkoja tietoja ei ole. Ks. Rajamaa 1992.
- ⁶ Maribossa sairaanhoitoa harjoittivat luostarin ulkopuolella begiinit, eivät varsinaisesti birgittalaisisareit, Rajamaa 1992:77–78.
- ⁷ Proventti eli tila, jonka nunna tai tämän suku luovutti luostarille luostariin astuvan nunna elatukseksi.
- ⁸ Luostarin sisäisistä ja ulkopuolisista suhteista ks. Rajamaa 1992:64–66, myös Lamberg 2007:354–355
- ⁹ Kiellettyjä kohtaamisia tapahtui kuitenkin myös birgittalaisluostareissa, ks. Lamberg 2007:355; Salonen 2003:162–164.

LÄHTEET

Kaivausraportit

Hedvall, Rikard; Karlsson, Pär; Persson, Boje; Persson, Kristina; Stibéus, Magnus & Tagesson, Göran 2000. Rapport UV öst 2000:26. Arkeologisk undersökning, Stadsgårdar i den senmedeltida stadsdelen Sanden, Vadstena. Vadstena stad och kommun. Östergötland Riksantikvarieämbetet. PDF-tiedosto, CD-ROM liitteenä kirjassa *Arkeologi i Vadstena*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar skrifter 46. Hedvall, Rikar (ed.) 2002.

Uotila, Kari & Lehtonen, Hannele 2002. Naantali. Mannerheiminkatu 13–17 vesi- ja viemärikaivannon arkeologinen valvonta ja tutkimus & Kristiinankatu (Tavastinkadun ja Mannerheiminkadun välinen alue) vesi- ja viemärikaivannon arkeologinen valvonta. Kaivausraportti. Museoviraston arkisto.

Uotila, Kari; Lehtonen, Hannele; Väisänen, Tuija; Männistö, Johanna; Hymylä, Janne 2007. Naantali, kirkon

pohjoispuoli. Hautausmaan laajennusosan kaivaukset v 2005–2007 (Urnahautausmaa), löytöluettelo KM 2005034). Muuritutkimus Ky. Kaivausraportti. Museoviraston arkisto.

Uotila, Kari 2013. Naantalin kirkon korjaus v. 2011–2013. Arkeologinen valvonta ja dokumentointi elokuu 2011–tammikuu 2013. Raportti. Museoviraston arkisto.

Painamattomat opinnäytetyöt

Enqvist, Leena 2010. Harmoniaa ja riitasointuja. Yksilön ja yhteisön hyvinvointiin liittyvät ihanteet Syon Abbeyn luostarissa (1415–1539). Yleisen kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto.

Lahtinen, Anu 2000. "Mies hallitkoon vaimonsa maata." Sukupuoli ja maaomaisuus keskiaikaisessa suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomen historia. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto.

Kirjallisuus

Ahl-Waris, Eva 2010. *Historiebruk kring Nådendal och den kommemorativa anatomin av klostrets minneplats*. Akademisk avhandling, Helsingfors universitet. Helsingfors.

Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi 2002. *Kirkon naisten tuntematon historia*. Ahola et al. (toim.) 2002. *Eevan tie alttarille*. s. 9–15. Keuruu.

Andersson, Catharina 2006. *Kloster och aristokrati. Nunnor, munkar och gåvor I det svenska samhället till 1300 – talets mitt*. Akademisk avhandling för filosofie doktorexamen I historia, Göteborgs universitet 2007. Göteborg.

Andersson, Iwar 1972. *Vadstena gård och kloster*. 1. Text, Uppsala, och 2. Planscher. Stockholm.

Bergqvist, Johanna 2010. Kropp, själ och läkekonst. Kulturhistorisk tolkning av medicinska föremål från Vreta kloster. Tagesson, Göran; Regner, Elisabet; Slinde, Birgitta & Ladell, Lars (red.) 2010. *Fokus Vreta kloster. 17 nya rön om sveriges äldsta kloster*. The Museum of National Antiquities, Stockholm. Studies 14. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar skrifter 77. s. 345–368. Huskvarna.

Berntson, Martin 2003. *Klostern och reformationen. Upplösningen av kloster och convent i Sverige 1523–1596*. Göteborgin yliopiston uskontotieteen väitöskirja. Malmö.

von Bonsdorff, Jan & Kempff, Margareta 1990. *Vadstena kloster – ett medeltida konstcentrum?* Dahlbäck, Göran (red.) 1990 *I Heliga Birgittas trakter*. s.259–287. Uppsala

Branting, Agnes & Lindblom, Andreas 1928. *Medetida vävnader och broderier i Sverige*. Faksimilpainos 1997. Lund.

Bruzelijs, Caroline A. 2005. Hearing is believing: Clarissan architecture, c. 1213 – 1340. Hoffman Berman, Constance (ed.) 2005. *Medieval Religion. New Approaches*. s. 272–289. Bodmin.

Bynum, Caroline Walker 1988. *Holy Feast and Holy Fast. The Religious significance of food to medieval women*. University of California Press. USA.

Eriksdotter, Gunhild 2005. *Bakom fasaderna. Byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum och bruk*. Akademisk avhandling för avläggande av filosofie doktors-examen i medeltidsarkeologi, Lunds universitet. Lund.

Estham, Inger 1991. *Birgittinska textiler*. Södertälje.

Gaimster, David & Lehtonen, Hannele 2005. Neljä kivisavikeramiikka-astian palaa ajalta ennen Naantalin kaupunkia. Immonen, Visa & Haimila, Miikka (toim.) 2005. *Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*. Vantaa.

Gilchrist, Roberta 1997a. *Gender and Material Culture: the Archaeology of Religious Women*. London. (1. painos 1994).

Gilchrist, Roberta 1997b. Ambivalent bodies: gender and medieval archaeology. More, Jenny & Scott, Eleanor (eds.) 1997. *Invisible people and processes. Writing gender and childhood in European archaeology*. s.42–58. London.

Gilchrist, Roberta 1999. *Gender and Archaeology: Contesting the Past*. London.

Gilchrist, Roberta 2000. Unsex the body: the interior sexuality of medieval religious women. Schmidt, Robert A. & Voss, Barbara L.(ed.) 2000. *Archaeologies of sexuality*. s. 89–103. London/New York.

Greene, J. Patrick 1995. *Medieval monasteries. The Archaeology of medieval Britain*. Toinen painos. Ensimmäinen painos vuodelta 1992. London and New York.

Göransson, Eva-Marie Y. 1999. *Bilder av kvinnor och kvinnlighet. Genus och kroppspråk under övergången till kristendomen*. Stockholm Studies in Archaeology 18. Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen. Stockholm.

Haggrén, Gerog 2011. Kaalinkantalaseista kivennäisvesipulloihin. Uotila, Kari (toim.) 2011. *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*, s. 253–258. Eura.

Harjula, Janne 2011. Kirjoihin ja kirjoittamiseen liittyviä esineitä luostarista. Uotila, Kari (toim.) 2011. *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostari- rissa ja sen liepeillä*, s. 239–245. Eura.

- Harlow, Mary 1997. Female into male, won't go! Gender and early Christian asceticism. More, Jenny & Scott, Eleanor (eds.) 1997. *Invisible people and processes. Writing gender and childhood in European archaeology*. s. 169–177. London.
- Heikkilä, Tuomas 2010. Kirjoituskeskukset. Piispa ja tuomiokapituli. Heikkilä, Tuomas (toim.) 2010. *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa. Historiallisia tutkimuksia* 254. SKS. s. 246–256. Sastamala.
- Heinonen, Meri 2000. Naismystikot ja sukupuolen ongelma. Heinonen, Meri (toim.) 2000. *Ikuisuuden odotus. Uskonto keskiajan kulttuurissa*. s. 111–139. Tampere.
- Heinonen, Meri 2002. Hadewijch – Jumalan rakastaja ja ritari. Ahola, Minna; Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.) 2002. *Eevan tie alttarille*. s. 80–93. Keuruu.
- Hiekkänen, Markus 2003. Turun Pyhän Olavin konventti ja sen rakennusmuistot. Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla. *Turun Maakuntamuseon raportteja* 18. s. 83–97. Saarijärvi.
- Hiekkänen, Markus 2007. *Suomen keskiajan kirkot*. 2. painos. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1117. Helsinki.
- Härdelin, Alf 1998. *Kult, kultur & kontemplation*. Skellefteå.
- Immonen, Visa 2005. Pyhän Veronikan liina: Julkisen ja yksityisen hartaudentarjoituksen kuva-aihe keskiajan Suomessa. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 95. s. 72–99. Helsinki.
- Immonen, Visa 2009. *Golden moments. Artefacts of Precious Metals as Products of Luxury Consumption in Finland c. 1200-1600*. I Text. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* XVI. Turku.
- Kivistö, Terhi 2011. Naantalin keskiaikaiset rahalöydöt. Uotila, Kari (toim.) 2011. *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. s. 265–272. Eura.
- Klockars, Birgit 1979. *I Nådens dal. Klosterfolk och andra 1440 – 1590*. Helsingfors.
- Lahtinen, Anu 2001. Siskot ja veljet. Myöhäiskeskiaikaisen ylimysperheen sukupuolitetut elämänaalueet. Lahtinen, Anu (toim.) 2001. *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*. s. 111–136. Turku.
- Lahtinen, Anu 2007. *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470 – 1620*. *Bibliotheca Historica* 108. Helsinki.
- Lamberg, Marko 2002. Isänä ja esimiehenä – pappismunkin sukupuolisidonnainen auktoriteetti birgittalaisyhteisössä. Einonen, Piia & Karonen, Petri (toim.) 2002. *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriar-*
- kaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle v. 1450–1860*. Historiallinen Arkisto 116. s. 36–72. Helsinki.
- Lamberg, Marko 2007. Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa. SKS Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1115. Helsinki.
- Lamberg, Marko 2011. Munkkina ja nunnana luostaris- ja luostarimuurien ulkopuolella. Uotila, Kari (toim.) 2011. *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. s. 93–108. Eura.
- Lehmijoki-Gardner, Maiju 2000. Johdanto: Uskonto keskiajan kulttuurissa. Heinonen, Meri (toim.) 2000. *Ikuisuuden odotus. Uskonto keskiajan kulttuurissa*. s. 11–30. Tampere.
- Lempiäinen, Terttu 2011. Naantalin luostarin yrttitarhaa etsimässä. Uotila, Kari (toim.) 2011. *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. s. 137–150. Eura.
- Leyser, Henrietta 1996. *Medieval Women. A Social History of Women in England 450 – 1500*. First published in 1995. London.
- Lilius, Henrik 1969. Birgittinerkyrkan i Nådendal. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen Aikakausikirja* 69. Helsingfors.
- Maliniemi, Aarno 1943. *Birgittalaisuudesta sekä katkelmia Naantalin luostarin historiasta*. Helsinki.
- Nordman, Carl Axel 1943. *Naantalin nunnien käsitöitä. Kirjontaa ja kudoksia luostariajalta*. Muistojulkaisu Naantalin 500-vuotisjuhlaan. Helsinki.
- Nyberg, Tore 1991. *Birgittinsk festgåva. Studier om Heliga Birgitta och Birgittinorden*. Uppsala.
- Pylkkänen, Anu 1990. *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maatalous oikeuskäytännön valossa 1660 – 1710*. Helsinki.
- Pylkkänen, Riitta 1956. *Renessanssijan puku Suomessa 1550–1620*. Porvoo.
- Rajamaa, Ruth 1992. *Systrarnas verksamhet, undervisning och uppfostran i Vadstena koster 1384–1595*. Akademisk avhandling, pedagogiska instituten. Stockholms universitet. Edsbruk.
- Regner, Elisabet 2005. *Den reformerade världen. Monastisk och materiell kultur i Alvastra kloster från medeltid till modern tid*. Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen vid Stockholms universitet. Stockholm Studies in Archaeology 35. Stockholm.
- Regner, Elisabet 2009. Brigettines, Cistercians and Bishops. An Archaeology of Sensory Experience. Regner, Elisabet; von Heijne, Cecilia; Kitzler Åhfeldt, Laila; Kjellström, Anna. (eds.) 2009. *From Ephesos to Dalecarlia. Reflections on Body, Space and Time in Medieval and Early Modern Europe*. The Museum of Na-

tional Antiquities, Stockholm. Studies 11. Stockholm studies in archaeology 48. s. 205–226. Huskvarna.

Salmesvuori, Päivi 2003. Birgitta – aatelisneidosta kosmopoliitiksi. Setälä, Päivi ja Ahl, Eva (toim.) 2003. *Pyhä Birgitta, Euroopan suojelepyhimys*. s. 9–54. Helsinki.

Salonen, Kirsi 2003. Armon laaksosta Armon lähteille. Setälä, Päivi ja Ahl, Eva (toim.) 2003. *Pyhä Birgitta, Euroopan suojelepyhimys*. s. 160–165. Helsinki

Suvanto, Seppo 1976. *Naantalin historia 1*. Turku.

Sørensen, M.L.S. 2000. *Gender Archaeology*. Cornwall.

Tourunen, Auli 2011. Nunnien ruokalautaselta – Naantalin luostarin eläinluuaineisto. Uotila, Kari (toim.)

2011. *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. s. 163–170. Eura.

Uotila, Kari 2003. Naantalin birgittalaisluostari 1443–1544. Uotila, Kari; Lehtonen, Hannele & Tulkki, Carita (toim.) 2003 *Vallis Gratiae 1443–1648- arkeologisia tutkimuksia Naantalissa*. s.11 – 21. Turku.

Vilkuna, Anna-Maria 2011. Armon laakson suurtalous. Uotila, Kari (toim.) 2011. *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*, s. 123–130. Eura.

Warren, Nancy Bradley 2001. *Female Monasticism in Later Medieval England*. Philadelphia.

SKAS-LEHTI ETSII TOIMITTAJIA

SKAS-lehti on kasvanut jäsenlehdestä tieteelliseksi aikakauslehdeksi, jolla on kunnianhimoinen sisältö ja ulkoasu. Samalla toimituksellinen työmäärä on paisunut ja julkaiseminen jäänyt jälkeen aikataulusta. Tämän johdosta lehden toimitus kaipaa uusia toimitustyöstä kiinnostuneita ja historiallisen ajan arkeologiasta innostuneita toimittajia. Työ on päätoimittajan, toimitusneuvoston jäsenten, taittajien ja toimituksen muiden jäsenten työn tapaan vapaaehtoista eikä siitä voida maksaa korvausta. Sen sijaan Curriculum vitaessa tämänkaltainen työkokemus on vahva suositus tulevaisuudessa.

Hakemukset liitteineen osoitetaan 31.1.2016 mennessä osoitteeseen SKAS/Georg Haggrén, c/o Arkeologia, Unioninkatu 38 F, PL 59, 00014 Helsingin yliopisto tai sähköpostitse osoitteeseen georg.haggren@helsinki.fi.

Tiedustelut: Georg Haggrén, SKAS, päätoimittaja georg.haggren@helsinki.fi tai Janne Harjula, Suomen keskiajan arkeologian seuran SKAS ry, puheenjohtaja janhar@utu.fi

Suomen keskiajan arkeologian seuran puolesta

Georg Haggren
Päätoimittaja

POSLIINI, FAJANSSI JA PIIPOSLIINI

TURKULAISTA KULUTUSKULTTUURIA UUDELLA AJALLA

ABSTRACT

Porcelain, faience and refined earthenware - ceramics and consumption in Early Modern Turku

Porcelain, faience and refined earthenware are not uncommon finds in urban sites. They began to appear in Finnish contexts during the early modern period. However, there is little research done in Finland on them. Based on my master's dissertation, this article concentrates on ceramic finds from three sites in Turku and their role in people's lives and consumption patterns in the city from the 16th century until the 19th century. Probate inventories are used here as a reference material. There can be seen an increase in the quantity of ceramics, vessel types as well as the decorations present, indicating changes in consumption patterns.

TUTKIMUKSEN TAUSTAA

Posliini, fajanssi ja piiposliini ovat tavalisia löytöjä useimmilla kaupunkikaivauksilla. Ne olivat suurelta osin massatuotettua tuontitavaraa ja toimivat sekä käyttöesineinä että statussymboleina. Posliini-, fajanssi- ja piiposliiniastiat olivat oleellinen osa sää-

tyläisten elämää kuvastaen myös ruoka- ja juomakulttuurin muutoksia. Vähitellen uudet astiatyypit alkoivat olla yhä useampien yhteiskuntaryhmien saatavilla. Ne yleistyivät suomalaisissa kodeissa uuden ajan kuluessa, ja niillä olikin oma roolinsa aikakauden kulutuskulttuurin kehittämisessä. Käsillä oleva artikkeli pohjautuu keväällä 2015 valmistuneeseen pro gradu -tutkielmaani (Hartikka 2015), jossa olen ottanut tarkasteluun posliini-, fajanssi- ja piiposliiniaineistot kolmelta turkulaiselta kaupunkikaivaukselta.

Fajanssi-, posliini- ja piiposliinilöytöjen tutkimus on jäänyt suomalaisessa arkeologiassa vähäiseksi. Näitä keramiikkatyyppejä on useimmiten vain sivuttu. Poikkeuksena voisi mainita esimerkiksi Tornion ja Oulun aineistot, jotka ovat päässeet huomion kohteeksi muutamassa tutkimuksessa (ks. esim. Mullins et al. 2013, Nurmi 2011 tai Ikäheimo 2006). Muualla maailmassa, erityisesti Britanniassa, Amerikassa ja Hollannissa, mutta myös Ruotsissa, fajanssi- ja posliinilöytöihin on kiinnitetty enemmän huomiota. Esimerkiksi Ruotsissa nämä ovat olleet hyvinkin pitkään tutkimuskohteena. Jo vuonna 1933 julkaistiin **Sven Kjellbergin** (1933) tutkimus Göteborgin fajanssilöydöistä. Erityisesti Amerikassa uuden ajan arkeologia on perinteisesti ollut itsestään selvä ja tärkeä osa tutkimuskenttää, ja sen myötä myös uuden ajan keramiikkaa on tutkittu siellä paljon (ks. esim. Miller 1980 tai Sussman 1977).

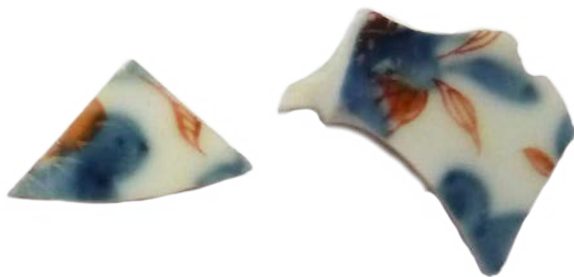
Oma tutkimukseni tarkastelee Turun kaupunkikaivauksilta löytyneitä posliini- ja fajanssiastianpaloja sekä niiden roolia uuden ajan kulutustottumuksissa. Tapausesimerkeiksi valitsin kolme turkulaista kaupunkikaivausta, joiden posliini- ja fajanssilöytöjä tarkastelin lähemmin kulutuskulttuurin näkökulmasta. Tutkimukseni aikarajaus ulottui 1500-luvulta 1800-luvun loppuun, joka on myös keskeinen kausi kulutuskulttuurin kehittymisen kannalta. Juuri uudella ajalla Eurooppaan ja Turkuun alkoi tulla uusia tuotteita vasta löydettyistä maista ja niiden kautta uusia ruokailutottumuksia ja astioita. Tällä kyseisellä aikakaudella alettiin kehittää myös uusia tekniikoita ja massoja astioiden tuottamiseksi entistä halvemmalla (McKendrick 1982: 1; Styles 1994: 530). Keskeisenä kirjallisena alkuperäisaineistona hyödynsin turkulaisia perukirjoja, joihin peilasin keramiikka-analyysin tuloksia.

Tutkimukseni päätarkoituksena oli selvittää, mikä arkeologisten löytöjen valossa oli posliini-, fajanssi- ja piiposliiniastioiden rooli turkulaaisessa kulutuskulttuurissa uudella ajalla. Aluksi tarkastelin sitä, kuinka paljon ja minkälaisia posliini- ja fajanssiesineitä löytöaineisto sisältää eli mitä piirteitä ja funktioita niillä on ollut. Tässä tärkeänä osana oli minimiastiamäärän arvioiminen. Toisella tasolla pohdin syvemmin, mikä on löytöjen ajoitus ja alkuperä. Samalla tutkin, mitä vastaavia esineitä 1700- ja 1800-lukujen perukirjoista löytyy ja mitä lisätietoja niistä siellä annetaan. Kolmannella kysymystasolla kaivauspaikat, niiden löydöt ja perukirjojen tiedot toimivat tapausesimerkkeinä, joiden kautta tavoitellaan suurempaa kuvaa Turun kulutuskulttuurin kehityksestä. Vertailemalla analyysieni tuloksia perukirjojen, tutkimuskirjallisuuden ja löytökontekstien antamiin tietoihin sukelsin syvemmälle aineistoni astioiden sosiaaliin merkityksiin, rahalliseen ja statusarvoon sekä käyttötapoihin. Mitä löydöt siis kertovat

Turun posliini- ja fajanssiastioiden merkityksestä ihmisille ja niiden roolin muutoksista kaupungin kulutuskulttuurissa uudella ajalla?

UUDEN AJAN KERAMIKKATYYPEISTÄ

Posliini (ks. kuva 1) voidaan jakaa kahteen ryhmään, kovaposliiniin ja pehmytposliiniin. Kiinalainen kovaposliini oli Euroopassa pitkään hyvin harvinaista ja siten myös arvokasta. Suomessa posliinilöydöt arkeologisessa aineistossa ovat lähes olemattomia 1700-luvulle saakka (Kumela 2005: 71). 1730-luvulta lähtien, kun Ruotsiin perustettiin Itä-Intian kauppaseura, maahan alkoi virrata suuria määriä kiinalaista posliinia. Vaihtoehto kovaposliinille oli Euroopassa kiinalaisen posliinin korvikkeeksi kehitetty pehmytposliini. 1700-luvulla, kun kiinalaista posliinia alkoi olla runsaasti saatavilla, pehmytposliinisista esineistä muodostui osittain jopa arvokkaampia luksustuotteita kuin varsinaisesta pos-

Kuva 1. Kiinalaista posliinia Turun Brahenpuistosta (TMM22517:KE0314:004 / Emma Hartikka).

liinista valmistetuista astioista (Hernmarck 1946: 17, 40–42). Halvempaa ja taloudellisesti kannattavampaa Eurooppalaista pehmytposliinia, ns. *bone china*, alettiin tuottaa ensin Englannissa 1700-luvun loppupuolella, kun posliinimassaan alettiin lisätä luutuhkaa (Miller & Stone 1970: 90).

Kuva 2. Delft-tyylistä fajanssia Turun Brahenpuistosta (TMM22517:KE0507:021 / Emma Hartikka).

Euroopassa tinalasitteinen fajanssi (ks. kuva 2) toimi pitkään ikään kuin halvempaan korvikkeena kalliille kiinalaiselle posliinille (Tarna 2012: 30). Fajanssiastiat lohkeilivat usein massan haurauden takia, pehmeä lasite vaurioitui herkästi, eivätkä ne kestäneet kiehuva vettä (Feild 1988: 14). Näistä syistä fajanssiastiat eivät soveltuneet kuluttavaan käyttöön, kuten ruuanlaittoon. Tarjoilu- ja ruokailufunktion lisäksi fajanssiastioita, kuten maljakoita, pidettiin myös koriste- ja sisustusesineinä. Italialaisten majolikaksi nimeämää fajanssia valmistettiin Välimeren alueella, erityisesti Espanjassa ja Italiassa jo keskiajalla, mutta ennen kaikkea 1400- ja 1500-luvuilla (Charleston 1981: 141, 146). Majolikan tunnuspiirteinä ovat väritön tai beige lasite ulkopinnalla, hieman punertava massa sekä usein myös monivärinen koriste-

lu. 1500-luvun kuluessa erityisesti Hollannin Delftistä tuli tärkeä tuotantokeskus. Se antoi nimensä tyypillisesti sinivalkoiselle ja kauttaaltaan lasitetulle fajanssityypille, delftille, jonka valmistuksen huippukausi ajoittuu suurin piirtein 1650-luvulta 1750-luvulle (Charleston 1981: 158, 166). Valtaosa Euroopassa 1600- ja 1700-luvun alussa käytetystä fajanssista olikin juuri sinivalkoista (Hernmarck 1946: 45). Ruotsiin ensimmäinen fajanssitehdas, Rörstrand, perustettiin vuonna 1726 aloittaen ns. ruotsalaisen fajanssiajan, joka kesti 1780-luvulle saakka (Dahlbäck Lutterman 1981: 25).

Keramiikkatuotanto mullistui 1700-luvun puolivälissä, kun moderni keramiikkateollisuus nousi erityisesti Englannissa uusien tuotanto- ja markkinointitapojen myötä (Carter & Norton 2007: 21). Keskeinen innovaatio oli Englannissa kehitetty uudenlainen keramiikkatyyppi, piiposliini (ks. kuva 3). Piiposliini oli kestävämpää kuin perinteinen fajanssi ja soveltui teolliseen sarjatuotantoon fajanssia huomattavasti paremmin. Piiposliinityypeistä yksi varhaisimpia oli 1700-luvun puolivälissä kehitetty massaltaan kermanväriäinen, lyijylasitteinen *creamware*-piiposliini (Barker 2002: 137–138). *Creamware*sta muodostui tärkeä vientituote. Piiposliinituo-

Kuva 3. Feather edge -koristeltua piiposliinia Turun Brahenpuistosta (TMM22517:KE0513:001 / Emma Hartikka).

tannolle ominaista on se, että tehtaissa keksittiin jatkuvasti uusia massoja ja vanhoja massoja kehitettiin eteenpäin (Tarna 2012: 104). Erot eri tyyppien välillä ovat pienet, koska niiden piirteet olivat jatkuvassa kehityksen tilassa, joten yksi tyyppi oli seurausta toisen kehityksestä. Siksi piiposliinin eri tyypejä, kuten *creamware*sta kehittyneitä *pearlware*a, *whiteware*a, *ironstone*a ja *iron china*a, saattaa olla vaikea erottaa toisistaan (Miller 1980: 2). Koristelutyyppi onkin piiposliinin kohdalla usein mielekkäämpi luokitteluperuste. Piiposliini syrjäytti fajanssin nopeasti, ja monet fajanssitehtaat joko siirtyivät valmistamaan piiposliinia tai lopettivat toimintansa kokonaan. 1800-luvulla se näyttikin jo olleen käytetyin keramiikkatyyppi (Elfwendahl 1999: 56).

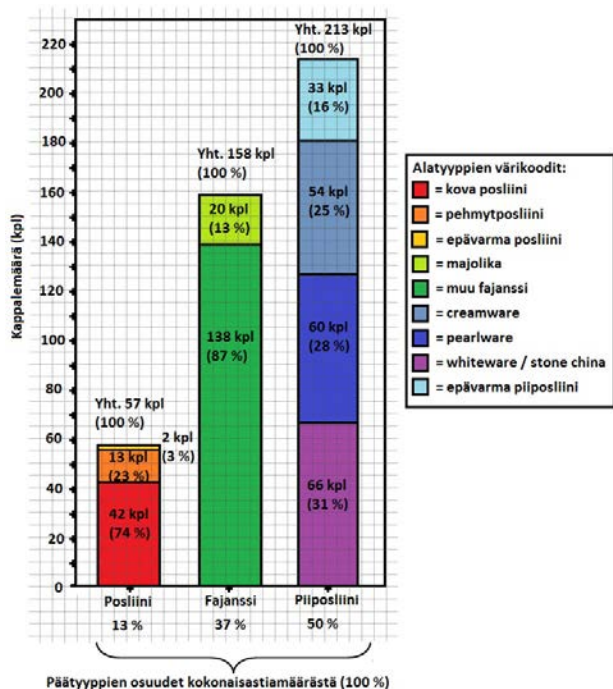
TUTKIMUSALUE JA AINEISTOT

Tutkimusaineistokseni valikoitui posliini- ja fajanssilöydöt kolmelta kaupunkiarkeologiselta kaivaukselta eri puolilta Turun vanhaa keskusta-aluetta. Kohteisiin kuuluvat Kirkkopihan kaivaukset vuodelta 2002 (Saloranta 2003), Tuomiokirkon ympäristön kaivaukset vuodelta 2006 (Ainasoja et al. 2007) sekä Brahenpuiston kaivaukset vuodelta 2008 (Pihlman et al. 2008). Kirkkopihan tutkimusalue sijaitsee Aurajoen länsirannalla Linnakadun varrella (Linnakatu 3), nykyisen Casagranden talon tontilla. Vanhojen karttojen mukaan Kirkkopihan kaivausten tutkimusalue on toiminut ainakin 1700- ja 1800-luvuilla kyseisen tontin talojen takapihana tai puutarha-alueena (Saloranta 2003: 3). Kaivausraportin (Saloranta 2003: 32–34) mukaan paljastuneet maakerrokset olivat suurimmaksi osaksi savimaata, jossa oli seassa rakennusten purkujätettä. Myöhemmästä rakentamisesta aiheutunut kerrosten sekoittuminen oli yleistä. Kaivausten yhteydessä löytyi usei-

ta puurakenteita, joista suurin osa on ajoitettu 1500-luvun lopulta 1600-luvun loppuun. Myös 1700-luvun lopulle ja 1800-luvun alkupuoliskolle sijoittuvia rakenteita löytyi.

Tuomiokirkon ympäristö, jossa tutkimukseni kaksi muuta kaivausaluetta sijaitsivat, oli keskiajalta 1820-luvulle saakka rakennettu täyteen asuinkortteleita. Se kuului niin kutsuttuun Kirkkokortteliin, joka muodostui jo varhain yhdeksi kaupungin keskeisimmistä ja hienoimmista asuinalueista (Ainasoja et al. 2007: 2). Pian vuoden 1827 Turun palon jälkeen Kirkkokortteli raivattiin pois, ja sen paikalle rakennettiin aukio ja puistoa (Kalpa & Junntila 1997: 41; Ranta 1975: 88, 190). Valitettavasti, koska valtaosa aineistostani on peräsin puiston täytössä ja tasoituksessa sekoittuneista kerroksista (ks. esim. Pihlman et al. 2008: 55), stratigrafiasta ei aina ole apua ajoitukselle. Sama rajoite koskee myös löytökonteksteja. Sekoittuneisuuden takia löytöjä ei pysty useinkaan yhdistämään yksittäisiin talouksiin. Siksi tulkintojen keskipisteessä ovatkin kulutus ja astioiden käyttöä yleisellä tasolla sekä niiden merkitys kulutuskulttuurissa.

Arkeologinen löytöaineistoni koostui fajanssi-, posliini- ja piiposliiniastioiden palasista, joiden yhteenlaskettu kappalemäärä oli 990 kpl. Suurin osa materiaalista oli kuitenkin hyvin pientä ja fragmentoitunutta. Vain pieni osa paloista oli yhdistettävissä yhden tai useamman muun palan kanssa. Löytöaineisto oli monipuolinen kattaen kaikki neljä vuosisataa 1500-luvulta aivan 1800-luvun loppuun. Useita eri massatyypejä oli löydetävissä kaikista kolmesta käsiteltävästä keramiikkaryhmästä. Aineisto sisälsi sekä koristelemattomia että koristeltuja palasia. Koristelut ja niiden värit sekä tekniikat olivat hyvin vaihtelevia lasitteen päälle tai alle käsin maalatuista koristeluista painokoristeisiin ja siirtokuviin. Aineiston analyysin perustana ovat astiakokonaisuudet, joiden kokoamispe-

Kuvaaja 1. Keramiikkatyyppien määrälliset ja prosentuaaliset suhteet.

riaatteena toimi pienin mahdollinen astiamäärä. Muodostin löytöaineiston astiapaloista yhteensä 429 astiakokonaisuutta eli 124 astiaa Kirkkopihalta, 40 astiaa Tuomiokirkkotorilta ja 265 astiaa Brahenpuistosta.

Perukirjat, joita hyödynsin arkeologisen löytömaterialin tulkintaa tukevana aineistona, olivat 1700- ja 1800-luvuilta. Tein enemmän tai vähemmän sattumanvaraisen otoksen saatavilla olevista perukirjoista niin, että valitsin yhden perukirjan aina joka kymmeneneltä vuodelta, vuodesta 1786 aina vuoteen 1896 asti. Tällä periaatteella kokoamani perukirjamateriaali koostui yhteensä yhdestoista dokumentista (ks. liite 2). Tarkastelin ennen kaikkea sitä, minkä tyyppisiä posliini- tai fajanssiesineitä niissä luetellaan, miten niitä kuvataan, kuinka paljon niitä on omistettu ja mikä rahallinen arvo niillä on arvioitu olevan. Näitä tietoja vertasin kaivauksissa löytyneisiin esineisiin.

AINEISTON ANALYYSI

Aineistossani esiintyvien kolmen keramiikkatyyppin määrissä näkyvät selkeät eroavaisuudet (ks. kuvaaja 1). Keramiikkatyypeistä piiposliini on selkeästi yleisintä. Piiposliinisia astiakokonaisuuksia on kokonaisastiamäärästä jopa viisikymmentä prosenttia. Fajanssia on seuraavaksi eniten, 37 prosenttia kaikista astioista, ja posliini on selkeästi pienin ryhmä. Sen osuus on vain 13 prosenttia. Posliinin alatyypeistä kovaa posliinia on suhteessa pehmytposliiniin 74 prosenttia, josta suurin osa on luuposliinia (*bone china*). Samanlainen epätasaisuus näkyy myös fajanssityypeissä, joista majolikan osuus on vain 13 prosenttia suhteessa muuhun fajanssiin. Piiposliinin eri alatyypien määrät sen sijaan ovat selkeästi tasaisemmin jakautuneita kuin posliinin ja fajanssin kohdalla.

Keramiikka-astioiden ajallisia muutoksia ei ole tässä aineistossa kovin mielekäästä tai luotettavaa vertailla yksityiskohtaisesti, koska suurin osa konteksteista on enemmän tai vähemmän sekoittuneita ja siten ajoitus on niiden perusteella epävarmaa. Keramiikka-aineiston pääasiallinen ajoitus perustuukin siis keramiikan piirteisiin itseensä, esimerkiksi koristeluun tai keramiikkatyyppiin. Keramiikkatyyppien ajallista jakautumista selvittää kuvaaja 2, joka havainnollistaa tietyllä aikavälillä ajoitettujen astiakokonaisuuksien suurinta mahdollista määrää. Kuvaajan ajoitukset edustavat astioiden arvioituja valmistusajankohtia.

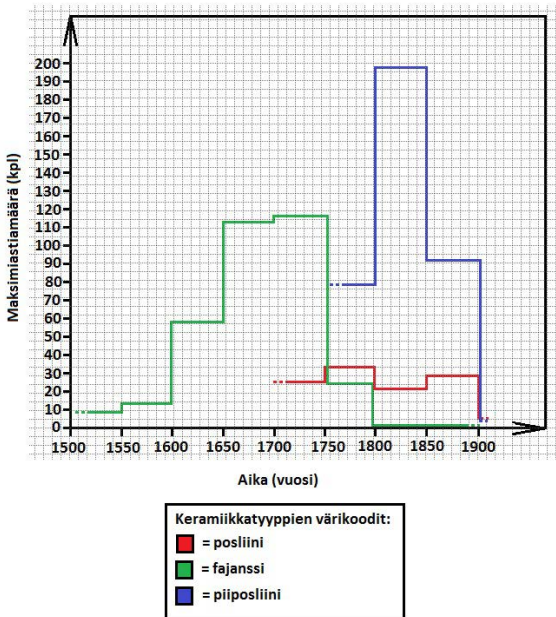
Kuten kuvaajasta 2 voidaan havaita, eri keramiikkatyyppien, erityisesti fajanssin ja posliinin ajalliset esiintymiset poikkeavat toisistaan huomattavasti. Aineiston fajanssiasiat jakautuvat ajallisesti hyvin pitkälle ajalle, aina 1500-luvulta 1800-luvulle. Fajanssin esiintymisen ajallinen huippu aineistossa sijoittuu kuitenkin 1600-luvun puolivälistä

1700-luvun puoliväliin. Piiposliiniaineisto näyttää painottuvan vahvasti 1800-luvulle, erityisesti 1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle. Posliinilöydöt ovat sekä fajanssi- että piiposliinilöytöjä vähäisempiä, mutta niiden määrä pysyy kohtuullisen tasaisena 1700-luvun alusta lähtien. Kiinalaisen posliinin huipukausi on 1700-luvulla, kun taas 1800-luvun posliinista valtaosa on jo valmistettu Euroopassa. Turun palon jälkeen, erityisesti 1800-luvun loppupuolella, kun esimerkiksi tuomiokirkon ympäristö muutettiin asuinalueesta tori- ja puistoalueeksi, löytömäärä odotetusti vähenee.

Usealle astiakokonaisuudella on arvioitu olevan muutama potentiaalinen vaihtoehto alkuperän suhteen. Posliiniastioista suurin piirtein puolet on tunnistettu kiinalaiseksi posliiniksi ja puolet jossain päin Eurooppaa valmistetuksi. Posliinilöytöjen joukossa on myös muutamia sellaisia, joka saattaisivat hyvinkin olla venäläistä alkuperää. Fajanssilöydöistä suurin osa on valmistettu luultavasti

Hollannissa. Paljon esiintyy myös sellaista fajanssia, jonka alkuperä saattaisi olla yhtä lailla Ruotsissa kuin Hollannissa. Vain muutamien astiakokonaisuuden alkuperäksi on määritelty jokin muu Euroopan maa, esimerkiksi Saksa tai Ranska. Potentiaalisia Italian tai yleisemmin Välimeren alueella valmistettuja fajanssiastioita on aineistosta tunnistettu seitsemän. Näistä kaikki ovat tyypiltään majolikaa. Piiposliiniastioista selvä valtaosa on kotoisin Englannista tai Ruotsista.

Keramiikka-aineistossa esiintyvät koristelutyypit ovat hyvin monipuolisia (ks. taulu 1). Yleisin posliinin koristelutyyppi on lasitteenalainen sinivalkoinen, kasviaiheinen koristelu, ja näin koristeltu posliini on ennen kaikkea kiinalaisperäistä posliinia. Suurin piirtein saman verran aineistosta löytyy myös täysin koristelematonta posliinia. Erikoisempia koristelutyppejä posliiniaineistossa ovat muutamien ruskealasitteiset batavia-posliiniastiat, kiinalainen imarikoristeltu posliini (sinisiä ja oransseja kultaemalilla tehostettuja kasviaiheita) sekä emalimaalattu posliini. Eurooppalaiseksi luokitellussa posliinissa tavallisia ovat emalimaalatut ja kullatut raidat sekä kasviaiheet. Kuten posliininkin kohdalla, myös fajanssiastioiden koristelutypeistä selvästi yleisin on sininen, lasitteenalainen kasviaiheinen koristelu tai raidoitus. Toiseksi yleisintä on koristelemattomuus. Lisäksi esiintyy jonkin verran myös muun väristä sekä moniväristä koristelua, joka on yleisintä majolika-astioissa. Tutkimusaineiston piiposliiniastiakokonaisuuksista jopa puolet on koristelematonta. Toisella sijalla on painokuvakoristelu, jossa sininen on selvästi eniten käytetty väri. Painokuvakoristeisten astioiden joukkoon kuuluu vain kolme moniväristä painokuvaa, joten ainakin tässä aineistossa se näyttää olevan harvinaista. Käsini maalattuja, reliefikoristeisia ja muilla koristelutypeillä koristeltuja piiposliiniastioita esiintyy myös, mutta vähemmän.

Kuvaaja 2. Astioiden maksimimäärän ajallinen vaihtelu.

Posliinin koristelutyypit	Astiamäärä (kpl)	Osuus %
Sinivalkoinen, lasitteenalainen	14	25
Batavia	4	7
Kiinalainen imari	6	10
Yksivärinen emalimaalaus	3	5
Monivärinen emalimaalaus	4	7
Reliefi	1	2
Kultaus	5	9
Koristeleminen	15	26
Muu	5	9
Yhteensä	57	100
Fajanssin koristelutyypit	Astiamäärä (kpl)	Osuus %
Sininen, lasitteenalainen	79	49
Muu yksivärinen, lasitteenalainen	3	2
Monivärinen, lasitteenalainen	16	10
Sininen, upotettu	4	3
Monivärinen, upotettu	4	3
Koristeleminen	53	33
Yhteensä	159	100
Piiposliinin koristelutyypit	Astiamäärä (kpl)	Osuus %
Sininen painokuva	23	11
Negatiivipaino, sininen	7	3
Muu yksivärinen painokuva	30	14
Monivärinen painokuva	3	1,5
Peasant style (monivärinen maalaus)	9	4
Yksivärinen maalaus	11	5
Maalaus ja reliefi	4	2
Feather edge	1	0,5
Shell edge	3	1,5
Muu reliefi	7	3
Sponged	3	1,5
Lysteri	1	0,5
Koristeleminen	107	51
Epäselvä	3	1,5
Yhteensä	212	100

Taulu 1. Koristelutyyppien esiintyminen keramiikka-aineistossa.

Aineistoni palat olivat monesti sen verran pienikokoisia, ettei eri astiatyyppejä ja funktioita ollut aina mahdollista erottaa. Tunnistetuista astiatyypeistä selvästi yleisimpiä näyttivät kuitenkin olleen erilaiset lautaset, joiden erityistyypeistä saattoi tunnistaa niin syviä kuin matalia lautasiakin sekä asetteja. Myös kuppeja, vateja ja kulhoja oli löydettävissä runsaasti. Kuppien kahvaosia esiintyi aineistossa tosin vain muutamia. Ainakin osa kupeiksi tai kulhoiksi tulkituista astioista saattoi hyvin olla myös esimerkiksi kermakkoja tai sokerikkoja. Lisäksi muutamia kannuksi, lie-mi- tai soppakulhoksi, maljakoksi tai vaasiksi sekä purkiksi arvioitua astiakokonaisuutta-kin esiintyi. Perukirjoissa astiatyyppien kirjo erottui selkeämmin. Kaikissa perukirjoissa oli maininta jonkinlaisista kupeista sekä jonkinlaisista lautasista. Kupeista teekupit olivat yleisimpiä, ja lautasista matala malli näyttäisi olleen yleisin tyyppi. Kupit ja sen jälkeen lautaset olivat myös määrällisesti ylivoimaisesti suurimmat astiatyypiryhmät. Myös erilaiset kulhot olivat kohtuullisen yleisiä. Teehen ja teen juontiin liittyviä astiatyyppejä esiintyi useita lähes jokaisessa perukirjassa. Tarjoiluastioista vadit ja karotit olivat yleisimpiä, ja moni omisti myös soppakulhon, pari kermakkoa sekä yhden tai useamman teekannun. Sokerikot ja suola-astiat ja muut erikoistuneemmat tarjoiluastiat olivat sen sijaan harvinaisempia. Taulussa 2 näkyvistä prosenttiosuuksista voi huomata, että keramiikan suhteellinen arvo koko omaisuuden arvoon nähden oli kohtuullisen samaa luokkaa kaikissa perukirjoissa pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta. Kalleimpia astioita perukirja-aineistossa näyttivät olleen kannut, soppakulhot tai terriinit sekä erilaiset vadit. Halvimpia taas olivat yksittäiset kupit.

Vuosi	Keramiikan arvo	Koko omaisuuden arvo	Keramiikan osuus omaisuudesta (%)
1786	14 sk	18 rdr 2 sk 8 rst	1,6
1796	1 rdr 21 sk 4 rst	1700 rdr 24 sk	0,1
1806	1 r 34 kop	2617 r	0,1
1816	0 r	789 r 49 kop	0
1826	5 r 6 kop	7533 r 4 kop	0,1
1836	3 r 14 kop	333 r 52 kop	0,9
1846	3 r 56 kop	3794 r 12,9 kop	0,1
1856	1 r 55 kop	418 r 32 kop	0,4
1866	176 mk 80 p	42368 mk 19 p	0,4
1876	176 mk 30 p	6972 mk 20 p	2,5
1886	13 mk 80 p	22496 mk	0,1
1896	38 mk 5 p	19020 mk 34 p	0,2

RAHAYSIKKÖAVAIN 1 riikintaaleri (rdr) = 48 killinkiä (sk) 1 killinki (sk) = 12 runstykkiä (rst) 1 rupla (r) = 100 kopeekkaa (kop) 1 markka (mk) = 100 penniä (p)	
---	---

Taulu 2. Keramiikan arvo suhteessa koko omaisuuden arvoon (ks. rahayksikköavain).

ASTIAT OSANA TURKULAISTA KULUTUSKULTTUURIA

Mitä keramiikka-aineisto ja sitä täydentävät perukirjat sitten kertovat posliini-, fajanssi- ja piiposliiniastioiden merkityksestä Turun kulutuskulttuurin kehityksessä ja kaupunkilaisien elämässä? Tutkimuksessa mukana olleen keramiikka-aineiston esiintymisessä on nähtävissä kolme kehitysvaihetta. Ensin, uuden ajan alkupuolella, on fajanssikausi, joka kestää 1500-luvulta 1700-luvun puoleenväliin saakka ja jonkun aikaa siitä eteenpäin. Kausi on ajallisesti pisin, mutta fajanssin määrä ei missään vaiheessa nouse kovin suureksi. Ennen kaikkea lähinnä uuden ajan alussa esiintyvät majolika-astiat näyttävät olleen hyvin harvalukuisia ja kertovatkin siten omistajansa kontaktiverkostoista ja yhteiskunnallisesta asemasta. Fajanssin määrä kasvaa 1600-luvun loppua kohti, jolloin hollantilainen tuotanto ja tuonti ovat huipussaan. Ruotsalaisen fajanssituotannon alkaminen 1700-luvun alkupuolella teki fajanssiastioista entistäkin

helpommin saavutettavia, ja myös Ranskan hovin esimerkki vaikutti siihen, että fajanssista tuli muodikasta (Kumela 2005: 75). Fajanssiastioiden määrä aineistossani pysyy kuitenkin vielä huippuaikanaankin vain koh- tuullisena.

Selvä muutos keramiikka-aineistossa tapahtuu 1700–1800-lukujen vaihteessa. 1700-luvun toisella puoliskolla siihen alkaa pikku hiljaa ilmestyä piiposliinia. Nopeasti, 1800-luvun alkuun mennessä, se näyttää tulleen vallitsevaksi materiaaliksi ja syrjäyttä- neen fajanssin lähes täysin. Piiposliinin mää- rä nouseekin aineistossa pian huomattavasti suuremmaksi kuin fajanssin määrä missään vaiheessa. Piiposliinin tulon myötä tapah- tuu myös sekä astia- että koristelumutojen huomattava monipuolistuminen. 1700-luvun loppupuolella aineistossa esiintyy erityisesti piiposliinin varhaisia muotoja, kuten reuna- reliefikoristeltuja *shell edge* tai *feather edge* -lautasia, jotka kuuluivat halvimpiin koris- teltuihin astioihin. Luultavasti piiposliinin harvinaisuuden ja uutuuden vuoksi nämäkin

piiposliiniastiat olivat kuitenkin suhteellisen arvokkaita vielä 1700-luvun lopulla, mutta niiden saatavuus ja hinta aleni nopeasti 1800-luvun aikana. Painokuvakoristelu on aineiston yleisin koristelutyyppi 1800-luvulla. Painokuvakoristelua pystyttiin varioimaan kätevästi monin tavoin sen lisäksi, että sen avulla saatettiin tehdä monimutkaisiakin kuvia helposti ja nopeasti, eikä se vaatinut niin ammattitaitoista työvoimaa. Määrällisen ja laadullisen variaation kasvun mahdollisti ennen muuta se, että fajanssista poiketen piiposliinin valmistuksessa pystyttiin hyödyntämään uusia tuotantomenetelmiä ja massatuotantoa. Piiposliiniastioista tuli halvempia, ja niiden hankkiminen tuli mahdolliseksi yhä useammalle. Kehityksen seurauksena oli turkulaisten astiankulutuksen mullistuminen 1800-luvulla. Ihmisillä oli paljon enemmän valinnanvaraa niin astioiden hinnan halpene-
misen kuin muotojen lisääntymisen ansiosta.

Posliinin esiintyminen on rinnakkainen sekä fajanssikauden lopun että piiposliini-
kauden kanssa. Posliinia löytyy aineistossani selkeästi muita tyyppejä vähemmän, mutta sen määrä pysyy 1700-luvun alusta eli Ruotsin Itä-Intian kauppaseuran perustamisesta lähtien kohtuullisen tasaisena. Vanhempaa posliinia aineistosta ei tunnistettu. 1700-lukua dominoi kiinalainen tuontiposliini, ja 1800-luvulla painotus siirtyy vahvasti Eurooppaan. Kiinalainen posliini ei vielä korvannut fajanssia, kuten piiposliini sittemmin teki. Samoin piiposliinin myötä posliini ei kadonnut, kuten fajanssille oli aikaisemmin tapahtunut. Vallitseva koristelutyyppi kiinalaisessa tuontiposliiniaineistossa on lasitteenalainen sinivalkoinen maalauskoristelu, ja sinivalkoisia posliiniastioita tuotiinkin maahan eniten. Emalikoristeiset, moniväriset astiat olivat kalliimpia kuin sinivalkoiset. Niitä ei löydy keramiikka-aineistosta kovin montaa. Sama ilmiö näkyy fajanssiaineistossa, jossa koboltinsinen koristelu on ylivoimaises-

ti yleisintä ja valmistuskustannuksiltaan kalliimpia monivärisiä astioita on aineistossa vain muutama.

Aineistosta löytyy hyvin monipuolisesti eri koristelutyyppejä ja eri tyyllisuuntausten mukaisia koristeaiheita. Kolmen keramiikkatyyppin koriste-
luja vertailemalla voidaan kuitenkin huomata, miten halvimasta päästä olevat koristelutyyppit dominoivat kaikissa kolmessa ryhmässä. Lasitteenalainen sinivalkoinen koristelu on koristelutyypeistä yleisin kautta linjan. Moniväristä ja erityisesti emalikoristeista keramiikkaa esiintyy vain muutamia kappaleita kaikissa tyypeissä. Tämä ilmiö selittyy sillä, että viimeksi mainitut koristelutyyppit olivat yksinkertaisesti kalliimpia. Huomattava seikka on myös suuri koristelemattomien astioiden osuus kaikkien kolmen tyyppin kohdalla, vaikka ottaisi-
kin huomioon mahdollisen aineiston fragmentaarisuudesta johtuvan vääristymän. Posliinista neljäsosa ja sekä fajanssista että piiposliinista suurin piirtein puolet on koristelematonta. Tällainen keramiikka oli todennäköisesti pääsääntöisesti koristeltua halvempaa jo pienempien tuotantokustannusten takia. Toisaalta koristelemattomien astioiden kohdalla laadukkuus oli tärkeämpää kuin koristeltujen, koska niissä pinnan virheitä ei voinut piilot-
taa koristelun alle.

Tutkimuksessa tarkastellun aineiston perusteella voidaan päätellä, että kalliimmin koristeltuja astioita omistettiin huomattavasti vähemmän. Valtaosa aineistosta koostuu halvemmin koristellusta tai koristelemattomasta massatavarasta. Eleettömyys ja vaaleus olivat kuitenkin myös uusklassismin tyyli-ihanteiden mukaisia piirteitä. Turun keskiluokassa seurattiin aikaa ja muotia, ja selvästi Turun keramiikkamarkkinoilla oli hyvin saatavilla uusia tyyppejä. Erityisesti piiposliiniin pystyttiin omaksuma-
an nopeasti uudentyyppisiä koristeluita. Piiposliinin myötä erilaisten koristelutyyppien määrä kasvoi

huomattavasti. Nyt oli mahdollisuus osoittaa keramiikan avulla oma muodinmukaisuus sekä vallitsevan muodin ja tyylivirtausten tunteminen. Toisaalta uusrikkaat saattoivat ottaa vanhoja tyylejä käyttöön ja siten ilmaista oman vallan oikeutusta: entisen eliitin vanha tyyli symboloi vanhaa valtaa, jota uusi eliitti halusi ilmentää (Dahlbäck Lutterman 1981: 136). Keramiikka-aineistossa voikin huomata useita kertaustyylien mukaan koristeltuja ja muotoiltuja astioita.

Totesimme, että 1700-luvun lopulla kaikkia kolmea keramiikkatyyppiä, niin posliinia, fajanssia kuin piiposliiniäkin, käytettiin hetken aikaa selvästi rinnakkain. Fajanssi ei ollut vielä täysin kadonnut piiposliinin tieltä. Mikä oli kunkin keramiikkatyylin rooli tässä yhtälössä? Fajanssi edusti vanhaa materiaalia, joka oli ennen ollut hyvinkin kallista ja hienoa. Nyt se oli kuitenkin menossa pois muodista. Piiposliini sitä vastoin oli uusi ja muodikas materiaali, joka edusti uutuutta ja moderniutta. Hankinnoilla ja omistamisella olikin mahdollisuus viestiä tiettyä maailmankuvaa tai identiteettiä. Vastakkain tässä saattoivat olla esimerkiksi konservatiivisuus ja edistys tai vanhan vallan symbolit ja muodinmukaisuus. Posliiniastiat taas saattoivat olla fajanssia ja piiposliiniä neutraalimpi hankinta 1700-luvun lopulla, jolloin esimerkiksi kiinalainen sinivalkoinen posliini alkoi olla jo huomattavasti tavallisempaa kuin vielä vuosisadan alussa. 1800-luvulla, jolloin erilaisten keramiikkamassojen määrä moninkertaistui, posliini oli yksi massa toisten joukossa. Keskimäärin se kuitenkin pysyi piiposliiniä kalliimpina ja siten myös harvinaisempina. Myös eri keramiikkatyyppien käyttötarkoituksissa voi huomata hienoisia eroja. Esimerkiksi posliini ja piiposliini olivat käytännöllisempiä kuin fajanssi. Fajanssi on huomattavasti lohkeavampaa ja särkyvämpää, ja sen pehmeään lasitteeseen tulee helposti naarmuja. Fajanssiastioita käytettiin

1700-luvun lopulla ennen kaikkea tarjoiluastioina tai koristeena. Esimerkiksi fajanssikuppeja aineistossa ei juuri esiinny. Posliini ja piiposliini olivat monipuolisempia ja kestävämpiä käytössä, ja fajanssista poiketen posliini- ja piiposliiniaineistot sisältävät runsaasti henkilökohtaisia ruokailuastioita ja kuppeja. Piiposliini soveltui hyvin myös taloustavaraksi.

Uuden ajan kuluessa tapahtunut ruoka- ja tapakulttuurin muutos näkyy selkeästi sekä arkeologisessa että perukirja-aineistossa niissä esiintyvien astiatyyppien muutoksena. Fajanssiaineisto sisältää vateja, lautasia, kannuja sekä ruukkuja. Posliinin ja piiposliinin tulon myötä ilmestyi paljon uusia astiatyyppisiä, jotka kertovat ruokakulttuurin monipuolistumisesta esimerkiksi ranskalaisen tarjottavan ja uusien ruokalajien myötä. Pienet ruokalajit vaativat useita erillisiä tarjoiluastioita, joista esimerkkinä voi mainita perukirjoissa ja keramiikka-aineistossa esiintyvät terriinit, kastikekulhot, sinappiastiat ja soke-rikot. Sekä kirjallinen että arkeologinen aineisto kertovat myös teen, kahvin ja kaakaon lisääntyvästä käytöstä erityisesti 1700-luvulta lähtien. Aineisto sisältää mm. tee- ja kahvikuppeja, asetteja, tee- ja kaakaokannuja sekä kermakkoja. Lisäksi piiposliinin myötä astiastot näyttävät yleistyvän. Tämä tosin näkyy ennen kaikkea perukirjoissa, ei niinkään löytöaineistossa. Yleisesti voi huomata, että perukirjoissa näkyy huomattavasti useampia astiatyyppisiä kuin mitä löytöaineistosta on pystytty tunnistamaan. Tämä todennäköisesti tarkoittaa, että luultavasti myös arkeologisessa aineistossa on enemmän astiatyyppisiä, jotka jäävät piiloon fragmentoituneen löytöaineiston takia. Huomattavaa kuitenkin on se, että arkeologisen aineiston tapaan valtaosa perukirjoissakin luetelluista esineistä on erilaisia lautasia ja kuppeja. Molemmissa lähteissä näkyy muiden, erikoisempien astiatyyppien suhteellinen harvalukuisuus. Il-

meisesti keskiluokkaiset turkulaiset omistivat ja käyttivät esinetyyppien runsastumisesta huolimatta ennen kaikkea perusastiatyyppejä. Tietenkin täytyy muistaa, että erityiskäyttöön tarkoitettuja astioita, kuten teekannuja tai keittokulhoja, ei esimerkiksi lautasista poiketen välttämättä edes tarvittu useita.

Janne Ikäheimo (2006: 402) toteaa, että Tornion aineiston perusteella posliinin omistaminen kertoo keskiluokkaisen yhtenäiskulttuurin syntymisestä, ns. "assimilaatiosta" ja tiettyjen yhteisten arvojen sisäistämisestä, ei niinkään asemasta ja varallisuudesta. Näkyykö turkulaisessa keramiikka-aineistossa samanlainen ilmiö? Vielä fajanssikaudella tällaista kehitystä ei huomaa, mutta myöhemmin viitteitä siitä on jo löydettävissä. Erityisesti piiposliinin tulo toisaalta edisti tietynlaisen keskiluokkaisen yhtenäiskulttuurin syntymistä, koska yhä useammalla oli varaa hankkia suuriakin määriä näitä astioita ja jopa astiastoja. Toisaalta kuitenkin valinnanvara kasvoi samaan aikaan suuresti, jolloin omaa erityistä identiteettiä ja individualiteettia, kuten myös tiettyyn yhteisöön kuulumista ja tämän sosiaalisen piirin arvoja pystyttiin ilmaisemaan entistä helpommin kulutusvalinnoilla. Löytöaineiston kehityslinjoissa voi huomata uuden ajan kuluessa tapahtuneen elintason paranemisen ja siitä seuranneen keskiluokkaisuuden synnyn. Yhä useammalla oli varaa hieman parempaan. Aineistosta on mahdollista nähdä myös individualismin lisääntymisen, joka on yksi usein mainituista uudella ajalla kehittyneistä piirteistä yhteiskunnassa (ks. esim. Haggrén 2009: 89 tai Symonds 2010: 1). Aineisto sisältää kasvavissa määrin henkilökohtaisia lautasia ja kuppeja yms. Enää ei käytössä ole pelkästään yhtä yhteistä vattia, josta kaikki söivät.

Kun perukirja-aineiston piirteitä tarkastellaan lähemmin, se antaa kiinnostavaa lisävaloa arkeologiselle löytöaineistolle ja turkulaisten kulutusmalleille. Perukirjojen

perusteella näyttää siltä, että keramiikan arvo suhteessa koko omaisuuden arvoon on kohtuullisen tasainen omaisuuden koosta riippumatta. Kuitenkin kaikissa perukirjoissa keramiikan suhteellinen arvo on hyvin pieni, enintään parin prosentin luokkaa. Astiamäärissä tai eri astiatyyppien monipuolisuudessa ei näy selvää korrelaatiota varallisuustasoon. Rikkaat eivät näytä säännönmukaisesti omistavan enemmän astioita kuin ne, joiden koko omaisuuden arvo on pienempi. Selkeämpi yhteys tuntuu löytyvän varallisuuden ja omistetun keramiikan arvon välillä: varakkaammat omistavat arvokkaampaa keramiikkaa ja toisin päin. Tämäkään ei kuitenkaan ole täysin suoraviivainen tai poikkeukseton korrelaatio. Todennäköisesti keramiikan omistamiseen vaikuttivatkin enemmän muut kriteerit, ennen kaikkea uuden ajan loppupuolella.

Erityisesti uuden ajan alkupuolella tiettyntyyppisen keramiikan, vaikkapa fajanssin omistaminen, tuntuu kertoneen paljon asemasta ja varallisuudesta sen suhteellisen harvinaisuuden takia. Uuden ajan loppua kohti mentäessä ja hienon, valkolasitetun ja monimutkaisesti koristellun keramiikan saatavuuden ja valinnanvaran parantuessa yhä useammalla oli mahdollisuus omistaa hienoja pöytäastioita. Enää pelkkä tuotteen omistaminen ei siis riittänyt erottautumiseen tai aseman ja identiteetin ilmaisemiseen. Sen sijaan tuli tärkeäksi, minkälaisia astioita omisti ja käyttikö niitä oikealla, tietyn sosiaalisen piirin hyväksymällä tavalla (ks. esim. Rosén 2004: 46 tai Young 2010: 138–139). Tähän liittyi esimerkiksi se, miten ne oli koristeltu ja mitä ne kertoivat omistajan identiteetistä ja hyvästä mausta. Löytö- ja perukirja-aineiston kuvastama keramiikka-astioiden saatavuuden ja valinnanvaran lisääntyminen vaikuttaa täten suuresti turkulaisten kulutusvalintoihin. Kuten olemme huomanneet, astiat ovat oleellinen osa ruokakulttuuria, siihen liittyviä tapoja ja vierailuja, niin arkea kuin juhlaa.

Siksi ne ovat tärkeitä identiteetin edustajia kertoen omistajastaan. Muutokset keramiikka-aineistossa kuvastavat siis myös muutoksia ihmisten elämässä ja yhteiskunnassa.

LOPUKSI

Sekä keramiikka-aineisto, perukirjat että niissä huomattut kehityslinjat kuvastavat turkulaisen keskiluokan kulutuskulttuuria ja siinä näkyvää kehitystä uuden ajan kuluessa. Tutkimuksen laajentamiseen olisi kuitenkin aihetta niin tutkimuskysymysten laajentamisen kuin tutkimukseen otetun keramiikka-aineiston kasvattamisen kautta. Pro gradu -tutkimuksessa käyttämäni aineisto ei valitettavasti kerro mitään posliini- ja fajanssiastioiden käytöstä suhteessa muihin keramiikkatyyppeihin, esimerkiksi puna- tai kivisavikeramiikkaan. Jos ne otettaisiin mukaan tarkasteluun, saataisiin kokonaisvaltaisempi kuva siitä, miten turkulaiset omistivat ja käyttivät astioita uudella ajalla sekä myös kulutuskulttuurin kehittymisestä. En voinut omassa tutkimuksessani esimerkiksi verrata fajanssi- ja kivisaviastioiden määrien kehitystä toisiinsa, mikä olisi erittäin mielenkiintoinen tutkimuskysymys.

Toisaalta tarkasteluun voitaisiin ottaa erilaisia alueita eri puolilta Turkuja. Näin tulisi mahdolliseksi tutkia ja tarkastella eroja fajanssi-, posliini- ja piiposliiniastioiden käytössä ja omistuksessa eri yhteiskuntaryhmien välillä ja esimerkiksi sitä, onko niiden määrien vaihtelussa perustavanlaatuisia eroja mm. ajallisesti. Kaupungin sisäisten erojen vertailusta voitaisiin siirtyä katsomaan samoja ilmiöitä jopa laajemmin, vertailemalla esimerkiksi eri kaupunkeja tai kaupunkia ja maaseutua keskenään. Kaiken kaikkiaan uuden ajan keramiikan tutkiminen tarjoaa runsaan ja erittäin kiinnostavan tutkimuskentän, joka avaa uusia ja tärkeitä ikkunoita uuden

ajan ihmisten maailmaan, elinpiiriin ja joka-päiväisiin toimintatapoihin ja jonka parissa myös allekirjoittanut aikoo jatkaa. ♦

Emma Hartikka
ephart@utu.fi
Turun yliopisto

LÄHTEET

Kaivausraportit

Ainasoja, Mika & Harjula, Janne & Majantie, Kirsi & Pihlman, Aki & Ratilainen, Tanja & Saloranta, Elina & Seppänen, Liisa & Tuovinen, Tapani 2007: *Turku I. Tuomiokirkontori (Varhainen Turku -hanke). Kaupunkiarkeologiset tutkimukset 2005–2006. Kaivausraportti 2007*. Turun maakuntamuseo. Turun museokeskuksen arkisto, Turku.

Pihlman, Aki & Hukantaival, Sonja & Lompolo, Virva & Salminen, Hanna-Leena & Majantie, Kirsi & Kajala, Ilmo & Tuovinen, Tapani 2008: *Turku. Brahenpuito. Kaupunkiarkeologiset tutkimukset. Kaivausraportti 2008*. Turun maakuntamuseo. Turun museokeskuksen arkisto, Turku.

Saloranta, Elina 2003: *Turku VI/3/8. Kiinteistöasakeyhtiö Kirkkopihä. Linnakatu 3. Kaupunkiarkeologiset kaivaukset. Kaivausraportti*. Turun maakuntamuseo. Turun museokeskuksen arkisto, Turku.

Painamattomat lähteet

Hartikka, Emma 2015. *Posliini- ja fajanssiastiat osana uuden ajan kulutuskulttuuria Turussa*. Pro gradu -tutkielma. Arkeologia, Turun yliopisto.

Kirjallisuus

Barker, David 2002. Creamware. Teoksessa Orser, Charles E. Jr. (ed.) *Encyclopedia of Historical Archaeology*: 137–138. London: Routledge.

Carter, C. Barry & Norton, M. Grant 2007. *Ceramic Materials. Science and Engineering*. New York: Springer.

Charleston, Robert J. (ed.) 1981. *World of Ceramics*. London: Hamlyn.

Dahlbäck Lutteman, Helena 1981. *Majolika från Urbino och andra orter i Italien i Nationalmuseum Stockholm*. Stockholm: Liber.

- Elfwendahl, Magnus 1999. *Från skärva till kärl. Ett bidrag till vardagslivets historia i Uppsala*. (Lund Studies in Medieval Archaeology 22). Lund: Lunds universitet.
- Feild, Rachael 1988. *Collectors Guide to Buying Antique Pottery and Porcelain*. London: Greenwich Editions.
- Haggrén, Georg 2009. En tid av transition. Förändringar i den materiella kulturen under 1500- och 1600-talen. Teoksessa "Den långa medeltiden" - Mikael Agri-colas tid. *Finskt Museum* 2008: 75–94.
- Hernmarck, Carl 1946. *Marieberg - en lysande representant för svenskt sjuttonhundratäl*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ikäheimo, Janne 2006. Resistance is futile, you will be assimilated! Porcelain finds from 17th–18th century Tornio. Teoksessa Herva, Vesa-Pekka (ed.) *People, Material Culture and Environment in the North*: 398–403. (Studia Humanoira Ouluensia 1). Oulu, Oulun yliopisto.
- Kalpa, Harri & Junttila, Veli 1998. *Kirkkopihan talon tarina. Pyhän Hengen kirkosta Pyhän Hengen kappeliiin*. Turku: Hansaprint.
- Kjellberg, Sven 1933. *Fajansfynd i Göteborg: en översikt av fajansförekomsten i staden fram till importförbudet 1739*. Göteborg: Göteborgs museum.
- Kumela, Marjut 2005. Suomalaisen ruokapöydän keramiikka. Teoksessa Grönholm, Kirsti & Koivisto, Kaisa & Kumela, Marjut & Tamminen, Marketta (toim.) *Pöytä koreaksi. Kattauksen ja pöytätapojen historia*: 39–116. Helsinki: Tammi.
- McKendrick, Neil 1982. Introduction. Teoksessa McKendrick, Neil & Brewer, John & Plumb, J. H. (ed.) *The Birth of a Consumer Society: the Commercialization of Eighteenth-century England*: 1–6. London: Europa Publications Limited.
- Miller, George L. 1980. Classification and Economic Scaling of 19th Century Ceramics. *Historical Archaeology*, 14: 1–40.
- Miller, J. Jefferson, II & Stone, Lyle M. 1970. *Eighteenth-Century Ceramics from Fort Michilimackinac*. Washington DC: Smithsonian Institution Press.
- Mullins, Paul R. & Ylimaunu, Timo & Brooks, Alasdair & Kallio-Seppä, Titta & Kuorilehto, Markku & Nurmi, Risto & Oikarinen, Teija & Herva, Vesa-Pekka & Symonds, James 2013. British Ceramics on the Northern European Periphery: Creamware Marketing in Nineteenth-Century Northern Finland. *International Journal of Historical Archaeology*, 17(4): 632–650.
- Nurmi, Risto 2011. *Development of the urban mind – an object biographical approach. The case study of the town of Tornio, northern Finland*. Oulu: University of Oulu.
- Ranta, Raimo 1975. *Turun kaupungin historia 1600–1721*. Turku: Oy Lounaisrannikko.
- Rosén, Christina 2004. *Stadsbor och bönder. Materiell kultur och social status i Halland från medeltid till 1700-tal*. Lund: Riksantikvarieämbetet/Lunds universitet.
- Styles, John 1994. Manufacturing, consumption and design in eighteenth-century England. Teoksessa Brewer, John & Porter, Roy (ed.) *Consumption and the World of Goods*: 527–554. London: Routledge.
- Sussman, Lynne 1977. Changes in Pearlware Dinnerware, 1780–1830. *Historical Archaeology*, 11: 105–111.
- Symonds, James 2010. Introduction. Teoksessa Symonds, James (ed.) *Table settings. Material Culture and Social Context of Dining AD 1700–1900*: 1–5. Oxford: Oxbow Books.
- Tarna, Tauno 2012. *Antiikkiposliini Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Young, Linda 2010. Gentility: A Historical Context for the Material Culture of Table in the 'Long 19th Century', 1780–1815. Teoksessa Symonds, James (ed.) *Table settings. Material Culture and Social Context of Dining AD 1700–1900*: 133–143. Oxford: Oxbow Books.

HUKKUUKO MUSEOVIRASTO KOLIKKOIHIN?

YLEISKATSAUS METALLINILMAISINLÖYTÖIHIN 2013–2015

ABSTRACT

Is the National Board of Antiquities drowning in coins? – Metal detecting finds 2013–2015

Metal detecting as a hobby has evolved substantially during the last few years in Finland and the number of finds is already multiplied by many times. For numismatists, this means a fast growing number of research material, especially concerning the Viking Age (800–1050). Medieval coins on the other hand are still very scarce among the finds, whereas the great majority of the coins can be seen as mass products from the modern period. The coin cabinet is still capable to deal with the coin material, but the real question is how the authorities in the future will manage this constantly increasing material as a whole.

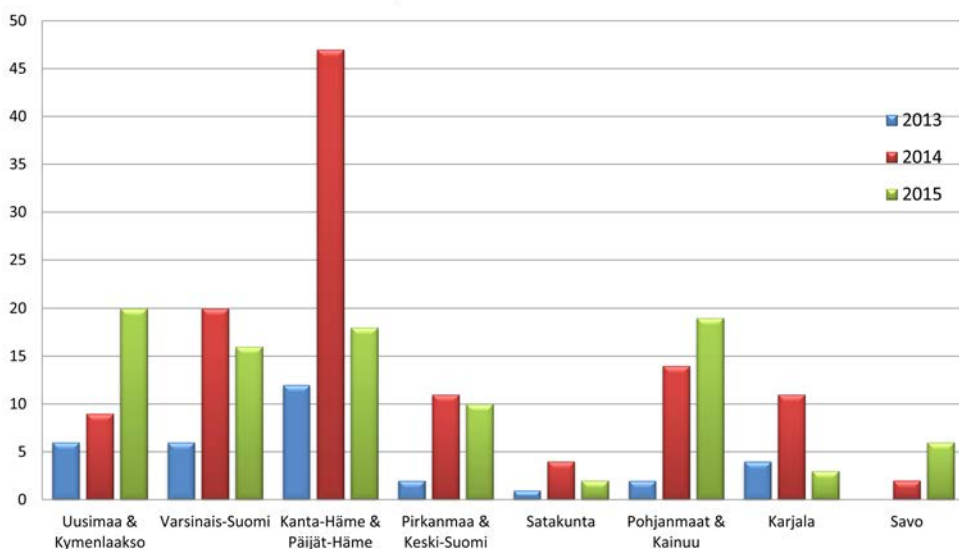
JOHDANTO

MTV:n uutisissa 28.4.2014 kerrottiin, että Museovirasto on hukkumassa harrastajajetsijöiden löytämiin kolikoihin ja koruihin.¹ Kun metallinilmaisinharrastuksesta uutisoidaan, esinelöytöjen kasvu ja niihin liittyvät haasteet nousevat yleensä esille. Kuusi vuotta sitten **Georg Haggren** kirjoitti pääkirjoituk-

sen tähän samaiseen lehteen metallinetsinnän yleistymisestä ja reagoinnin tarpeesta (Haggren 2008). Sen jälkeen paljon on muuttunut ja metallinilmaisinelöydöistä tullut kiinteä osa arkeologiviranomaisten työtä. SKAS-lehdes-
sä 2/2014 **Ville Rohiola** esitteli Kansallismuseon kokoelmien metallinilmaisinelöytöjä vuosina 2011–2014 (Rohiola 2015). Metallinilmaisinharrastusta on käsitelty myös kyselytutkimusten ja yleisötyön kautta (mm. Immonen & Kinnunen 2014; Siltainsuu & Wessman 2014; Moilanen 2015b), sekä viranomaisten näkökulmasta Museoviraston blogikirjoituksissa (Haapala 2014; Kuitunen 2014; Kostet 2015). Tässä artikkelissa tarkoituksena on keskittyä rahalöytöihin ja niiden tuomaan uuteen tutkimusaineistoon. Hukummeko me oikeasti kolikoihin, vai tuovatko ne uutta nostetta numismaattiseen tutkimukseen?

Löytömäärät ovat Suomessa moninkertaistuneet viimeisten viiden vuoden aikana ja rahat muodostavat suurimman yksittäisen esineryhmän. Verrattuna isoihin metallinetsintämaihin, kuten esimerkiksi Iso-Britanniaan tai Tanskaan, harrastus on Suomessa kuitenkin vielä lapsenkengissään. Esiteltyäni Suomen rahalöytöjä numismaattisessa konferenssissa Taorminassa² sain jälkeensä kuulla jopa myötätuntoisia kommentteja siitä, kuinka vaatimaton tutkimusaineistomme täällä Suomessa on. Samaisessa konferenssissa toisessa sessiossa **Richard Kelleher** esitteli väitöskir-

Rahalöytöilmoitukset 2013-2015

Rahalöytöjen jakauma alueittain. Vuoden 2015 tilastoista puuttuu vielä osa rahalöydöistä.

jansa tuloksia. Väitöskirjassaan hän käsittelee Englannin ja Walesin monetarisaatiota sekä rahankäyttöä noin 1050–1550. Tutkimusaineistona hänellä oli pelkästään irtolöydöt, eli noin 18 000 rahaa, joista suurin osa metallinilmaisnlöytöjä vuosilta 1997–2008 (Kelleher 2013). Kuten Kelleherkin toteaa, irtolöydöt ovat hyvä indikaattori päivittäisestä rahankäytöstä, toisin kuin esimerkiksi aarrelöydöt.

Myös Tanskassa löytömäärät ovat aivan toista luokkaa kuin Suomessa. Hiljattaisessa projektissa "*A stepping stone in the Baltic Sea*" kaikki Bornholmin lounaisosan rahalöydöt dokumentoitiin systemaattisesti. Tavoitteena oli arvioida metallinilmaisnlöytöjen tutkimuskäyttöä sekä luoda diakroninen kokonaiskuva alueen rahakäytöstä kautta aikojen. Tanskassa kaikki rahat, jotka on löyty ennen vuotta 1537, ovat automaattisesti muinaismuistolain alaisia. Vuosina 2004–2012 pelkästään Bornholmissa luotiin 667 kappaletta uusia rahalöytöjä koskevia tietueita, ja ne sisälsivät yhteensä 6458 rahaa. Vuosittain rekisteröidään noin 700 uutta rahaa, kaik-

ki keskiaikaisia tai vanhempia (Horsnaes, Märcher & Vennersdorf 2013). Verrattuna tällaisiin lukemiin ei voida sanoa että olisimme täällä Suomessa hukkumassa kolikoihin. Analysoidessamme rahalöytöjä meidän pitää kuitenkin suhteuttaa ne aikaisempiin löytö-
määriin ja löytöpaikkoihin. Myös meillä löydöt tuovat jatkuvasti uutta tietoa ja ovat pikkuhiljaa muuttamassa aikaisempien löytöjen perusteella saatua kuvaa eriaikaisesta rahankäytöstä.

KOLMEN VUODEN KOLIKOT

Vielä vuonna 2010 Kansallismuseon rahakammioon saatiin vuositasetta ainoastaan yksittäisiä löytöilmoituksia. Luku lähti vähitellen nousuun, ja kesästä 2013 lähtien allekirjoittanut on systemaattisesti dokumentoinut kaikki rahakammioon ilmoitetut metallinilmaisnlöydöt. Elokuusta 2014 kaikki rahalöytöasiat on ohjattu metallinilmaisn@nba.fi -palvelusähköpostiin, jotta kaikis-

ta löydöistä saataisiin parempi kokonaiskuva. Kaikki rahalöydöt ohjataan sieltä eteenpäin rahakammioon, jossa rahat tunnistetaan ja dokumentoidaan. Rahakammioilla on valtakunnallinen vastuu kerätä tiedot kaikista Suomen muinaismuistolain alaisista rahalöydöistä. Tästä huolimatta rahoja lunastetaan enää ani harvoin rahakammion kokoelmiin, vaan esihistoriallisen ajan ja keskiaikaiset rahalöydöt luetteloidaan valtaosin arkeologisiin kokoelmiin. Pääosa uudemman ajan hopea- ja kuparirahoista palautetaan löytäjille.

Vuonna 2013 rahakammion arkistoon dokumentoitiin 34 löytöä, jotka sisälsivät yhteensä 629 rahaa. Luvut sisältävät kaksi isompaa löytökokonaisuutta, joiden löytäjät ovat poikkeuksellisesti ilmoittaneet kaikista yli sata vuotta vanhoista rahoista. Muinaismuistolaista huolimatta suurin osa uudemman ajan kuparikolikoista jää arvioni mukaan ilmoittamatta. Vuonna 2014 löytökokonaisuuksia oli jo 114 kappaletta, mutta ne sisälsivät yhteensä ainoastaan 377 rahaa. Vuoden 2015 lopulliset lukemat ovat vielä saamatta, mutta marraskuun alkuun mennessä on kirjattu 98 löytöä ja yhteensä 1385 rahaa. Suuri rahamäärä johtuu tässä tapauksessa Savonlinnan seudulta löytyneestä isosta kätköstä, joka sisälsi yhteensä 668 kuparirahaa.

Valtaosa rahoja koskevista löytöilmoituksista tulee Hämeen seudulta, varsinkin Kanta-Hämeen alueelta. Uudenmaan, Kymenlaakson ja Varsinais-Suomen löytömäärät ovat kasvaneet viime vuonna, kuten myös ilmoitukset Pohjanmaalta. Suurin osa Pohjanmaan löydöistä on Etelä-Pohjanmaalta, mutta esimerkiksi myös Kainuusta on pari löytöä sekä vuodelta 2014 että 2015. Tilastoja katsoessaan pitää kuitenkin ottaa huomioon, että tieto kaikista rahalöydöistä ei aina yllä rahakammioon saakka. 1600-luvulta eteenpäin varsinkin vähäarvoiset kuparirahat ovat olleet niin yleistä massatavaraa, että niitä luulisi tulevan vastaan joka ikisellä pellolla.

On kuitenkin olemassa hyvin laajoja alueita, joista ei ole tietoa rahalöydöistä ollenkaan, ja toisinaan tiedot jäävät maakuntamuseolle. Jos muinaismuistolakia noudatettaisiin hyvin sääntillisesti ja kaikista yli 100 vuotta vanhoista rahoista ilmoitettaisiin, niin lukemat olisivat varmasti aivan erilaiset. Pääpiirteittäin rahalöytöjen jakauma on kuitenkin hyvin samanlainen kuin kaikkien muidenkin löytökokonaisuuksien (Rohiola 2015: 19–20).

VAURAS VIIKINKIAIKA

Toisin kuin esimerkiksi Tanskassa ja Virossa Suomesta ei juuri roomalaisaikaisia rahoja löydy. Yksittäisiä tapauksia on aikaisemmin-

Viikinkiaikaiset irto- ja kätkölöydöt. Irtolöydöt merkitty ympyrällä, aarteet tähdellä.

Mikkelistä löytynyt viikinkiaikainen aarre. Aarteeseen kuuluu neljä saksalaista rahaa, eli Wormsissa lyöty Otto I:n penninki (962–973), kaksi ns. Otto-Adelheid-penninkiä (noin 983/991–1000-luvun alku) ja yksi mahdollisesti Soestissa lyöty raha 1000-luvun taitteesta. Lisäksi joukossa on Graf Wichmannin penninki Friisinmaalta (994–1016) ja Aethelred II:n Long Cross -penninki (997–1003). Vanhimmat rahat ovat kaksi dirhemiä 900-luvun alusta (al-Muqtadir billāh). Kuva: Liisa Kunnas-Pusa.

ta löydöistä (Talvio 2002), mutta metallinilmaisimilla ei ole viime vuosina tehty uusia löytöjä. Poikkeuksena pitää mainita Turun Porthaninpuistosta kesäkuussa 2015 löytynyt Rooman Siscian kupariraha 300-luvulta, joka kuitenkin mitä suurimmalla todennäköisyydellä on sekundäärilöytö ja alkuaan peräisin Turun Akatemian rahakokoelmasta (Oravisjärvi 2015: 23). Yleisesti voi todeta, että löytöjen perusteella Suomi oli siihen aikaan vielä varsinaisen tuontialueen ulkopuolella. Tänne päätyneet roomalaiset rahat ovat satunnaisia ja osittain kulkeutuneet tänne vasta paljon myöhemmin historiallisena aikana. Mistään yleisestä rahantuonnista ei siis roomalaiskaudella ollut kyse, ja näin meiltä tippuu yksi hyvin suuri löytöryhmä pois verrattuna muihin metallinilmaisimien käytön salliviin maihin.

Viikinkiaikaiset löydöt ovat sen sijaan lisääntyneet huomattavasti viime vuosien aikana. Noin kahden vuoden ajalta (kesä 2013–syksy 2015) on tähän mennessä luetteloitu 81 niin sanottua yksittäislöytöä. Rahoista 35 on itämaisia ja 43 länsimaista, sekä lisäksi joukossa on yksi jäljitelmä bysanttilaisesta rahasta. Näitä rahoja ei voida suoraan yhdistää esimerkiksi kätköihin, mutta todennäköisesti osa niistä on kuitenkin alun perin peräisin haudoista tai hajonneista aarteista. Luku ei ehkä ensi silmäyksellä näytä kovin suurelta, mutta kuvaavaa on, että **Tuukka Talvion** väitöskirjan ilmestyessä vuonna 2002 (Talvio 2002) koko Suomesta tunnettiin vain 29 viikinkiaikaista hajarahalöytöä. Löytöpaikkojen määrä on näin moninkertaistunut, mikä mahdollistaa tulevaisuudessa aivan uusia tutkimuksia.

Rahojen levinnässä ei ole tapahtunut suuria muutoksia, paitsi että Etelä-Karjalasta on saatu aivan uusia viikinkiaikaisia rahalöytöalueita. Ylivoimaisesti suurin osa viime vuosien viikinkiaikaisista rahalöydöistä on kuitenkin Hämeen alueelta, ja näistä Kanta-Hämeestä melkein puolet, eli 46 %. Muita löytöalueita ovat Varsinais-Suomi (17 %), Päijät-Häme (13 %) sekä Pirkanmaa (12 %). Satakunnasta ja Etelä-Karjalasta on kummastakin maakunnasta kolme löytöä, Uudeltamaalta ja Etelä-Savosta yksi. Pohjoisesta täytyy mainita Vaasan Vähästäkyröstä löytyneet kaksi 700-luvun lopun rahaa, jotka hyvin todennäköisesti liittyvät 1930-luvulla löytyneeseen Housulanmäen kätköön (Talvio 2002: 165). Myös Kainuun Suomussalmen Heinisaaresta on kaksi rahaa 900- ja 1000-luvun taitteesta. Ne ovat mahdollisesti peräisin hautapaikasta (kts. Hakamäki 2015).

Viime vuosina on myös löydetty seitsemän pientä viikinkiaikaista kätköä, jotka tyypillisesti sisältävät kymmenestä pariin kymmeneen rahaa pieneltä alueelta löytyneenä. Yhteensä nämä aarteet sisältävät 99 rahaa,

joista suurin osa saksalaisia. Aarteista kolme on löydetty Hämeenlinnasta (Hauhosta ja Kalvolasta), yksi Padasjoelta, yksi Kaarinasta, yksi Mikkelistä ja yksi Nokialta. Aarteiden levintä on siis hyvin samanlainen kuin hajalöytöjen. Mielenkiintoisin näistä on ehkä Nokian löytö, joka sisältää yhdeksän dirhemää 700-luvun lopusta ja 800-luvun alusta. Rantakivikosta löytynyt aarre on yksi Suomen tähän mennessä vanhimmista. Muut kätököt ovat 1000-luvulta, ja ne sisältävät pääosin yleisiä länsimaisia rahoja, joskin joukossa on myös usein angloskandinaavisia jäljitelmiä. Tuukka Talvion väitöskirjassa on lista 49 rahakätköstä, joista 38 on Manner-Suomesta. Verrattuna suurimpiin viikinkiaikaisiin kätköihin, jotka sisältävät useita satoja rahoja, nämä uudet löydöt eivät tuo suuria muutoksia materiaalin kokonaismäärään. Oleellisempaa on kuitenkin niiden levintä ja yksittäisten

Janakkalasta löytynyt Kustaa Vaasan lyöttämä klippinki 1521–1522. Kuva: Liisa Kunnas-Pusa.

Toistaiseksi vanhin keskiajalta peräisin oleva metallinilmaisimella löydetty raha. Gotlannin aurto n. 1340–1380, löytynyt Hattulasta. Kuva: Liisa Kunnas-Pusa.

löytöpaikkojen selkeä yleistyminen 1000-luvulla. Tämä tukee käsitystä jonkinlaisesta vakiintuneesta hopearahan käytöstä kaupanteossa varsinkin Varsinais-Suomessa ja Hämeessä.

KADONNUT KESKIAIKA

On jo pitkään ollut tiedossa, että rahantuonti Euroopasta Suomen alueelle loppui melkein kokonaan 1000-luvun puolivälissä. Vuosisadan lopun ja 1100-luvun rahat ovat hyvin harvinaisia Suomen löydöissä, joskin satunnaisia kappaleita on löytynyt lähinnä ristiretkiaikaisista kalmistoista Varsinais-Suomesta (mm. Halikko, Raisio ja Maaria). Samalla tavoin Sisä-Suomesta löytyy rahoja hautojen yhteydestä vielä 1200- ja 1300-luvuille ajoittuvista kalmistoista, kuten esimerkiksi Hattulasta, Hollolasta, Kauskilasta, Sakkolasta, Mikkelistä ja Vesilahdesta. (Klackenberg 1992: 173; Talvio 2000: 109–110). Varsinainen monetarisaatio alkoi Lounais-Suomesta 1200-luvun lopussa ja levisi Lappia lukuun ottamatta koko Suomen läpi 1300- ja 1400-luvujen kuluessa. Keskiaikaisia rahoja löytyy kirkoista, linnoista, kaupungeista ja jonkun verran myös kylätonteilta. On kuitenkin silmäänpistävää, kuinka vähän keskiaikaisia rahoja on löytynyt näiden määrättyjen alueiden ulkopuolelta. Metallinilmaisinharrastuksen suosiosta huolimatta löytömäärät ovat pysyneet erittäin pieninä, ja rahojen määrä lähtee kasvuun vasta kun siirrytään 1500-luvun puolelle.

Viime vuosilta on saatu tietoa yhteensä 37 rahasta noin aikaväliltä 1340–1550. Valtaosa näistä, yli 70 %, on kuitenkin 1500-luvun puolelta. Ylivoimaisesti yleisimmin esiintyvä rahatyyppe on 1500-luvun alun klippingit, joista on usein vaikea määrittellä onko ne lyöty Tanskassa **Kristian II:n** toimesta, vai Ruotsissa **Kustaa Vaasan** määrääminä vää-

rennöksinä. Näiden rahojen metal-
liarvo on erittäin alhainen, mikä
selittää niiden suurta osuutta
hajalöydöissä. Klippinkejä
lyötiin lyhyessä ajassa hyvin
suuria määriä ja ne olivat
lähes arvottomia jo käyttöai-
kanaan. Niiden hukkaaminen
ei siis merkinnyt kenellekään
suurta menetystä. Muut 1500-lu-
vun alun rahat ovat lähinnä Kustaa

Vaasan pieniä hopearahoja, mutta on jou-
kossa yksi Keski-Suomesta löytynyt taale-
rikin. Venäläisiä tipparahoja on 1400-luvun
lopusta ja 1500-luvun alusta yhteensä kolme
kappaletta Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson
alueelta. Lisäksi Ruokolahdelta on löytynyt
yksi tarttolainen penninki ajalta 1518–1527.

Vanhemmat keskiaikaiset rahat loistavat
hyvin pitkälti poissaolollaan. Vanhin metal-
linilmaisimella löytynyt keskiaikainen raha
on Hattulasta löydetty Visbyssä lyöty aurto
(gote) noin vuosilta 1340–1380. Ainoa toinen
1300-luvun raha löytyi Raisiosta kuluneen
syksyn alussa, ja se taas on hyväkuntoinen
Albrekt Mecklenburgilaisen aurto. 1400-lu-
vun rahat ovat melkein yhtä harvinaisia kä-
sittäen yhden penningin Tallinnasta, yhden
Tartosta ja kolme tanskalaista rahaa. **Eerik
Pommerilaisen** rahoja on ainoastaan kak-
si kappaletta pohjoisesta, molemmat Oulun
seudulta. 1400-luvun lopulta on Janakkalas-
ta löydetty **Sten Sture vanhemman** ½ aurto.
Vähäisestä määrästä huolimatta keskiaikais-
ten rahojen levintä on siis tasaisempi kuin
viikinkiaikaisten. Valtaosa näistä on edelleen
Kanta-Hämeen alueelta (40 %), mutta mie-
lenkiintoisia harvinaisempia rahoja löytyy
niin Pohjois-Pohjanmaalta, Keski-Suomesta,
Etelä-Karjalasta kuin Kymenlaaksostakin.

Keskiaikaisten rahojen vähäisyys saattaa
johtua esimerkiksi brakteaattien kohdalla
rahojen pienestä koosta. Nykypäivänä me-
tallinilmaisimet ovat kuitenkin niin kehit-

Kotkasta löytynyt Kustaa II Aadolfin äyri, 1626. Norr-
köpingissä lyöty raha on huomattavasti harvinaisem-
pi kuin Tukholmassa vuosina 1613–1625 lyödyt äyrit.
Rahan numismaattinen arvo on siksi hieman suurem-
pi. Kuva: Liisa Kunnas-Pusa.

tyneitä, että niiden voisi olettaa pystyvän
jäljittämään myös heikompia signaaleja. Ai-
nakin osittain löytöjen vähäisyys kielii myös
muutoksesta itse rahankäytössä. Tiedämme
varmasti että suuri osa Etelä-Suomesta oli
monetarisoitu 1400-luvun alussa. Rahoja ei
kuitenkaan käytetty jatkuvasti jokapäiväises-
sä elämässä, vaan ainoastaan tietyissä pai-
koissa tiettyinä päivinä. Tulevaisuudessa olisi
erittäin mielenkiintoista selvittää, löytyykö
keskiaikaisia rahoja enemmän näiden tietty-
jen kohteiden, kuten kirkkojen, lähiympäris-
töstä. Varmaa on, että rahaa liikkui huomatta-
vasti enemmän kuin mitä nykyiset hajalöydöt
antavat olettaa.

MODERNI MASSATAVARA

Pääosa kaikista ilmoitetuista rahalöydöistä
(yli 90 %) on uudelta ajalta. **Juhana III:n**
pieniarvoiset inflaatorit ovat ensimmäiset
jotka yleistyvät toden teolla metallinilmai-
sinlöydöissä. Ylivoimaisesti eniten löytyy
kuitenkin 1600-, 1700- ja 1800-lukujen ku-
parirahoja, vaikka joukossa onkin poikkeuk-
sia, kuten Raisiosta löytynyt kultainen du-

kaatti vuodelta 1652 (kts. Moilanen 2015a). 1700-luvun rahat muodostavat ylivoimaisesti suurimman ryhmän löydöistä. Kuten jo aikaisemmin on mainittu koko tämä löytöryhmä olisi varmasti vielä huomattavasti isompi, jos tieto kaikista löydöistä päätyisi Museovirastoon. Toinen kysymys taas on, olisiko oikeasti tarpeellista dokumentoida kaikki yli 100 vuotta vanhat rahalöydöt.

Viime vuosien suurin löytö tehtiin keväällä 2015, kun Savonlinnan läheisyydestä löytyi iso kuparirahakätkö, joka sisälsi 668 **Kristiinan** ¼ äyristä ajalta 1633–1644. Samasta kylästä on löytynyt lukuisia muita samanaikaisia aarteita, joten alue on siinä mielessä poikkeuksellinen. Mistään muualta ei ole vielä löytynyt samanlaista 1600-luvun löytökeskittymää. Vaikka rahojen tieteellinen arvo on vähäinen, itse löytökonteksti voi olla historiallisesti merkittävä. Muut uuden ajan rahalöydöt ovat joko haja- tai kertymälöytöjä. Jos esimerkiksi pellon käy läpi systemaattisesti tuloksena on melkein aina kertymälöytö, sillä vähänkin isommalta alueelta löytyy miltei aina enemmän kuin yksi kolikko.

Numismaattista tutkimusta ajatellen uuden ajan rahat tuovat harvemmin itsessään mitään uutta tietoa. Joukossa saattaa silloin tällöin olla harvinaisempia kappaleita, mutta suurimmaksi osaksi kyse on suoranaista massatavarasta. Kokonaiskuvan takia on kuitenkin tärkeää tallettaa löytötiedot, joskin levintäalueiden vertailu on erittäin hankalaa, sillä ainoastaan osasta löydöistä tulee tieto Museovirastolle saakka. Epätäydelliset tiedot vääristävät hyvin helposti kuvaa tietyn rahatyypin yleisyydestä tai levinnästä, joten liian pitkälle vietyjä johtopäätöksiä ei kannata tehdä ilman hyvin tarkkaa lähdekritiikkiä. Rahojen tärkein tehtävä onkin nykyään usein toimia jonkinlaisina viitettä antavina ajoitustekijöinä, kun historiallisen ajan löytöaineistoa muuten saattaa olla hankala ajoittaa tarkemmin.

LÖYTÖRIKAS TULEVAISUUS?

Varsinkin viikinkiaikaiset uudet löydöt ovat viime vuosina tuoneet meille runsaasti uutta numismaattista tutkimusaineistoa. Verrattuna muuhun maailmaan löytömäärät Suomessa ovat kuitenkin erittäin vaatimattomat ja meillä pitäisi olla mahdollisuus käsitellä joka ikistä löytöpaikkaa ja löytöä niin, että se toisi meille mahdollisimman paljon uutta tietoa. Tätä vaikeuttaa kuitenkin jatkuva ja paheneva resurssipula, joka mahdollistaa löytöjen käsittelyn ainoastaan minimitasolla. Maailmalla kehutaan usein Iso-Britannian PAS-ohjelmaa (Portable Antiquities Scheme), joka sai alkuunsa vuonna 1997 ja kattaa nykyään suurimman osan Englannista ja Walesista. Tähän mennessä tietokantaan on viety yli 707 000 tietuetta ja yli 1 129 000 esinettä (joista rahoja melkein 340 000). Ohjelma työllistää tällä hetkellä 58 ihmistä (<https://finds.org.uk/database>). Tanskassa ei ole aivan yhtä suuria henkilöstöresursseja, mutta kaikki vuotta 1537 vanhemmat löydöt voidaan automaattisesti lunastaa varoilla. Rahojen kohdalla lunastussumma noudattaa yleensä esineen markkina-arvoa.

Rahojen olemassa oleva markkina-arvo on syy siihen, että myös esimerkiksi Virossa pääsääntöisesti maksetaan huomattavasti korkeampia lunastushintoja kuin meillä. Kyselytutkimusten mukaan suurin osa Suomen etsijöistä harrastaa mielenkiinnon vuoksi, eikä ole suurten palkkioiden perässä. Täällä kukaan tuskin myöskään rikastuisi metallinetsinnällä. Kuten usein on korostettu, meillä lunastus ei ole osto ja lunastussumman suuruus määräytyy pitkälti esineen tieteellisen arvon mukaan (Rohiola 2015: 23–24). Siitä huolimatta pitää hyväksyä se tosiasia, että osa esineistä mahdollisesti häviävät markkinoille löytäjän toivoessa suurempaa rahallista voittoa. Suomessa ei ole viime vuonna paljastunut kuin pari tällaista tapausta

Rahan tunnistaminen ei ole aina ihan helppoa. Tätä pientä esinettä luultiin toiveikkaasti ensimmäiseksi brakteaattilöydöksi, kunnes röntgenkuvassa paljastui, että kyseessä on pieni nappi. Kuva: Liisa Kunnas-Pusa.

rahoihin liittyen, mutta harrastuksen suosion kasvaessa myös mahdolliset ongelmat lisääntyvät.

Tärkeämpää kuin lunastuspalkkiot on kuitenkin usein tiedon jakaminen. Usealle löytäjälle pari riviä enemmän tietoa löytyneestä rahasta (tai mistä tahansa esineestä) lisäävät suuresti yhteistyömotivaatiota. Lisäksi niin usein perään kuulutetut yhteiset projektit voivat parhaassa tapauksessa suuresti hyödyntää myös arkeologista tutkimusta. Näitä projekteja onkin jo kokeiltu esimerkiksi Espoossa (Siltainsuu & Wessman 2014) ja Kaarinan Yli-Lemun kartanoalueella (Moilanen 2015b). Pirkkalassa etsittiin kirkon paikkaa yhteistyövoimin vain joitakin viikkoja sitten³ ja Janakkalan Hangastenmäellä tutkittiin varhaiskeskiaikaista linnamäkeä arkeologien ja Kanta-Hämeen menneisyyden etsijöiden toimesta⁴. Tällaisten tutkimusprojektien puitteissa olisi erittäin mielenkiintoista myös etsiä uusia merkkejä rahankäytöstä alueilta, joista ei aikaisemmin niitä tunneta. Numismaattisessa mielessä esimerkiksi Uudenmaan ja Satakunnan vähäiset löytömäärät herättävät ihmetystä, kuten myös keskiaikaisen ai-

neiston puuttuminen lähes kokonaan. Selkeitä tutkimuskysymyksiä omaavien projektien kautta voisi metallinetsinnällä saada vielä huomattavasti enemmän irti kuin nykytilanteessa.

Tämän hetkisten resurssien puitteissa on kuitenkin vaarana, että viranomaisten kyky hoitaa metallinilmaisintoimintaan liittyviä asioita heikkenee entisestään. Tämä vaikuttaa myös siihen kuinka paljon löydöistä saadaan irti. Muinaismuistolain mukaan etsiminen pitäisi aina lopettaa ensimmäisen löydön jälkeen (MML 16 § 2 mom.), mikä kuitenkin harvemmin toteutuu (kts. Rohiola 2015: 23). Jos kyseessä on uusi löytöpaikka ja metallinetsijä lainkuuliaisesti lopettaa etsimisen ensimmäisen löydön jälkeen, olisi aina toivottavaa, että paikan päällä tehtäisiin edes jonkinlainen tarkastuskäynti arkeologien toimesta. Kontekstittomien löytöjen tutkimusarvo on aina vähäisempi ja myös rahojen kohdalla löytöyhteys on erittäin tärkeä pohja löydön koko tulkinnalle. Jotta saisimme tulvaisuudessa enemmän irti löydöistä, tarvitsisimme lisää resursseja, mutta sen lisäksi koko ilmoitusprosessi ja löytöjen käsittely pitäisi muuttaa astetta joustavammaksi.

LOPUKSI

Vastaus artikkelin otsikon kysymykseen on ainakin rahakammion näkökulmasta ei. Museovirasto ei ole hukkumassa kolikoihin. Tällä hetkellä rahakammio on ainoa esinekokoelma jossa pystytään jollain tavalla vielä vastaamaan metallinilmaisintojien tunnistamisesta ja dokumentoimisesta. Koormapoliittisen ohjelman mukaan rahakammioilla on ainakin vielä valtakunnallinen vastuu tässä asiassa, eli tehtäviin kuuluu löytöarkistosta huolehtiminen. Sen sijaan muut esineet, jotka ovat huomattavasti vaikeampia tunnistaa, muodostavat isomman ongelman.

Kaikkia uuden ajan rahoja ei myöskään tarvitse lunastaa hukkumiseen saakka, sillä yksittäisillä rahoilla on harvemmin itsessään merkittävä tutkimusarvo. Rahoja ei juuri enää lunastetakaan rahakammion kokoelmiin, vaan tutkimuksellisesti tärkeät löydöt kuvataan, dokumentoidaan ja tiedot arkistoidaan. Käytännössä näin tapahtuu esihistoriallisten ja keskiaikaisten rahojen kohdalla, muista tallennetaan pääasiassa vain löytökoordinaatit ja muu oleellinen tieto löytökontekstista. Rahoja lunastetaan nykyään arkeologisiin kokoelmiin, jotta ne pysyisivät osana suurempia löytökokonaisuuksia.

Kaikkia löytöjä pitää tietysti arvioida tapauskohtaisesti, mutta tuntuu kohtuuttomalta että 1700-luvun kuparikolikkoon pitäisi uhrata melkein yhtä paljon aikaa kuin viikinkiaikaiseen rahaan. Harvassa maassa edes 1900-luvun alun esineet ovat muinaismuistolain alaisia. Tiedot löydöistä pitää toki saada kerättyä, mutta yhä enemmän toivoisi tämän toimivan harrastajien aloitteesta mitä tulee uuden ajan massatavaraan. Rahojen tunnistamisen avuksi ilmestyy piakkoin **Jani Oravisjärven** kirjoittama "Opas Suomen rahalöytöihin", jonka avulla yleisimpiä rahoja pitäisi olla helpompi tunnistaa (Oravisjärvi 2015, painossa). Kirjan ideana on tietysti se, että rahoja olisi helpompi määrittää ja samalla niistä ilmoittaminen sujuisi vaivattomasti. Toivottavasti se ei sen sijaan tarkoita sitä, että löytöilmoitus jää täysin tekemättä.

Metallinilmaisinharrastus on ainakin toislaiseksi tullut jäädäkseen ja meidän tehtävämme olisi yrittää saada siitä mahdollisimman suuri hyöty myös tutkimukselle. Näin myös kaikki löytöjen käsittelyyn kulutetut henkilöresurssit kompensoituisivat paremmin. Mitä rahoihin tulee, uudet löydöt ovat jo tuoneet meille runsaasti uutta tietoa tietyiltä alueilta, ja nyt kaivataan kokonaisvaltaisempaa kuvaa koko Suomesta. Miltä viikinkiaikainen, keskiaikainen ja uuden ajan alun ra-

hankäyttö on näyttänyt koko Suomen alueella ja laajemmasta perspektiivistä katsottuna? ♦

Frida Ehrnsten

Kokoelmat ja tutkimus/ Kansallismuseo

frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

LOPPUVIITTEET

- 1 Uutinen löytyy osoitteesta <http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/uusista-metallinetsimista-ongelma---museovirasto-hukkuu-nyt-loytokolikkoihin/3325372>.
- 2 Ehrnsten 22.9.2015: Thank You for Not Breaking the Law! Metal detectors and coin finds in Finland. XV International Numismatic Congress. Taormina 21.-25. syyskuuta 2015.
- 3 http://yle.fi/uutiset/museo_varvasi_metallinetsijat_vanhan_kirkon_etsintaan_pirkkalassa/8404631.
- 4 https://www.facebook.com/janakkalanhangastenmaki/info/?tab=page_info.

BIBLIOGRAFIA

Virallislähteet

Muinaismuistolaki (MML), säädösnumero 295/1963

Internet-lähteet

Haapala, Matleena 2014: Metallinilmaisoin on hyvä renki mutta huono isäntä. Museoviraston blogi 7.7.2014. <http://blogi.nba.fi/2014/metallinilmaisoin-on-hyva-renki-mutta-huono-isanta>. Luettu 30.10.2015.

Kostet, Juhani 2015: Halvasta harrastuksesta viranomaistoiminnan oivaksi apulaiseksi. Museoviraston blogi 13.12.2015. <http://blogi.nba.fi/2015/harrastuksesta-viranomaistoiminnan-apulaiseksi>. Luettu 30.10.2015.

Kuitunen, Jutta 2014: Tapaus Espoon kultasormus. Museoviraston blogi 27.1.2014. http://blogi.nba.fi/2014/tapaus_espoon_kultasormus. Luettu 30.10.2015.

Painamattomat lähteet

Hakamäki, Ville 2015: Suomussalmi Heinisaari. Myöhäisrautakautisen löytöpaikan tarkastus 14.5.2015. Museoviraston arkisto.

Painetut lähteet

- Haggrén, Georg 2008: Metallinetsin – hyvä renki, mutta huono isäntä. *SKAS* 2/2008, s. 2.
- Horsnaes, Helle W., Märcher, Michael & Vennersdorf, Michael 2013: A Stepping Stone in the Baltic Sea. Two Millennia of Coin Finds and Coin Use - a Case Study of Vester Herred, Bornholm. *The Journal of Archaeological Numismatics* 3/2013.
- Immonen, Visa & Kinnunen, Joonas 2014: Metallinilmaisain, harrastajat ja kulttuuriperintö – kärjistyksistä yleiskuvaan. *Suomen kotiseutuliiton vuosikirja* 2014, s. 106–113.
- Kelleher, Richard Mark 2013: Coins, monetisation and re-use in medieval England and Wales: New interpretations made possible by the Portable Antiquities Scheme., Durham theses, Durham University. Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/7314/>
- Klackenberg, Henrik 1992: *Moneta Nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund.
- Moilanen, Ulla 2015a: Kultaraha Euran Kauttualta. Numismaattinen aikakauslehti. *Finsk numismatisk tidskrift* 2/2015, s. 48–50.
- Moilanen, Ulla 2015b: Piipparoiijat koulun penkille? Yksi kokemus metallinetsijöiden kurssittamisesta. *Muinaistutkija* 2/2015, s. 2–7.
- Oravisjärvi, Jani 2015 (painossa): *Opas Suomen rahalöytöihin*. Vantaa.
- Rohiola, Ville 2015: Metallinilmaisainlöydöt ja –harrastajat – katsaus Kansallismuseon kokoelmien metallinilmaisainlöytöihin vv. 2011–2014. *SKAS* 2/2014, s. 17–25.
- Siltainsuu, Jenni & Wessman, Anna, 2014: Yhteistapahumia ja esineiden tunnistusta. Espoon kaupunginmuseon metallinilmaisinyhteistyö vuonna 2014. *Muinaistutkija* 3/2104, s. 34–40.
- Talvio, Tuukka 2002: *Coins and coin finds in Finland AD 800–1200*. Iskos 9. SMYA. Helsinki.

CASTELLA MARIS BALTICI XIII

KATSAUS TANSKAN KONFERENSSIIN

Elokuussa järjestettiin 13. Castella Maris Baltici -konferenssi, tällä kertaa Tanskassa. Edellisistä tapaamisista poiketen konferenssi järjestettiin yhden paikan sijaan kolmessa erillisessä kohteessa; Sjellannin eteläkärjessä sijaitsevassa Vordingborgista siirryttiin Fynin saarelle Nyborgiin ja konferenssi päätettiin Helsingørissä. Näiden kolmen linnoistaan tunnetun kaupungin lisäksi konferenssin aikana vierailtiin kaikkiaan seitsemällä muulla linnakohteella. Castella Maris Baltici organisaation Tanskan edustajiston ohella konferenssin järjestäjinä toimivat mm. Tanskan linnatutkimusseura *Foreningen "Magt, Borg og Landskab"* sekä Vordingborgissa toimiva Tanskan Linnakeskus, *Danmarks Borgcenter*.

Suomesta konferenssiin osallistui kolme henkilöä, konkarit **Kari Uotila** ja **Tuula Hockman** sekä juniorina allekirjoittanut. Tuula esitteli Hämeen linnan 1520-luvun alkuvuosien tanskalaisaikaan käsittelevän posterin *Commemorizing the Danish Time*. Itselleni tämä oli toinen vasta Castella -kokemus. Ensimmäisellä kerralla Ruotsin konferenssissa vuonna 2012 olin mukana lähinnä kuunteluoppilaana

mutta tällä kertaa rohkaistuini pitämään myös omaan väitöskirjatutkimukseeni liittyvän esitelmän.

Konferenssin teemana oli tänä vuonna *Building a Castle – preparing for war or keeping the peace*. Teeman mukaisesti suuri osa konferenssin 20 esitelmästä liittyi tavalla tai toisella linnarakentamisen puolustuksellisiin ulottuvuuksiin, mutta näkökulmat vaihtelivat puhtaasta rakennusarkeologiasta ja arkkitehtuurista historialliseen tutkimukseen ja edelleen maisematutkimukselliseen alueellisen kontrollin mahdollisuuksien tarkasteluun. Itselleni kaikkein mielenkiintoisimpia olivat **Rainer Atzbachin** tanskalaisen linnojen topografista sijoittumista ja sen perusteella tehtyjä näkyvyysanalyyssejä, sekä **Kerstin Söderlundin** Tukholman alueen keskiaikaista kehitystä käsittelevät esitelmät. Mielenkiintoisia teemoja oli myös Tallinnan kaupunginmuurin 1400-luvun puolipyöreitä torneja käsitelleessä **Villu Kadakas**in sekä

Vivian Etting kertoo Gurren historiasta ja linnan liittyvästä kummitustarinasta. Matkalle mukaan otetuille kumisaappaille tuli käyttöä sateisena ekskursiopäivänä. Kuvat: Tarja Knuutinen.

Näkymä Sprogøn linnan rauniolta Iso-Beltin yli. Taivaanrannassa siintää Sjellanti.

Hammershusin linnan viimeisimpien arkeologisten tutkimusten tuloksia esitelleessä **Nils Engbergin** esitelmässä.

Konferenssissa julkaistiin kaikkiaan kolme uutta kirjaa: Ruotsissa vuonna 2012 ja Puolassa vuonna 2014 järjestettyjen Castella XI ja XII -konferenssien julkaisut sekä *Foreningen Magt, Borg og Landskab* -seuran vuonna 2013 Nyborgissa järjestämän *Castles at War* -symposiumin esitelmiin perustuva saman niminen julkaisu, *Castles of the North* -trilogian ensimmäinen osa. Vuoden 2015 Castella-konferenssin esitelmät tullaan julkaisemaan vuonna 2017 Saksassa järjestettävän konferenssin yhteydessä.

Castella -konferenssien keskeinen osa ovat vierailut erityyppisillä linnakohteilla. Nelipäiväisestä konferenssista oli omistettu 1,5 päivää pelkästään ekskursioille. Lisäksi konferenssin ensimmäisenä iltana tutustuttiin Vordingborgin linna-alueeseen, viimeiselle illalle taas oli järjestetty opastettu kierros Elsinoressa, Helsingørissa. Päivät venyivät ekskursioineen melko pitkiksi, mutta vierailut mielenkiintoisilla kohteilla olivat palkitsevia. Ennestään tututkin kohteet avautuivat uudella tavalla asiantuntevan opastuksen myötä.

Kiehtovimpiin ekskursiokohteisiin kuuluivat 1200-luvulla rakennetut kruununlinnat Gurre ja Jungshoved, joista molemmista on jäljellä vain raunio. Molemmat linnat ovat sijainneet strategisesti merkittävällä paikalla ja niitä ympäröi hyvin monikerroksinen

maisema – Jungshovedin ympäristöstä on löytynyt jopa 300-luvulle ajoitettuja puupaaluja jotka kertovat paikan olleen käytössä hyvin pitkään. Ehdottomasti sympaattisin ekskursiokohteista oli alun perin **piispa Peder Jensen Lodehatin** yksityiseksi linnaksi rakennettu, nykyisinkin yksityisomistuksessa oleva Gjorslev, missä ryhmällemme musiikkihetken ja opastuksen tarjosi linnan nykyinen omistaja. Eräänlaisena kuriositeettina ja omakohtaisena toiveiden toteutumisena voi myös mainita vierailun keskellä Iso-Beltin salmea sijaitsevalla Sprogøn linnasaarella. 1100-luvulla kuningas Valdemar I Suuren toimesta rakennetun linnan raunio ja sen päälle 1800-luvulla rakennettu majakka sijaitsevat aivan Iso-Beltin sillan juurella, mutta Natura 2000 -aluetta olevalle saarelle on rajoitettu pääsy. Saaren korkeimmalta kohdalta avoimelle merelle katsoessa mieleen nousee ajatus siitä, että ilmeisesti vahtitorniksi keskelle leveää salmea rakennetun linnan on täytynyt olla lohduton vartiopaikka syys- ja talvimyrskyissä.

Tanskan Castella-konferenssi oli kaikkiaan antoisa kokemus, joka tarjosi aloittelevalle tutkijalle uusia inspiroivia ajatuksia ja arvokkaita kontakteja. Kohtalaisesta esiintymisjännityksestä kärsivälle esitelmöitsijälle tutkijayhteisön lämmin vastaanotto oli mukava yllätys. Erityinen kiitos kuuluu tietysti konferenssin järjestäjätahoille mutta haluan kiittää myös Helsingin yliopistoa konferens-

simatkani taloudellisesta tukemisesta ja suomalaisia matkakumppaneitani mukavasta seurasta.

Lopuksi matkavinkki omatoimiselle matkailijalle: Helposti saavutettavia ja ehdottomasti vierailemisen arvoisia linnakohteita on Tanskassa paljon. Tutustumassa kannattaa ehdottomasti käydä ainakin Vordingborgin linnan raunioihin ja erityisesti alueella sijaitsevaan *Danske Borgcenter*'n upeaan näyttelyyn, keskiaikaisen *Danehof*n keskuspaikkaan eli Fynin saarella sijaitsevaan

Nyborgiin sekä viehättävään Kalundborgin vanhaan kaupunkiin ja linnoitusten raunioihin. Mielenkiintoista nähtävää löytyy myös Helsingøristä missä voi Kronborgin linnan (Hamletin Elsinore) ohella tutustua myös 1200-luvulla perustettuun Pyhän Olavin kirkkoon ja 1400-luvulla perustettuun karmeliittaluostariin. ♦

Tarja Knuutinen

tarja.knuutinen@helsinki.fi

Kalundborgin vanhan kaupungin ja kahden linnoituksen pienoismalli Kalundborgin museon puutarhassa jossa voi tutustua myös keskiaikaiseen lääke- ja hyötykasvistoon. Puutarhassa kasvaa myös upea 200-vuotias mulperipuu jonka marjoista ryhmämme pääsi nauttimaan.

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, Henrikin-
katu 2, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2015 on 24 € vuodessa, opiskelijoilta 18 € ja perheiltä 34 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 22 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa: <http://org.utu.fi/muut/skas>

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula
Puh. 050-5233837
janne.harjula@utu.fi

Sihteer:

Siiri Tuomenoja
Puh. 040-5828845
siiri.tuomenoja@gmail.com

Varapuheenjohtaja:

Ulrika Rosendahl
ulrika.rosendahl@helsinki.fi

Rahastonhoitaja:

Janne Haarala
Puh. 050-3288331
jlshaa@utu.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

PAINOSALAMA OY 2015